

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
katedra historie

Diplomová práce

LES V ŽIVOTĚ STŘEDOVĚKÉHO ČLOVĚKA

případová studie ze střední Moravy

The forest in the life of medieval people - case study from central Moravia

Vypracovala: Bc. Šárka Daňková

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šlězár, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci na téma „*Les v životě středověkého člověka*“ zpracovala samostatně a uvedla jsem veškerou použitou literaturu i jiné informační prameny.

V Olomouci 2017

.....

Šárka Daňková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu své diplomové práce Pavlu Šlézarovi za pomoc,
ale hlavně trpělivost.

Abstrakt

Práce se věnuje tématu lesa ve středověku na střední Moravě. Snaží se přiblížit každodennost a vnímání tohoto typu krajiny středověkým člověkem. Využívá poznatků mnohých přírodovědných i humanitních oborů, jako jsou environmentální historie, archeologie, kulturní antropologie, palynologie, archeobotanika a další. Právě díky multidisciplinarnitě může práce představit les v několika kategoriích a z různých úhlů pohledu. Zaměřuje se především na využívání lesa člověkem. Les je zde zkoumán jako zdroj lovné zvěře, plodů a příležitostné pastvy, ale také jako zdroj surovin vhodných k řemeslnému zpracování a distribuci. Dále se práce snaží rekonstruovat podobu lesa ve středověku a zachytit, jak se krajina měnila pod vlivem člověka (např. řemeslná činnost, kolonizace, antropogenní útvary v lesích). V neposlední řadě se práce pokouší vysvětlit strach z lesa a přiblížit pověry o tomto prostředí.

Závěry práce rozšíří a obohatí dosavadní poznatky o krajině a jejím využívání. Největším přínosem je zpracování nového tématu z oblasti mikrohistorie pro období středověku a území Moravy, kterému mnoho badatelů nevěnovalo pozornost.

Klíčová slova: střední Morava, les, krajina, environmentální historie, každodennost

Abstract

The thesis deals with a topic of the forest in the Middle Ages in Central Moravia. It introduces everyday life and perception of this type of landscape by medieval people. It uses the findings of many natural and social sciences, such as environmental history, archeology, cultural anthropology, palynology, archaeobotany and more. Through multidisciplinary, the thesis represents forest in several categories and from different angles. It focuses primarily on the man's uses of the forest. Forest is investigated as a source of game, berries and occasional grazing, but also as a source of raw materials suitable for workmanship and distribution. Furthermore, the thesis seeks to reconstruct the shape of the forest in the Middle Ages and capture the transformation of landscape by man's work (e.g. crafts, colonization, anthropogenic formations in the forest). Finally, the work attempts to explain a fear of the forest and deals with the superstitions on this environment.

The conclusions of the work will extend the knowledge about the landscape and its use. The greatest benefit is the access to a new topic in the field of micro-history, the Middle Ages and Central Moravia, which many researchers did not pay attention.

Keywords: Central Moravia, forest, landscape, environmental history, everyday life

Obsah

1 Úvod	s. 6–8
2 Cesta k environmentální historii	s. 8–21
2.1. Co je to les?	s. 8–9
2.2. Metodologické přístupy k lesu	s. 9–10
2.3. Historie bádání o lesích	s. 10
2.4. What is environmental history?	s. 11–16
2.4.1. Definice a cíle environmentální historie	s. 12–14
2.4.2. Dělení environmentální historie	s. 14–15
2.4.3. Zahraniční literatura o environmentální historii	s. 15–16
2.5. Co je to environmentální historie?	s. 16–21
2.5.1. Česká literatura o environmentální historii	s. 18–19
2.5.2. Téma krajiny a environmentální témata v české literatuře	s. 19–21
3 Jak uchopit člověka, les a jejich vztah	s. 21–23
3.1. Antropologie a historie	s. 21
3.2. Kvantita vs. Kvalita	s. 22
3.3. Případová studie	s. 22–23
4 Les v literatuře a pramenech	s. 23–29
4.1. Les v literatuře	s. 24–27
4.2. Les v pramenech	s. 27–29
4.2.1. Krajina jako pramen	s. 27–28
4.2.2. Písemné prameny	s. 28
4.2.3. Historické mapy	s. 28–29
5 Les jako součást krajiny	s. 29–35
5.1. Vymezení regionu	s. 29
5.2. Pozměněný les	s. 29–30
5.3. Potenciální vegetace střední Moravy	s. 30–32

5.4. Podoba lesa	s. 32–33
5.5. Les a jeho jméno	s. 33–34
5.6. Jména od lesa	s. 34–35
6 Lesy střední Moravy.....	s. 35–44
6.1. Seznam lesů, křovin a luk na střední Moravě	s. 36–44
7 Les a jeho využívání člověkem.....	s. 44–65
7.1. Správa lesa ve středověku	s. 44–46
7.1.1. Lovčí, hajní a další osoby při lese	s. 45–46
7.1.2. Poplatky v lese.....	s. 46
7.2. Lesní svobody a roboty	s. 47
7.3. Les jako zdroj surovin.....	s. 47–50
7.3.1. Dřevo.....	s. 47–49
7.3.2. Zvěř	s. 49
7.3.3. Sběr.....	s. 49–50
7.4. Les jako hospodářský prostor.....	s. 50–59
7.4.1. Lesní pastva	s. 51–56
7.4.2. Hrabanka, letnina, sběr klestí.....	s. 56–57
7.4.3. Seno a tráva	s. 58
7.4.4. Lesní brtnictví	s. 58–59
7.5. Lesní řemesla.....	s. 59–65
7.5.1. Dřevorubci	s. 59–61
7.5.2. Uhlíři	s. 61–62
7.5.3. Smolařství, dehtařství a kolomaznictví	s. 63–64
7.5.4. Popelářství a draslařství	s. 64–65
7.5.5. Vápenictví.....	s. 65
8 Les a proměna krajiny.....	s. 65–75
8.1. Přírodní katastrofy	s. 66–67
8.2. Katastrofa jménem člověk	s. 67–71
8.2.1. Kolonizovaná území na střední Moravě.....	s. 68–71

8.3. Obnovit a chránit.....	s. 72–75
8.3.1. Samovolná obnova lesa.....	s. 72
8.3.2. Obnova lesa člověkem.....	s. 72–73
8.3.3. Ochrana lesa	s. 73–75
9 Les a strach	s. 75–87
9.1. Les temný a strašidelný.....	s. 76–79
9.2. Les každodenní.....	s. 79–80
9.3. Kdo se bojí, nesmí do lesa	s. 80–87
9.3.1. Les jako hranice.....	s. 81–82
9.3.2. Cesta lesem.....	s. 82–83
9.3.3. Lesní loupežníci.....	s. 83–84
9.3.4. Divoká zvířata	s. 84–86
9.3.5. Pohřbívání v lesích	s. 86–87
10 Závěr	s. 87–90
11 Summary.....	s. 91
12 Seznam zkratk	s. 92
13 Prameny.....	s. 92–95
14 Literatura.....	s. 95–102
15 Přílohy.....	s. 103–108

1 Úvod

Na výběr tématu práce měl vliv seminář o environmentální historii vyučovaný na katedře historie Univerzity Palackého. Zároveň jsem chtěla využít v práci všechny obory, které jsem doposud studovala – archeologii, kulturní antropologii a historii. A to dokonale splňuje environmentální historie a téma lesa. Zvolila jsem dlouhé období středověku, kdy došlo k zintenzivnění využívání krajiny a lesa. Celá práce je případovou studií z prostředí střední Moravy, kterou je možno v budoucnosti rozšířit i o další moravská území.

Les a problematika s ním spojená je téměř nevyčerpatelné téma. Badatel se může věnovat obecně samotnému lesnímu porostu, jeho druhovému složení, potenciální vegetaci a funkci lesa v krajině. Tomuto tématu bude věnována i menší část této diplomové práce. Práce se nebude pokoušet o vlastní rekonstrukci druhového složení lesů střední Moravy. Nicméně pro tuto oblast práce budou využity dostupné analýzy přírodovědeckých oborů, které jsou k dispozici především zásluhou archeologických výzkumů a stále častěji odebíraných vzorků pro environmentální analýzy.

Většina práce bude orientovaná na společné dějiny člověka a lesa, a to, jak se v průběhu středověku vzájemně ovlivňovali. Les byl každodenní součástí středověkého člověka, ten jej stále intenzivněji využíval. Práce se bude věnovat činnostem člověka od prostého sbírání dříví, plodů lesa přes hospodářské a řemeslné využívání až po rozsáhlé mýcení lesního prostředí za účely kolonizace a následných pokusů na ochranu a obnovu lesních ekosystémů. Zde kapitoly budou čerpat z dostupných pramenů a velkých přehledových knih 20. století, které obsahují seznamy známých lesů. Písemné prameny budou doplněny výsledky archeologických výzkumů.

Poslední oddíl práce bude věnovaný středověkému smýšlení o lese. Kapitoly se soustředí na vnímání lesního prostoru a klíše o něm panujícím. Lesní prostředí je kombinací posvátného, každodenního a obávaného prostoru, ve kterém se člověk pohyboval. Kapitoly budou pojaty jako srovnání náhledů různých badatelů (lingvistika, historie, kulturní antropologie) na vnímání středověkého lesa člověkem.

Cílů práce je několik. V prvních kapitolách práce jsem chtěla především představit environmentální historii a ukázat směry bádání tohoto oboru, zpřesnit definici environmentální historie a poukázat na možnosti této disciplíny v České republice.

Dále se práce snaží ukázat historii jako multidisciplinární obor, který je možno využívat i pro problémy současného světa. Cílem je pokusit se propojit historii s jinými obory - antropologií, archeologií a jejich metodologií a metodami práce.

Dalším cílem je zachytit pestrou škálu aktivit člověka v lese. Ukázat, že vztah člověk a příroda je vždy obousměrný. Člověk již ve středověku ovlivňoval vzhled dnešní krajiny. A naopak krajina zakotvila v nevědomí lidí různé archetypy, které měly vliv nejen na myšlení a hospodaření středověkého člověka, ale jsou v nás zakořeněny dodnes.

V práci se pokusím zmapovat lesy, křoviska a louky (i pastviny) na střední Moravě, což doposud chybí v přehledových pracích 20. století. Práce je v některých kapitolách laděná obecněji a doplněná příklady ze střední Moravy. Některá témata naznačená v práci jsou velmi problematická a bylo by k nim možné napsat rozsáhlé vlastní studie. Čehož se pravděpodobně v budoucnu dočkají.

Velkým úskalím práce je nedostatek písemných pramenů a časté útržkovité výpovědi o lesích. Nárůst pramenů k lesům střední Moravy je zaznamenán až ke konci středověku. Pramenná základna tak neumožňuje zachytit všechny činnosti v lesích nebo vývoj v lesním hospodaření či výše poplatků v lesích v průběhu delšího časového úseku. Seznam lesů nepomohou mnohdy rozšířit ani přehledové knihy o dějinách lesa. Středomoravské lesy jsou zde zachyceny ojediněle pouze jako příklady z Moravy (nejvíce však z kraje Jihomoravského).

Pro střední Moravu bylo také provedeno málo botanických a přírodovědných analýz. Tato situace se však zlepšuje a environmentální analýzy se častěji stávají součástí archeologických výzkumů.

V neposlední řadě sama nejsem odborník na všechny obory, které by vyžadovala takto laděná práce, především mi chybí vzdělání v přírodovědných oborech. Vyhýbám se uvádění botanických latinských názvů rostlin, bližšímu členění do skupin a čeledí. Nicméně vyčerpávající soupis rostlin a dřevin našich lesů není hlavním cílem práce.

Mezi přínosy práce řadím: Rozšíření definice environmentální historie. Upozornění na nedostatky této subdisciplíny historie v České republice a naznačení cesty, kterou je možné postupovat při dalším rozvoji environmentální historie. Představení často nezpracovávaného tématu lesa, při využití historie jako interdisciplinárního oboru. Snahu aplikovat antropologickou metodologii a metodu na historickou práci. Propojit archeologické výzkumy a výsledky přírodovědných analýz s písemnými

prameny. Doplnění seznamu lesů na Moravě. Zhodnocení dosavadních názorů na vnímání lesa středověkým člověkem a (ne)potvrzení stereotypů o lesním prostředí panujících.

2 Cesta k environmentální historii

Nemůžeme tvrdit, že krajina a přírodní prostředí nehrálo významnou roli v životě člověka. Do dnešních dní může příroda poskytnout své bohatství, i zahubit, proto není důvod předpokládat, že by tomu tak nebylo i v minulosti. Člověk, jeho uvažování, chování, činnost, vše bylo a bude vždy spojené s přírodou. Proto je dobré obrátit pozornost tímto směrem. Pohled však vyžaduje značné úsilí a propojení několika oborů, vzniklý obraz přitom nikdy nebude celistvý nebo snad přesný. Environmentální historie se snaží o zachycení vzájemného působení lidské a přírodní složky v čase.¹

Tato kapitola představí krátce vývoj historie bádání o lesích na evropském kontinentu a v České republice. Definuje samotný les. Věnuje se přístupům uplatnitelným při studiu lesa a krajiny. Nejdlejší část kapitoly je pak věnována samotné environmentální historii a jejímu vývoji. Je zde uveden stručný přehled badatelů a jejich děl zabývajících se touto problematikou v především Americe² a zhodnocena situace a environmentální literatura v České republice. Kapitola obsahuje definice, cíle a perspektivy environmentální historie.

2.1. Co je to les?

Pod pojmem les si představí něco zřejmě každý. Pro různé okruhy lidí (lesníci, biologové, historici, umělci) však les znamená něco jiného. Konkrétní představa lesa v lesnickém a zemědělském prostředí je vyjádřena v naučných slovnících pod heslem *les*. Zde se lesem rozumí složitý ekosystém. Jeho dominantou jsou dřeviny stromového vzrůstu dosahující výšky alespoň 5 metrů a zápoje korun alespoň 25 %. Les lze pak dále dělit dle druhů stromů, které v porostu převládají, nadmořské výšky složení půdy aj.³

---

¹ Srov. HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 15.

² Myslím si, že pro vývoj disciplíny v České republice mají zásadní význam publikace amerických badatelů D. Hughese a D. Worstera, týkající se obecně této disciplíny a jejího směřování v budoucnu. HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006; WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 289–307.

³ Heslo *les*. In: *Naučný slovník zemědělský*. Praha 1971, s. 987–1002; Heslo *les*. In: *Lesnický naučný slovník*. Praha 1994, s. 466.

Hranice vnímání porostu, který lze považovat za les, je zcela subjektivní. Nicméně vždy se dle mého názoru jedná o přirozený nebo uměle vysazený porost, ve kterém převládají stromy. Les je tak souborem organických a anorganických prvků, které mu propůjčují v každém regionu jistou jedinečnost.

2.2. Metodologické přístupy k lesu

Problematika lesa je velmi široká a uplatnění zde může nalézt mnoho oborů. Metodika a metoda prací, které se zabývají lesem, není jasně a striktně daná. Při studiu lesa se může uplatnit několik metodologických východisek.

Většina prací v současné době využívá spolupráce oborů a metodologie a metody jsou propojené. Přesto práce k dějinám lesa můžeme velmi schematicky dělit na: Klasické lesnické historiografie, které se věnují dokumentaci a studiu lesnického zákonodárství. Díky jeho analýze může badatel odhalit i vztah přírody a člověka. Lesnické práce se mohou věnovat vývoji lesnického práva, lesnickému managementu apod.⁴

Hospodářsko-sociální historie se zabývá využíváním lesních porostů člověkem. Tento okruh se věnuje především hospodářské stránce lesa – těžbě, distribuci a následnému využití dřeva. Dalšími obory zabývající se dějinami lesa jsou historická antropologie nebo mikrohistorie, soustředí se na vztah kultura – ekologie. A pojmají les jako specifický prostor. V českém prostředí jsou to zejména etnoekologické práce, které se primárně soustředí na osvojování přírodního prostoru člověkem, ale opomíjí vnímání přírodního prostředí.⁵

Dále pak výzkumy krajinné archeologie a etnoarcheologie. Archeologové se věnují lesu jako specifickému sídelnímu a výrobnímu prostoru. A snaží se zhodnotit jeho roli v životě člověka na základě archeologických nálezů. Navíc má současná archeologie k dispozici mnoho přírodovědných metod, které stále více zpřesňují dataci nebo přispívají k dalším možným interpretacím. Ve spolupráci s dendrochronologií (určování stáří dřeva), palynologií (pylové analýzy), antrakologií (zkoumání zuhelnatělých dřev) a dalšími obory. Zároveň ale obor neopomíjí písemné prameny.⁶

A posledním okruhem jsou environmentální dějiny. Ty úzce spolupracují s historickou geografii a botanicky a ekologicky orientovanými obory. Vznik této

⁴ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století.* Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 21–22.

⁵ Tamtéž, s. 22–32.

⁶ Tamtéž, s. 32–34.

subdisciplíny ovlivnil významně i bádání o dějinách lesa. Environmentální práce jsou schopny zachytit les a jeho využívání nekomplexněji. V rámci oboru je možné se zaměřit na několik okruhů, kterým je možné se v souvislosti s lesem věnovat.⁷

2.3. Historie bádání o lesích⁸

Než bude přiblížena samotná environmentální historie, nastíním velmi stručně historii bádání o lesích v České republice a evropském kontinentu.

Vznik odborně zaměřené disciplíny zaměřující se na historii lesa spadá do Německa a 18. století. První práce k dějinám lesů však nepsali historici, ale lesníci a vznikaly z praktických potřeb lesnického oboru. Další okruh prací reflektujících lesy představují regionálně zaměřené práce věnující se na hospodářství a správě panství, měst apod. Vznikaly tak velké shrnující práce,⁹ mapující složení lesních porostů a jejich využívání člověkem. V Evropě stále zaujímal první místo v bádání o dějinách lesů Německo. Mezi další země, které se této problematice věnovaly, můžeme řadit i Rakousko, Francii nebo Itálii.¹⁰

V České republice měl zásadní vliv na rozvoj bádání vznik sítě zemědělsko-lesnických archivů. Z nich pochází první badatelé u nás zabývající se dějinami lesa. Za „zakladatele“ dějin lesa je v českém prostředí považován Alois Nechleba nebo Jan Frič. Největší rozvoj lesního dějepisectví nastal ve 30.–60. letech 20. století. K oddílům regionálně zaměřených prací, týkajících se lesa, v této době přibývají kapitoly reflektující střeoevropský kontext. Literatura se věnovala především podrobnému studiu hospodářské a správní agendy vlastníků lesů. V těchto letech také došlo k rozdělení badatelů oboru. Na jedné straně se historii lesů věnovali lesníci, bez historického vzdělání, na straně druhé historici, kterým chybělo botanické a přírodovědné hledisko. Jedinou výjimkou byly archeologické výzkumy, které byly otevřenější multidisciplinární spolupráci. Dějiny lesů, ale stále stojí na okraji zájmu historiků.¹¹

⁷ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století.* Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 34–38.

⁸ Stručný vývoj bádání. Velmi dobře a přehledně shrnuto v disertační práci Jiřího Wotische. WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století.* Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009. Přehledu bádání se také věnuje NOŽIČKA, Josef: *Přehled vývoje našich lesů.* Praha 1957.

⁹ Tento typ práce představuje například dílo: CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Písek 1913.

¹⁰ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století.* Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 11–18.

¹¹ Tamtéž, s. 14–18.

2.4. What is environmental history?

Na evropském kontinentu tedy dějiny lesa nepatřily mezi nejpopulárnější témata historie. Problematika životního prostředí se dostala (zcela ve stejném období) do centra zájmu badatelů západní Evropy a Ameriky. Kde tak vznikly první environmentální práce.

Na následujících stranách diplomové práce bude představena environmentální historie. Bude ukázáno, jakými směry se environmentální historie ubírá v zahraničí a u nás v České republice. Jsem si vědoma, že bádání tímto směrem se do České republiky dostalo se značným zpožděním, chybí mu delší tradice a velké osobnosti. Nemá proto význam srovnávat nesrovnatelné. Jde proto spíše o představení oboru jeho směrů, témat a náplně. Je zde uvedeno několik osobností a stěžejních děl, které se zabývají obecně environmentální historií nebo jejími specifickými tématy.

„Thus, when we step beyond the self-reflecting world of humankind to encounter the nonhuman sphere, environmental history finds its main theme of study...“¹²

Environmentální historie se začala vyvíjet podle Donalda Worstera v několika centrech. První eseje a práce o tématech životního prostředí začaly vznikat ve Spojených státech amerických. Pokus definovat pole působení této nové disciplíny se objevilo v esejích Rodericka Nashe.¹³ Nash i další američtí badatelé řešili zachování a změny životního prostředí a jeho roli pro současnou americkou společnost.¹⁴

Dalším centrem byla Francie a škola Annales. Historici této školy upozorňovali na životní prostředí několik desetiletí. Marc Bloch svými studii z prostředí francouzského rolnického života¹⁵ a Lucien Febvre jako sociální geograf.¹⁶ Významnou osobností, též školy, byl pak Fernand Braudel. Braudel nejenže zvolil Středozevní moře za hlavního hrdinu své práce *Středozevní moře a středozevní*

---

¹² WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 293.

¹³ Například: NASH, Roderick: *The American Environment: Readings in the History of Conservation*, Mass 1968; TÝŽ: *Wilderness and the American Mind*. Yale 2001.

¹⁴ WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 291.

¹⁵ Česky od něj například BLOCH, Marc: *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha 2004.

¹⁶ FEBVRE, Lucien: *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais*. London 1982.

svět v době Filipa II.¹⁷, ale učinil z přírodního prostředí nadčasový prvek, provázející celé trvání lidského života.¹⁸

Donald Hughes ve své knize píše, že problémy životního prostředí si získaly pozornost až v posledních 40 letech 20. století. Kdy si člověk uvědomil, že některé odpovědi na současné globální problémy nalezne jen v minulosti.¹⁹

Environmentální historie odmítá přijmout, že člověk není nijak ovlivněn prostředím, ve kterém se nachází. Tvrdí, že člověk nemůže ignorovat důsledky své činnosti v minulosti. Dějiny se vždy odehrávaly v čase, ale aby byly úplné, je nutné se dozvědět i o prostoru.²⁰

Mnoho ze zájmů amerických badatelů a školy Annales znovu reflektovali badatelé 60. a 70. let 20. století. V roce 1970 se znovu objevila myšlenka environmentální historie na konferencích o globálních problémech v několika zemích. V časopise *Histoire et Environnement* Le Roy Ladurie, napsal: „*Environmental history unites the oldest themes with the newest in contemporary historiography.*“ Popíral, že „nová historie“ by byla jen chvilkovou módou. Trval na tom, že bádání o životním prostředí bude mít tradici, a pohybuje se směrem k „*histoire écologique.*“²¹ Donald Worster zase psal, že environmentální historie se zrodila z morálních pohnutek na poli politických zájmů.²²

Ať už důvodem vzniku environmentální historie byla politika, nový trend nebo globální katastrofy současného světa, dalo počínání badatelů vzniknout nové subdisciplíně historie. Oboru, který se stále rozvíjí, vymezuje, definuje a získává nové příznivce.

2.4.1. Definice a cíle environmentální historie

Je mnoho definic environmentální historie. Všechny obsahují slova působení, čas, vliv, prostředí a člověk. Donald Worster definoval environmentální historii takto: „*Environmental history is the interaction between human cultures and the environment in the past.*“²³ Hughes svou definici doplňuje slovy pochopení, změny,

---

¹⁷ BRAUDEL, Fernand: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II.* Paris 1949.

¹⁸ WORSTER, Donald: *Doing Environmental History.* In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History.* Cambridge 1988, s. 291.

¹⁹ HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 2–3.

²⁰ Tamtéž, s. 17.

²¹ WORSTER, Donald: *Doing Environmental History.* In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History.* Cambridge 1988, s. 292.

²² Tamtéž, s. 290–291.

²³ Tamtéž, s. 289.

vztah: „*It is a kind of history that seeks understanding of human beings as they have lived, worked and thought in relationship to the rest of nature through the changes brought by time.*“²⁴

Donald Hughes v environmentální historii vidí subdisciplínu historie. Hlavním cílem environmentální historie je tedy snažit se pochopit člověka, jeho vliv a výsledky tohoto vlivu, na přírodní prostředí. A naopak působení prostředí na člověka a jeho činnost. To vše se snaží environmentální historie zachytit v průběhu delšího časového úseku. Člověk a přírodní prostředí nejsou dva oddělené subjekty, ale vzájemně podmiňující se činitele. Jak Hughes píše: „*The idea of environment as something separate from the human, and offering merely a setting for human history, is misleading.*“²⁵

Donald Worster tvrdí, že u environmentální historie jde jen o revizi poznatků, které již byly dávno objeveny. Nyní ale budou vyprávěny jinak, než to dosud dělala tradiční historie. „*They began to excavate the "hidden layers" of class, gender, and race as the true agents of history until they hit the most important substrate of all: the natural environment.*“²⁶

Environmentální historie je o multidisciplinarnosti. Worster vyzdvihuje stejně jako Hughes propojení mnoha studijních oborů než vznik něčeho zcela nového. Psát dějiny životního prostředí vyžaduje znalost archeologie, historie, ekologie, antropologie, filozofie a dalších věd. Oba zmiňovaní badatelé věří, že tato syntéza přinese nové otázky a odpovědi.²⁷

Environmentální historie poskytuje nové perspektivy, nabízí spolupráci mezi badateli. Poskytuje lepší historický kontext pro zdroje současných environmentálních problémů. Není pochyb o tom, že s rostoucím zájmem o naši environmentální budoucnost se bude historie životního prostředí nadále rozvíjet. Klíčovými tématy se v budoucnu stane populační růst, změna klimatu, konflikty v oblasti politiky a životního prostředí, biologické invaze, environmentální důsledky technologií, snížená zásoba zdrojů – nerostné suroviny a voda.²⁸

Pokud bych tedy já definovala environmentální historii, přidala bych do definice slova *multidisciplinární* a *budoucnost*, které zahraniční definice postrádají.

---

²⁴ HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 1.

²⁵ Tamtéž, s. 15.

²⁶ WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 289–290.

²⁷ Tamtéž, s. 292–293; HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 8–15.

²⁸ HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 1–2.

Environmentální historie je multidisciplinárním oborem, který se zabývá vzájemným vztahem člověk – příroda a příroda – člověk. Zkoumá vztahy, interakce a změny v minulosti s přesahem do současnosti i budoucnosti.

2.4.2. Dělení environmentální historie

Environmentální historie nemá žádnou jednotnou metodologii a metodu. Do prací se promítá individualita, filosofie a zaměření badatele. Badatel by se, v ideálním případě, měl stát odborníkem mnoha oborů a vhodně je zkombinovat. V zahraničí se vyčlenily tři velmi široké okruhy environmentální historie.²⁹ Mnoho prací se dotýká jednoho nebo dvou z nich, ale většina má co říct ke všem třem kategoriím.

První okruh se zabývá samotným životním prostředím a vlivem environmentálních faktorů na lidskou historii. Životní prostředí je zde chápáno jako celek organických a anorganických aspektů přírody a organismu člověka. Bádání zahrnuje půdy, nerostné suroviny, rostliny, zvířata i klima, počasí a energii přijatou od Slunce. Badatel se snaží pochopit tyto faktory a jejich změny v minulosti a využít je například pro ochranu životního prostředí. Hughes upozorňuje, že na rozdíl od geologů a paleontologů, by environmentální historik měl reflektovat tyto dalekosáhlé chronologie, jen pokud mají vliv na lidské záležitosti. Vznikají tak práce zaměřené na přírodní katastrofy, sledování chorob a epidemií nebo vývoj klimatu.³⁰

Druhý okruh se zabývá vzájemným ovlivňováním člověk – příroda. Historik zde hodnotí dopady různých lidských činností na přírodní prostředí. A také reflektuje, jaký vliv mají změněné podmínky na hospodaření člověka a vývoj lidské společnosti. Badatel zkoumá vliv prostředí na sociální vztahy člověka, genderové role, vznik institucí ve společnosti nebo inovace technologií.³¹ Podle Hughese je toto téma nejdominantnějším v současné americké environmentální historii a lze k němu najít nejvíce děl.³²

---

²⁹ Dělení environmentální historie pro tuto práci je kombinací rozdělení témat environmentální historie zahraničních badatelů Donalda Hughese HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 3–8. a Donalda Worstera: WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 293.

³⁰ HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 4–5; WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 293.

³¹ WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 293.

³² HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 5–7.

Posledním velkým okruhem environmentální historie jsou dějiny lidského myšlení o životním prostředí a postoje člověka k němu. Tento okruh zkoumá, jaký vliv mají na uvažování, zacházení a využívání životního prostředí ekologické studie, politické ideologie, náboženství, filosofie a populární kultura. Patří sem také etika a mýty, které ovlivňují vztah člověk – příroda. Mnoho historiků životního prostředí si myslí, že to, jak lidé smýšlejí, a v co věří, vytváří poté hybnou sílu lidského počínání ve vztahu k přírodě.³³

Všechny již zmíněné okruhy environmentální historie (přírodní prostředí samotné, vzájemné působení člověk – příroda a ekologické myšlení) propojuje problematika lesa. Badatel může zkoumat les samotný jeho pravděpodobný vývoj, potenciální přirozenou vegetaci. Dále se může zaměřit na vliv člověka na les (a naopak), který byl v jeho blízkosti. Také se může věnovat kolonizaci lesního území, odstraňování lesního porostu, jeho nahrazování zemědělskou půdou. V neposlední řadě může badatel analyzovat smýšlení člověka o lese, věnovat se mýtům, ekologickým myšlenkám, ochraně a efektivnějšímu využívání tohoto prostředí. Podobným směrem se ubírá i tato práce.

2.4.3. Zahraniční literatura o environmentální historii

Zahraniční literatury, která se věnuje obecně problematice environmentální historie je mnoho,³⁴ na rozdíl od českého prostředí, kde kvalitní knihy tohoto typu chybí. Pro účely práce by nebylo vhodné podávat vyčerpávající výběr zahraniční literatury věnující se různým okruhům environmentální historie, proto uvádím především díla, která jsou úvodem do problematiky environmentální historie. Čtenář v nich nalezne mnohé odkazy na další odborné práce, ať už obecnějšího nebo konkrétního zaměření.

Několikrát zmiňované dílo *What is environmental history?*, je název knihy od Donalda Hughese.³⁵ Je hodnocena jako jedna z nejlepších pro problematiku

---

³³ Srov. HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006, s. 7–8; WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 293.

³⁴ Ve srovnání s českými publikacemi nebo články. Environmentálním dějinám se věnují v obecné rovině především američtí badatelé zmíněni v textu. Dále také například WHITE, Richard: *American Environmental History: The Development of a New Historical Field*. *Pacific Historical Review*, 54, 1985, s. 297–335. Na evropském kontinentu se environmentální problematice věnuje například SIMMONS, Ian: *Environmental History: A Concise Introduction*. Blackwell 1993. Obecné pojednání dokonce vzniklo i v roce 2017 v Maďarsku SALÁTA, Dénes – SZABÓ, Péter.: *Environmental history in Hungary*. *Environment and History*, 23, 2017, s. 331–334. O environmentálních dějinách z asijského prostředí píše například ELVIN, Mark: *The Retreat of the Elephants: An Environmental History of China*. Yale 2004.

³⁵ HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006.

environmentálních dějin.³⁶ Hughes se v knize zabývá tím, co je environmentální historie, jak vznikala a jak se členila. Kniha je pojatá jako učebnice, ale nabízí přehled environmentálních témat od antiky až po současnost. „Proto“environmentalisty a vývoj environmentální historie v Americe i v Evropě přibližuje příspěvek v *The American Historical Review* od Alfreda Crosbyho.³⁷

Mnohým environmentálním tématům se věnuje ve svých pracích i Donald Worster. Je editorem *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*, která pojednává o zhoršujícím se životním prostředí od dob Kolumba do současnosti. Od Worstera je zde dodatek *Doing environmental history*. Kde v krátkosti představuje vývoj a dělení okruhů environmentální historie.³⁸ O environmentální historii a jejím pojetí ve 20. století se dočteme v knize *Something new under the sun* od Roberta McNeilla.³⁹

Přímo o environmentálních dějinách ve středověku je například kniha Johna Abertha. V knize se autor snaží popsat postoje a vývoj vztahu středověkého člověka k životnímu prostředí v průběhu celého středověku 500–1500 v Evropě. Zaměřuje se na vzduch, vodu, zemi a v další části lesy. Využívá historických i archeologických pramenů.⁴⁰

2.5. Co je to environmentální historie?

Jak vypadá environmentální problematika a bádání o krajině v České republice? Základna odborné literatury či studií k environmentálním dějinám v českém prostředí značně omezená. Na problematiku krajiny, jejího využívání a vnímání se začali badatelé soustředit až v posledních letech. Většina se zabývá problémy světa 20. století.⁴¹ Očekávat proto bohatou základnu literatury k environmentálním dějinám středověku by bylo zcela bláhové.

---

³⁶ Redakční recenze knihy. Knihu hodnotili i další odborníci na environmentální problematiku jako J. R. McNeill: „Anyone seeking help in navigating the shifting shoals of environmental history will give fulsome thanks to Don Hughes for this book. It is far and away the best guide yet to the issues and historiography of this emerging field, spanning the globe and delving into the deep as well as recent past.“ nebo S. Sörlin „...it is a masterfully condensed overview of one of the most urgent and rapidly developing fields of history.“

³⁷ CROSBY, Alfred: *The Past and Present of Environmental History*. In: *The American Historical Review*, 100, 1995, s. 1177–1189.

³⁸ WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 289–297.

³⁹ McNEILL, Robert: *Something New Under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World*. New York 2001.

⁴⁰ ABERTH, John: *An Environmental History of the Middle Ages: The Crucible of Nature*. New York 2013.

⁴¹ JELEČEK, Leoš: Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa a svět) In: *Annales Historici Presovienses*, 9, 2009, s. 248–249.

Jádro problému zřejmě tkví, v omezené multidisciplinaritě a propojování metod různých oborů pro společnou praxi. V našem prostředí se krajinou a její historií (land use) zabývají zejména geografové, geologové, archeologové a historikové hospodářských dějin. Tyto obory prošly, dle Jelečka „environmentalizací“ a proměnou paradigmat.⁴²

Leoš Jeleček je jedním z mála badatelů, který se věnuje problematice environmentální historie. Pravděpodobně v jeho osobě můžeme vidět průkopníka tohoto oboru v České republice. Ve svých studiích a článcích týkajících se environmentální problematiky často odkazuje na zahraniční odborníky nebo cituje sám sebe. Snaží se dál rozvíjet téma environmentální historie u nás a přiblížit ho badatelské obci i odborné veřejnosti.

Své názory na vznik a vývoj této specificky zaměřené historie popsal hned v několika článcích. Například v jeho příspěvcích *Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie*⁴³ a *Environmentální dějiny jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace*.⁴⁴ Zde Jeleček tvrdí, – shodně se zahraničními badateli – že ke vzniku environmentální historie přispělo důslednější přihlížení k environmentálním (ekologickým) problémům současného světa. Tyto problémy se dotýkají všech odvětví, a proto mnohé disciplíny prošly environmentalizací. Pokud společnost chce řešit stávající problémy, musí také zpět do historie.⁴⁵

Dle Jelečka bylo zřejmé, že se dříve nebo později objeví environmentální historie. V druhém z článků píše o vývoji environmentálně historické disciplíny u nás a v zahraničí.⁴⁶ Dle mého názoru se jedná (bohužel) o jediný česky psaný ucelený příspěvek k vývoji environmentální historie.

Tvrdí, že zkoumání interakcí člověka a prostředí nebylo v našem prostředí pro badatele tak „atraktivní“ a teprve během posledních 20let se začal formovat okruh badatelů tohoto oboru u nás. Jeleček opakovaně píše o opuštění starých

---

⁴² JELEČEK, Leoš: *Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie: environmentální dějiny a výzkum změn Land use Česka v 19. a 20. století*. Klaudyán, 4, 2007, s. 20–25.

⁴³ Tamtéž, s. 21–28.

⁴⁴ JELEČEK, Leoš: *Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa a svět)*. Annales Historici Presovienses, 9, 2009, s. 247–274.

⁴⁵ JELEČEK, Leoš: *Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie: environmentální dějiny a výzkum změn Land use Česka v 19. a 20. století*. Klaudyán, 4, 2007, s. 20–25.

⁴⁶ JELEČEK, Leoš: *Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa a svět)*. Annales Historici Presovienses, 9, 2009, s. 248–274.

zaběhaných metod a metodologií. Environmentální historii vidí jako pokus sblížit vědecké disciplíny a odhalit příčiny a důsledky vztahu člověk – příroda.⁴⁷

Hlavní okruhy zájmu si naše environmentální studia vypůjčila od amerických badatelů. Environmentální historie, ale u nás nemá stále tolik prací, abychom mohli tvrdit, že u nás některý okruh dominuje. V českém historickém prostředí vznikají spíše environmentálně zaměřené články nebo dílčí kapitoly knih.

2.5.1. Česká literatura o environmentální historii

Na následujících stránkách je představen výběr knih a článků z českého prostředí, které se věnují problematice a tématům environmentální historie. První bych zmínila publikace, které se zabývají obecně historií životního prostředí. Dále představím výběr knih týkající se studia krajiny a jejích částí od autorů z různých oborů – archeologie, antropologie, historie. A poslední část přehledu je věnovaná specificky zaměřeným článkům a knihám s environmentálně historickou tematikou – vnímány krajiny, ochrana přírodního prostředí aj.

Obecně environmentální historii a metodologii historické geografie v českém prostředí se věnuje již zmiňovaný Leoš Jeleček. Další badatele, kteří mají blízko k environmentálním dějinám, lze najít v knize *Environmentální historie*.⁴⁸ Kolektiv autorů v rámci projektu *Inovace výuky geografických studijních oborů*⁴⁹ vytvořil podobně jako Donald Hughes publikaci učebnicového typu. Bohužel kniha s tak slibným názvem je studentům vysoké školy, zcela neužitečná. Ani zdaleka nedosahuje kvalit obdobně laděné Hughesovy zahraniční publikace.

Kniha zklamala i má očekávání. Zcela postrádá poznámkový aparát. Odkazy na literaturu na konci každého příspěvku jsou velmi skromné a zcela nedostačující. V závěru knihy je uveden seznam knih, které nikde v textu nefigurují, ale pravděpodobně byly při jeho tvorbě použity. Kvalita příspěvků je velmi rozdílná a některé části působí jako psané velmi narychlo. Tyto velké nedostatky publikaci řadí spíše ke knihám vhodným pro laickou veřejnost, anebo studenty dějepisu středních

---

⁴⁷ JELEČEK, Leoš: *Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa a svět)*. *Annales Historici Presovienses*, 9, 2009, s. 248–249; TÝŽ: *Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie: environmentální dějiny a výzkum změn Land use Česka v 19. a 20. století*. *Kladyán*, 4, 2007, s. 20–25.

⁴⁸ DANIEL, Jan a kol.: *Environmentální historie České republiky = Environmental history of the Czech Republic*. Brno 2013.

⁴⁹ Jan Daniel, Jindřich Frajer, Jan Klapka vytvořili publikaci v rámci projektu OP VK „Inovace výuky geografických studijních oborů“ (reg. č.: CZ.1.07/2.2.00/15.0222). Brno 2013.

škol. Nicméně si v blízké době nedovedu představit prosazení environmentálních dějin do osnov středních škol a gymnázií.

Tato kniha se pravděpodobně bez mnoha úprav nestane tak vyzdvihovanou jako zmiňovaná zahraniční publikace od Donalda Hughese. Přesto je prvním pokusem o představení této disciplíny a jejich metod studentům. Věnuje se úvodu do problematiky, zmiňuje alespoň některé významné zahraniční a české badatele a jejich publikace. Obsahuje témata týkající se krajiny a jejího vývoje od neogénu až do současných dob. Součástí jsou jednotlivé příspěvky v podobě case studies, v nichž se dočteme například o dějinách lesa, důsledcích moru, historických povodních a dalších. Ale také regionálně zaměřené studie z různých částí České republiky.

Ucelená přehledová kniha věnující se environmentálním tématům v České republice, badatelům a okruhům bádání v našem prostředí stále chybí. Prozatím k seznámení s touto subdisciplínou historie tak slouží především zahraniční knihy, které jsou dobře dostupné i srozumitelné a česky psané články Leoše Jelečka.

2.5.2. Téma krajiny a environmentálních témat v literatuře

Tak jako člověka nemůžeme oddělit od přírody, nemůžeme ani téma lesa zpracovávat bez krajiny. Zmíněné publikace se věnují obecně prostoru, orientaci v krajině a různým částem krajiny a jejich přeměnám v obdobích historie.

Krajiny českého středověku publikace od Tomáše Klimka⁵⁰ představuje části středověké krajiny, které autor považuje za nejcharakterističtější pro středověkého člověka (lesy, louky, hory). Kniha se také zabývá samotným pojmem krajina, orientací středověkého člověka a obecně termínem prostor.⁵¹ Krajina, její vnímání a prostor úzce propojený s časem je obsahem i knihy Evy Čermákové.⁵² V této knize se autorka věnuje vnímání prostoru nomádskými kulturami a jde zde mimo jiné vidět propojení oborů archeologie a kulturní antropologie.

*Proměna Českých zemí*⁵³ od Jana Klápštěho je knihou zachycující změny nejen ve středověké krajině. Stejný autor se věnoval i krajině Mostecká⁵⁴ - oblasti s

---

⁵⁰ KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014.

⁵¹ Tamtéž, s. 113–116.

⁵² ČERMÁKOVÁ, Eva: *Krajinami cizích časů: vnímání prostoru a času usazenými a nomádskými kulturami*. Praha 2012. Také napsala článek o hranicích mezi kulturou a přírodou vnímání „vlastního“ a „cizího“ ČERMÁKOVÁ, Eva: *Cizí kultury jako příroda: k relativitě opozice příroda – kultura*. Slovenská antropológia, 13, 2010, s. 7–10. Dostupné na www.academia.edu/4263321/Cizi_kultury_jako_priroda_k_relativite_opozice_priroda_kultura

⁵³ KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2012.

⁵⁴ KLÁPŠTĚ, Jan (ed.): *Paměť krajiny středověkého Mostecká*. Most 1994.

velkoplošnými archeologickými výzkumy, které umožnily rekonstruovat středověkou (i pravěkou) krajinu jako celek. Přeměnou přírodní krajiny na zemědělskou v průběhu lidských dějin se věnují autoři rozsáhlé publikace *Dějiny zemědělství*.⁵⁵ Změnami v krajině v dlouhém časovém horizontu se zabývá i krajinný archeolog Petr Pokorný ve své knize *Neklidné časy. Kapitoly ze společných dějin přírody a lidí*.⁵⁶ Kategorie historické krajiny od vzniku zemědělství po průmyslovou revoluci představuje i archeolog Martin Gojda.⁵⁷

Estetičnu a vnímání krajiny se věnuje Karel Stibral.⁵⁸ V knize *Proč je příroda krásná?* se pokouší zachytit vývoj estetického vnímání přírody od antiky po novověk. Ochranou krajiny a jejímu uchování pro další generace se zabývá Václav Cílek.⁵⁹ Historii ochrany krajinných částí se věnuje ve svém příspěvku *Historie a vývoj lesnické legislativy na území České republiky*⁶⁰ Josef Lenoč. O zprostředkování nejnovějších poznatků z antropologie a etnologie ve vnímání krajiny a jejich částí se věnuje ve svých příspěvcích Jiří Wotisch.⁶¹

Zcela jinou cestou šel kolektiv autorů knihy *Krajina a revoluce*.⁶² Autoři se pokusili psát o krajině v různých historických obdobích z pohledu krajiny samotné. Tato kniha se věnuje změnám krajiny od pravěku po baroko. Kapitoly jsou proloženy případovými studii. Čtenář zde nalezne mnoho přírodovědných analýz. Publikace není psána historiky a je kritizována pro historické nepřesnosti.⁶³

Pokud bych měla zhodnotit environmentální dějiny v našem prostředí: Jako velký nedostatek vidím absence kvalitní souhrnné publikace a malý zájem badatelů o témata. Jako pozitivní vnímám vznikající knihy i specificky zaměřené články věnující se krajině, jejím přeměnám v delších časových obdobích. Spolupráci s obory

⁵⁵ BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010.

⁵⁶ POKORNÝ, Petr: *Neklidné časy: kapitoly ze společných dějin přírody a lidí*. Praha 2011.

⁵⁷ GOJDA, Martin: *Archeologie krajiny: vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha 2000.

⁵⁸ STIBRAL, Karel: *Proč je příroda krásná?: Estetické vnímání přírody v novověku*. Praha 2005; TÝŽ: *O malebnu: estetika přírody mezi zahradou a divočinou*. Praha 2001; STIBRAL, Karel – DADEJÍK, Ondřej – ZUSKA, Vlastimil: *Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu*. Praha 2009.

⁵⁹ CÍLEK, Václav: *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobroví, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Praha 2005.

⁶⁰ LENOCH, Josef: *Historie a vývoj lesnické legislativy na území České republiky*. In: NEUHÖFFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 27–35.

⁶¹ WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č)ji historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 173–186. nebo WOTISCH, Jiří: *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 28, 2006, s. 30–33.

⁶² SÁDLO, Jiří a kol.: *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008.

⁶³ Recenze na knihu nejsou příliš dobré například MAUR, Eduard: *Revoluce ve výkladu historických proměn krajiny?* Český časopis historický, 105, 2007, s. 619–626.

přírodovědy a biologie zejména v archeologii. A budou jistě přibývat. Téma životního prostředí bude stále aktuálnější a výzkum vývoje vztahu člověk – příroda, příroda – člověk si získá další badatele.

Dle mého názoru environmentální historie nabízí mnoho oblastí, kterým se dá věnovat. A ani zdaleka nejsou vyčerpána. Potřebu environmentálních studií nemusí motivovat jen globální problémy nebo politika a ekologická hnutí. Myslím si, že témata jsou atraktivní i pro laickou veřejnost.

3 Jak uchopit člověka, les a jejich vztah

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila kombinaci oborů kulturní antropologie, historie a archeologie. V dnešní době není možné napsat jednooborovou práci, vše se propojuje, doplňuje a spolupráce oborům svědčí. Environmentální práce jsou ideální k využití mnoha disciplín, jejichž pohledy se vzájemně doplňují. V této kapitole bych představila zvolenou metodologii a metodu, jejich výhody a úskalí pro středověkou historii a téma lesa.

3.1. Antropologie a historie

Od druhé poloviny 19. století probíhala antropologizace historie a změnil se pohled na tradiční témata v historii. Ve Francii ke sblížení metod antropologie a historie přispěla škola Annales. Ve Velké Británii zase kombinoval poznatky antropologie a archeologie Ian Hodder. Využívání a kombinace přístupů zmiňovaných oborů výrazně přispělo k jejich propojení a od roku 1980 se stále prohlubuje spolupráce mezi antropology a historiky. V. Soukup ve svých *Dějích antropologie* z roku 2005 píše, že antropologové již běžně využívají metod historie a naopak.⁶⁴

Historická antropologie nemá jednotnou definici. Dle mého názoru je to historická disciplína, která se zabývá člověkem v dějinách. Zkoumá úvahy a způsoby myšlení, jednání, postoje i pocity a snaží se je interpretovat.⁶⁵ Pokud k tomuto výčtu přidáme také životní prostředí, vznikne environmentálně laděná práce, která využívá antropologické metodologie, historických pramenů a archeologických výzkumů.

---

⁶⁴ SOUKUP, Václav: *Dějiny antropologie*. Praha 2004, s. 560.

⁶⁵ Neexistence jednotné definice. Například Dülman vymezuje historickou antropologii tématy: gender, tělo, konflikt, náboženství, čarodějnictví a magie, práce, rodina, otázky týkající se života a smrti. DÜLMEN, Richard: *Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002.

3.2. Kvantí vs. Kvali

Pro přiblížení tématu lesa a každodennosti člověka v tomto prostředí jsem si zvolila kvalitativní metodologii. Bývá využívána zejména při zkoumání jevů v současné společnosti, kde není vhodné užít kvantitativního postupu. I přes klady bývá kvalitativní výzkum odsunován na „druhou kolej“ a přednost dostává kvantitativní sbírání a vyhodnocování dat.⁶⁶ Nicméně pokud chceme pozornost upřít ke každodennosti středověkého člověka a pokusit se o zachycení jeho vnímání je nutné upustit od statistiky a graficky zpracovatelných údajů.⁶⁷

Kvalitativní metodu je vhodné využít, pokud nám ve vzorku chybí nějaká data, a přesto chceme porozumět dané situaci. Snaží se popsat nějaký jev ve společnosti a utvořit její obraz a novou teorii. Tato metoda sbírá podrobné informace o zkoumaném. Badatel si volí konkrétní prostředí, dobu, populaci, proto v závěrech nelze výsledky výzkumu generalizovat. Kvalitativní metoda se nebrání kombinování poznatků různých oborů, je otevřená multidisciplinarity a různým úhlům pohledu, které může propojit.⁶⁸

Jsem si vědoma, že tento typ výzkumu je vhodnější pro současnou společnost nebo pro výzkum jevů minulého a předminulého století. Pro středověkou historii a celkově pro práci s „dávno“ minulým, těžko využijeme kvalitativní výzkum v celé jeho kráse. V našem případě odpadají klasické a nejčastěji využívané techniky sběru dat - interview, přímé pozorování nebo audiovizuální nahrávky a metoda se omezí na studium literatury a dostupných pramenů a jejich propojování s výsledky archeologických výzkumů a přírodovědných analýz. Další nevýhodou pro historii je i nemožnost zkoumat dané jedince v jejich přirozeném prostředí. Naopak výhodou přístupu je sběr a rozbor pramenů k danému tématu. Snaha interpretovat situace a pocity očima zkoumaných jedinců. Využití popisu každodenních situací, úvahy a myšlení jedince. Snaha o zachycení a porozumění jedinci a jeho chování. Propojení obecných poznatků větších celků s konkrétními závěry z námi zkoumané oblasti.

3.3. Případová studie

Případová studie je klasickou metodou kvalitativního výzkumu. Bývá uplatňována obory zabývající se člověkem. Zejména v medicíně, psychologii, právu a

---

⁶⁶ Více například HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha 2005.

⁶⁷ Kritika exaktního pojetí historie například u VEYNE, Paul: *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec 2010.

⁶⁸ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha 2005, s. 62.

antropologii je kazuistika velmi častá. Obecná definice případové studie říká, že jde o intenzivní studium jednoho případu.⁶⁹

Tento typ studie nerozšiřuje pouze teorii. Zcela v obecné rovině zkoumá dva typy jevů, ať už projevujících se ve společnosti nebo přírodě – buďto reprezentuje nejčastěji se vyskytující jev (standard) nebo naopak jev zcela zvláštní (anomálii, výjimku), který se odlišuje od normálu.⁷⁰

Velmi dobrými příklady případových studií jsou díla zejména badatelů v oblasti mikrohistorie, už zmiňované školy Annales.⁷¹ U nás je příkladem případové studie například *Legenda o Ostožovi*⁷² nebo *Paměť krajiny středověkého Mostecka*.⁷³

Jako nevýhodu případové studie vidím paradoxně to, že je jedinečná. Popisuje pouze, v případě využití historickým oborem, „*Ti - Tady a Tehdy*“. Její závěry se nedají vztáhnout na celou společnost. Výsledky nemůžeme zobecnit pro větší území a nepostihuje zcela vývoj a změny v delších časových úsecích (tisíciletí). Případová studie je vhodná pro témata, o kterých není dostatek informací. Závěry studie mohou sloužit jako odrazový můstek pro další bádání v daném oboru. Další výhodou je jejich podrobnost a úzké zaměření. Nabízí se tedy možnost komparace více studií z různých oblastí, a poté jejich následné zobecnění pro větší plochu nebo delší časový úsek.

Zvolený typ metodologie a metody je vhodný i pro problematiku lesa. Nevýhodou pro zvolený region a časové období je nebohatost pramenné základny. O to cennější a důležitější jsou odkazy o lese, dřevě a pastvě v pramenech, které částečně odhalí důležitost tohoto prostředí pro člověka.

4 Les v literatuře a pramenech

Literaturu o lese můžeme najít od různých autorů, zabývajících se mnoha obory (lesnictví, ekologie, botanika, historie aj.). Hlavním nedostatkem dřívějších století byl vznik jednostranně zaměřených prací.⁷⁴ V této kapitole bude představen velmi stručný přehled literatury věnující se lesům. Jsou zde uvedeny zahraniční i české publikace. Lesům střední Moravy se nevěnuje uceleně žádná práce. V České

---

⁶⁹ YIN, Robert: *Case study research: design and methods*. Los Angeles 2009, s. 18.

⁷⁰ OLECKÁ, Ivana, IVANOVÁ, Kateřina: *Případová studie jako metoda ve vědách o člověku*. Olomouc 2010, s. 63 (online). Dostupné na [www: http://emi.mvso.cz/EMI/2010-02/10%20Olecka/Olecka.pdf](http://emi.mvso.cz/EMI/2010-02/10%20Olecka/Olecka.pdf)

⁷¹ Děj je velké množství, zmiňme alespoň: GINZBURG, Carlo: *Benandanti: čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*. Praha 2002; TÝŽ: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha 2000; DARNTON, Robert. *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha 2013.

⁷² SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostožovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009.

⁷³ KLÁPŠTĚ, Jan (ed.): *Paměť krajiny středověkého Mostecka*. Most 1994.

⁷⁴ Více příslušná kapitola práce- Historie bádání o lesích.

republiky ale vznikají případové studie věnující se krajině a reflektující i lesy a jejich prostředí.

4.1. Les v literatuře

Jednou z vyzdvihovaných knih k problematice lesa je zahraniční publikace *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Forest*⁷⁵ od Warrena Deana. Dean se věnuje jedné z největších přírodních katastrof dnešního světa – mizení Amazonského pralesa. Kniha zabírá obrovský časový úsek od lovců a sběračů přes kolonizaci Evropy až po 90. léta 20. století. Kniha je pojatá jako příběh Amazonského lesa a historie přístupu Brazílie k lesu. Dean ji psal jako varování před dalším ničením pralesů.

*The Turning Points of Environmental History*⁷⁶ od Franka Uekoettera je další knihou která se věnuje mnoha tématům environmentální historie – desertifikaci, modernímu environmentalismu a dalším. Lesu je zde věnován příspěvek *Forest History*.⁷⁷ Na pár stránkách jeho autor představuje zlomové body pro dějiny lesa. Mluví o tzv. transformaci lesních porostů v dějinách. Vyčleňuje tři mezníky⁷⁸ důležité pro historii lesa a píše, že les potřebuje svou vlastní periodizaci, a ta by měla (a bude) korespondovat s velkými událostmi v dějinách člověka.⁷⁹

Petér Szabó, který působí při Botanickém ústavu Akademie věd České republiky, se dlouhodobě zabývá studiem krajiny a lesa. Je velmi publikačně činný v posledních letech vydal nespočet článků.⁸⁰ Některé jeho práce se věnují lesním porostům v České republice. S kolektivem autorů se věnoval například lesům jižní Moravy.⁸¹

Ke starším publikacím o lesích na území České republiky patří velká přehledová díla. *Přehled vývoje našich lesů*⁸², který vytvořil Josef Nožička. Věnoval se historii

⁷⁵ DEAN, Warren: *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Forest*. Berkeley 1995.

⁷⁶ UEKOETTER, Frank (ed.): *The Turning Points of Environmental History*. Pittsburgh 2010.

⁷⁷ GREWE, Bernd: *Forest History*, s. 44–54. In: UEKOETTER, Frank (ed.): *The Turning Points of Environmental History*. Pittsburgh 2010.

⁷⁸ 1) Napoleonica era 2) Construction of railways 3) High imperialism and beginning of globalization - Tamtéž, s. 53–54.

⁷⁹ Tamtéž, s. 46–54.

⁸⁰ Ve spolupráci s dalšími badateli publikoval například: HÉDL, Radim – SZABÓ, Petér: *Děvínské lesy od středověku do současnosti*. *Živa*, 57, 2009, s. 103–106; SZABÓ, Petér – HÉDL, Radim: *Starobylý les - nová kategorie pojmání lesa*. *Lesnická práce*, 89, 2010, s. 22–23; HÉDL, Radim – SZABÓ, Petér – RIEDL, Vladan – KOPECKÝ, Martin: *Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě II. Lesy jako ekosystém*. *Živa* 59, 2001, s. 108–110; SZABÓ, Petér: *Historical ecology: past, present and future*. *Biological Reviews*, 90, 2015, s. 997–1014.

⁸¹ MÜLLEROVÁ, Jana – SZABÓ, Petér – HÉDL, Radim: *The rise and fall of traditional forest management in southern Moravia: A history of the past 700 years*. *Forest Ecology and Management*, 331, 2014, s. 104–115.

⁸² NOŽIČKA, Josef: *Přehled vývoje našich lesů*. Praha 1957.

českých lesů v dlouhém časovém horizontu od pravěku po 20. století. Obeznamuje nás s kolizací lesní půdy, místními jmény odkazujícími na les nebo prvními zákony na ochranu přírody. Ještě starším dílem, které podává obsáhlý soupis lesů je kniha Augusta Sedláčka.⁸³ O moravských lesích není napsáno mnoho. Skromné záznamy nalezneme v přehledové monografii *Dějiny lesů a lesnictví*.⁸⁴ Jan Evangelista se zde uvádí výčet 3000 lesů, ale velká většina se nachází na území dnešních Čech. Lesy v knize dělí do několika kategorií a věnuje se podrobně druhům stromů, které se nacházely v našich lesích. Dále se v publikaci věnuje například památným stromům, lesním řemeslům, hospodářským činnostem v lesích a ochraně lesů. Zmínky o lesích na Moravě najdeme také v dílech *Historický místopis země Moravskoslezské*⁸⁵ a *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*.⁸⁶

Lesy v České republice se v současnosti stále zabývají především lesnické a přírodovědné práce, jejich hlavními tématy jsou ohrožení a ochrana lesů. Lesům a jejich historii na našem území je věnován sborník příspěvků *Historie a vývoj lesů*.⁸⁷ V této publikaci najdeme příspěvky k práci s mapovým materiálem, přírodním katastrofám a jejich vlivu na les nebo články k historii lesnického práva.⁸⁸ Publikace Jana Němce *Lesy v České republice, se zabývá třemi funkcemi lesa* (hospodářskými, environmentálními a sociálními) a vnímání současného lesa veřejností.⁸⁹

Přímo středověkému lesu na našem území se věnuje Tomáš Klimek a jeho kapitola v knize *Krajiny českého středověku*.⁹⁰ V již zmiňované publikaci *Environmentální historie České republiky* najdeme také příspěvek o *Dějínách lesa*⁹¹ od Jindřicha Frajera. Autor velmi stručně představuje dějiny lesa od pravěku přes středověk až

---

⁸³ SEDLÁČEK, August: *Snůška starých jmen jak se nazývaly v Čechách řeky potoky hory a lesy*. Praha 1920.

⁸⁴ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913.

⁸⁵ HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004.

⁸⁶ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970; TITĚŽ: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha 1980.

⁸⁷ NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006.

⁸⁸ LENOCH, Josef: *Historie a vývoj lesnické legislativy na území České republiky*, s. 27–35; BRŮNA, Vladimír – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina: *Využití starých map středního a velkého měřítko pro sledování vývoje lesů*, s. 111–119; KOUBA, Jan: *Přírodní kalamity v našich lesích na základě nejstarších českých kronik a nejdůležitějších kronik z počátku věku nového (1097–1627)*, s. 183–203. Vše In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006.

⁸⁹ NĚMEC, Jan (ed.): *Lesy v České republice*. Praha 2009.

⁹⁰ KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014.

⁹¹ FRAJER, Jindřich: *Dějiny lesa*. In: DANIEL, Jan a kol.: *Environmentální historie České republiky = Environmental history of the Czech Republic*. Brno 2013, s. 81–87.

po 20. století. Příspěvek obsahuje i exkurz o vztahu člověka k lesu nebo ke Krkonošským lesům. Historii vývoje vegetace v České republice a pravděpodobné složení lesů bez antropogenních zásahů poskytuje také *Mapa potenciální přirozené vegetace*.⁹²

Hranicím lesa, především v obdobích novověku, se věnoval Ivan Roček v příspěvku *Kde začínal a končil les?*⁹³ Skladbou potravy, jejím ziskem a přípravou nejen z lesního prostředí se zabývá například Magdalena Beranová⁹⁴ Středověkým lesům a surovině z nich získávané je věnovaný i článek ze slezského prostředí od Martina Čapského.⁹⁵ O ochraně a vývoji právních předpisů týkajících se lesů na našem území se dozvíme v příspěvku Josefa Lenocha.⁹⁶ Estetickému vnímání lesa a lesní krajiny se věnoval ve svých člancích⁹⁷ již zmiňovaný Karel Stibral. Na strach z lesa a pověrám o temném nebezpečném lese se soustředí několik prací Jiřího Wotische⁹⁸ nebo také článek od Tomáše Klimka *K dobovým náhledům na les českého středověku*.⁹⁹ O lesních řemeslech středověku se můžeme dočíst v knize *Řemesla našich předků*.¹⁰⁰ Cenné informace obsahuje i disertační práce Jiřího Wotische, ve které se věnoval lesním řemeslům v raném novověku¹⁰¹ či výzkum Petra Lisska.¹⁰²

Přímo lesy střední Moravy ve středověku se nezabývá žádná monografie. Do našeho vymezeného území okrajově zasahují lesy na Dražanské vrchovině. Těmto

⁹² NEUHÄSLOVÁ-NOVOTNÁ, Zdenka: *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky (Mapa 1: 500 000)*. Praha 1998.

⁹³ ROČEK, Ivan: *Vyprávění starých lesních map*. Vesmír, 87, 2008, s. 666.

⁹⁴ BERANOVÁ, Magdalena: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha 2015.

⁹⁵ ČAPSKÝ, Martin: *Středověká Opava a její zásobování dřevem*. Časopis Slezského zemského muzea: Vědy historické Opava: Slezské zemské muzeum, 62, č. 2-3, 2013, s. 107–113.

⁹⁶ LENOCH, Josef: *Historie a vývoj lesnické legislativy na území České republiky*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 27–35.

⁹⁷ STIBRAL, Karel: *Je les krásný? Estetické vnímání lesa a přírody v průběhu staletí*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 28, 2006, s. 37–40; TÝŽ: *K estetickému vnímání lesní krajiny aneb odkdy je les krásný?* In Člověk a les. Brno, 2006, s. 36–42.

⁹⁸ Mimo jiné tuto problematiku zmiňuje i ve své disertační práci WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009. Na téma stereotypů o lese publikoval například články: WOTISCH, Jiří: *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 28, 2006, s. 30–33; WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 173–186.

⁹⁹ KLIMEK, Tomáš: *K dobovým náhledům na les českého středověku. Literární klíše nepřátelského prostředí*. Český časopis historický, 107, 2009, s. 733–768.

¹⁰⁰ JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987.

¹⁰¹ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009.

¹⁰² LISSEK, Petr: *Povrchový průzkum dehtářských pracovišť v Českém Švýcarsku*. Archeologia technica, 16. Brno 2004; TÝŽ: *Výroba dehtu a smoly v Českém Švýcarsku*. In: *Minulosti Českého Švýcarska: sborník příspěvků z historické konference*, 2003, s. 75–93.

lesům se nejnověji věnoval Hynek Skořepa. Jeho kniha¹⁰³ vznikla jako doplněk textů k výstavě o lesích Dražanské vrchoviny v Boskovickém muzeu.¹⁰⁴

4.2. Les v pramenech

Pro environmentálně historické práce je nutno využít dva zdroje informací - písemné prameny a krajinu samotnou. Tato kombinace historických pramenů a archeologických výzkumů s přírodovědnými analýzami může poskytnout nové poznatky vypovídající o člověku ve středověku a jeho každodenním životě.

4.2.1. Krajina jako pramen

Krajina v sobě uchovává mnoho informací. Které mohou pomoci při rekonstrukci životního prostředí dob minulých. Obzvláště pro středověk a střední Moravu, kde není k dispozici mnoho písemných pramenů. Tyto cenné záznamy lze odhalit pomocí přírodovědných a archeologických metod. Mezi stále více rozšířené metody v archeologii patří letecké snímkování, radiokarbonové datování, palynologické analýzy, dendrochronologická datování, antrakologie a makro a mikrobotanické rozbory. Díky těmto metodám lze poodhalit například pěstované plodiny, skladbu stravy. Také mají co říct o rozšíření dřevin a jejich využití člověkem nebo o druhových změnách vegetace.

Archeobotanických rozborů vypovídajících o lesní vegetaci přímo na střední Moravě není mnoho.¹⁰⁵ Zdeněk Vaněček analyzoval vzorky z lokality *Uničov – cyklostezka*.¹⁰⁶ Environmentální analýzy jsou k dispozici i pro vrcholně středověkou Litovel.¹⁰⁷ Unikátní soubor archeobotanického materiálu pochází i z Olomouce – Povelu (obr. 1, 2).¹⁰⁸

¹⁰³ SKOŘEPA, Hynek. *Lesy Dražanské vrchoviny*. Boskovice 2006.

¹⁰⁴ Výstava věnovaná historii lesa proběhla i v muzeu Oderska, kde byl návštěvníkům představen Obstwald – Hrabětický lesa. Z této výstavy je k dispozici krátký dokument. Dostupné online na [www: https://www.fdb.cz/film/obstwald-cesta-hrabetickym-lesem/komentare/126951](https://www.fdb.cz/film/obstwald-cesta-hrabetickym-lesem/komentare/126951) [cit. 16-5-2017].

¹⁰⁵ Pro pravěkou lesní vegetaci na střední Moravě je k dispozici například článek KOČÁR, Petr – KOČÁROVÁ, Romana – TAJER, Arkadiusz – PĚŠKA, Jaroslav – KALÁBEK, Marek: *Vývoj lesní vegetace v pravěku střední Moravy na základě rozborů uhlíků z archeologických situací*. Ročenka AC Olomouc, 2009, s. 178–191. Dostupné na [www: http://www.ac-olomouc.cz/getattachment/Publikace/Archiv-publikaci/Rocenka-2009/N.pdf.aspx](http://www.ac-olomouc.cz/getattachment/Publikace/Archiv-publikaci/Rocenka-2009/N.pdf.aspx)

¹⁰⁶ VANĚČEK, Zdeněk: *Zprávy o archeobotanické analýze z lokality Uničov – cyklostezka*. In: *Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická*. Rkp. náleзовé zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: Archiv náleзовých zpráv, s. 230–234.

¹⁰⁷ ŠLÉZAR, Pavel – ŘEŘICHOVÁ, Zdeňka – HENDRYCHOVÁ, Lucie – SŮVOVÁ, Zdeňka: *Environmentální nálezy z vrcholně středověké a raně novověké Litovle*. Ve službách archeologie, 8, 2008, s. 197–206; také KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – JANKOVSKÁ, Vlasta – KOČÁROVÁ, Romana: *Environmentální a archeologický výzkum příkopu kostela sv. Marka v Litovli – vztah nivy řeky Moravy a vrcholně středověkého města*. Ve službách archeologie, 8, 2008, s. 157–170.

¹⁰⁸ KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – KOČÁROVÁ, Romana: *Vegetace a ekonomika předvelkomoravské centrální lokality v Olomouci-Povelu*. Archeologické rozhledy, 68, 2016, s. 544–575.

K přírodnímu prostředí a tedy i využívání lesů mají co říct výzkumy zaniklých osad a antropogenních útvarů v lese. Této problematice se na Moravě věnovalo více badatelů. Zaniklé osady mapoval například Ludvík Belcredi,¹⁰⁹ Ervín Černý,¹¹⁰ Ladislav Hosák,¹¹¹ nebo Vladimír Nekuda.¹¹²

4.2.2. Písemné prameny

Pramenná základna k problematice lesa pro středověk a střední Moravu není zvláště bohatá. Listiny jsou dostupné v diplomatářích nebo archivech měst Olomouce, Litovle, Prostějova, Přerova a Uničova. Většina záznamů o lesích pochází z listin pro královská města.¹¹³ Informace o lesích lze najít i v městské knize Olomoucké a Litovelské. Více písemných záznamů existuje o držení lesa, sporech o vlastnictví nebo právech na lesní území. Lesy tedy najdeme i zemských deskách nebo knihách půhonných. Mnoho pramenů pochází až z 15. století, pro předchozí období nejsou zachovány.

4.2.3. Historické mapy

Velmi užitečné pro práci s krajinou jsou mapy (1. vojenské mapování, mapy stabilního katastru). Tento pramen je nám schopen pomoci při určování polohy některých lesů vyskytujících se v listinách. Lze na nich zachytit přímo některé názvy lesů (například Žebračka, Chlum), jejich polohu. Užitečné jsou i při mapování porostů, které listiny vůbec nezmiňují. Mapy sice pochází až z 18. a 19. století, ale dle pramenů víme, že některé zbytky středověkých lesů zachycují na původních místech. Proto není důvod nadržet se těmto map i při mapování ostatních lesních porostů, které prameny nezachycují, v námi sledované lokalitě.

Mapy 1. vojenského mapování zachycují lesní porosty tzv. stromečkovou metodou. Lze z nich vyčíst hustota, vzrůst porostů a dokonce zachycují i podmáčenost lesů.

---

¹⁰⁹ BELCREDI, Ludvík: *Bystřec: o založení, životě a zániku středověké vsi: archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině 1975–2005*. Brno 2006. O obci Bystřec také katalog k výstavě *Bystřec: založení, život a zánik středověké vsi: průvodce stejnojmennou výstavou*. Brno 2013.

¹¹⁰ Výběrově například: ČERNÝ, Ervín: *Zaniklé středověké osady a jejich plůžiny: Metodika historickogeogr. výzk. v oblasti Dražanské vrchoviny*. Praha 1979; TÝŽ: *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plůžin*. Brno 1992.

¹¹¹ HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004.

¹¹² NEKUDA, Vladimír: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*. Brno 1961.

¹¹³ V listinách tak například vedle privilegii pečeti voskem, nebo vystavět hradby nalezneme zmínku o možnosti brát dříví z nedalekého lesa. V některých listinách je les konkrétně pojmenován nebo nějak blíže lokalizován.

Nicméně nezachycují hranice těchto lesů. Les plynule přechází v travní porosty. Kde les končil je často na subjektivním uvážení badatele.¹¹⁴

Mapy stabilního katastru jsou sice zaměřené na zemědělské využívání půdy, ale lze z nich získat i detailní informace o lesních porostech. Lesy jsou tu znázorněny šedou barvou ohraničené černou čarou.¹¹⁵

5 Les jako součást krajiny

5.1. Vymezení regionu

Případovou studii jsem vztáhla na území střední Moravy. Jedná se o přírodně pestré území s nížinami, pahorkatinami i vrchovinami. Vymezení regionu střední Moravy pro tuto práci vychází zejména z hranic okresů Olomouc, Přerov a Prostějov a Šumperk.

Geograficky tak jádro vymezeného území představuje příkopová propadlina Hornomoravského úvalu s mírně zvlněným nížinným georeliéfem, kterým protéká tepna celého území – řeka Morava. Na severozápadě oblast ohraničují útvary Zábřežské a na jihozápadě Dražanské vrchoviny¹¹⁶. Na severovýchodě se pak zvedají příkré zlomové svahy Nízkého Jeseníku.¹¹⁷

5.2. Pozměněný les

Podoba lesů na území střední Moravy je samozřejmě odlišná od toho, jak lesní ekosystémy vypadaly ve středověku. Dřevinná skladba i rozloha lesních porostů byla během staletí upravována a přizpůsobována člověkem.¹¹⁸ Na počátku středověku (6. stol.) bylo dokončeno velkoplošné odlesňování nížin započaté v době bronzové a za dob kolonizace se odlesňování přesunulo do vrchovin (Dražanská

¹¹⁴ BRŮNA, Vladimír – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina: *Využití starých map středního a velkého měřítka pro sledování vývoje lesů*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 112.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 112–114. Tyto mapy uvádí značky stromů – jehličnatý nebo listnatý, které vypovídají o druhovém složení tohoto lesa. A v neposlední řadě jsou zde pod značkou stromů dvě písmena „JM“, „SH“, „MH“, „HS“. Tato písmena odkazují na typ lesa. Jsou zde zaznamenány nízké porosty se semenáčky Jungmais přes Strangenholtz a Mittelholz tedy vzrostlejší stromy středního lesa až po Hochstämmig schlagbar tedy vysokokmenný les určený k těžbě. Tyto informace jsou však středověku natolik vzdálené, že na ně práce nebere zřetel v kapitole Podoba lesa.

¹¹⁶ Do práce jsem zahrнула i některé výzkumy lesů a příkladů (kolonizace - Bystřec) z Dražanské vrchoviny. Toto území se dotýká střední Moravy a události, které se zde odehrávaly, mají blízko ke střední Moravě. O lesích Dražanské vrchoviny podrobněji SKOŘEPA, Hynek: *Lesy Dražanské vrchoviny*. Boskovice 2006.

¹¹⁷ DEMEK, Jaromír, a kol.: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Brno 1987, s. 157.

¹¹⁸ Někteří badatelé tvrdí, že lesy se z rozmanitě využívaných ekosystémů změnily profesionálním lesnictvím na lesy maximálně těžené a užitkové, a nemají tak už mnoho společného, s jejich předindustriálními „předky.“ srov. GREWE, Bernd: *Forest History*. In: UEKOETTER, Frank (ed.): *The Turning Points of Environmental History*. Pittsburgh 2010, s. 44–46.

vrchovina, Nízký Jeseník). Tato činnost člověka změnila dřevinnou skladbu a hranice mezi stupni lesa.¹¹⁹

O další změnu skladby dřevin v lesích středověku se postaral rozvoj řemesel. Rozvíjející se řemesla měla velkou spotřebu dřeva a lidé výběrově těžili určité typy lesních porostů. Hornictví preferovalo jehličnaté lesy s jedlí a smrkem. Sklářství a hutnictví zase intenzivně těžilo dřevo bukové. Druhová skladba lesů se tak změnila z bučin se smrkou v lesy výhradně smrkové. Smrk je schopný velmi rychlé regenerace. Tento proces započal přeměnu druhově pestřejších lesů v monokulturnější celky (dnešní smrčiny). Dalším zásahem do přirozené vegetace bylo ve středověku rybníkářství. Pod vodními plochami zanikly olšiny, vrbiny, mokřady a rašeliniště.¹²⁰

Nejvýznamnějším hybatelem změn v lesních porostech byl člověk a jeho každodenní hospodaření v lesích. Výrazné druhové změny v lesních porostech způsobovala domácí zvířata. Člověk využíval lesy nejen k pastvě dobytka, ale vyhrabával i jehličí a listí, které sloužilo jako stelivo. Tyto činnosti člověka a zvířat přeměnily převažující květnaté bylinné lesy v chudé porosty se zvýšenou kyselostí půdy, které opět vedly k monokultuře rychle regenerujícího smrku.¹²¹

5.3. Potenciální vegetace střední Moravy

Přirozenou lesní vegetaci by, na námi sledovaném území, v případě zanechání přeměny krajiny člověkem tvořily zejména lesní společenstva. Na střední Moravě by to byly listnaté lesy, méně pak smíšené lesy (s jedlí, popř. smrkem). Hlavními typy lesů by byly konkrétně lesy lužní a dubohabřiny s lipovými doubravami.¹²²

Na okrajích moravských úvalů by se nejčastěji nacházely lužní lesy. Ty by tvořily střemchové jaseniny (jasan, olše, lípa), místy v komplexu s mokřadními olšinami (olše). V tomto typu lužního lesa by bylo dobře vyvinuté husté keřové patro i patro mechové. Většina těchto porostů však byla vymýcena a nahrazena poli, loukami nebo venkovskou zástavbou. V Hornomoravském úvalu by se také vyskytovaly ojediněle topolové doubravy (dub, topol, jasan), místy v komplexu s jilmovou doubravou (dub, jilm). V těchto typech lesa bývá keřové i mechové patro chudší. Z důvodu odvodnění území těchto lesů činností člověka, byly topolové a jilmové doubravy na většině stanovišť nahrazeny dubohabřinami (dub, habr, lípa). Dále by

¹¹⁹ NEUHÄSLOVÁ-NOVOTNÁ, Zdenka: *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky (Mapa 1: 500 000)*. Praha 1998, s. 40.

¹²⁰ Tamtéž, s. 40.

¹²¹ Tamtéž, s. 40–41.

¹²² Tamtéž, s. 61–103.

na střední Moravě zejména v Homomoravském úvalu až po Přerov měly svůj prostor jilmové jeseniny (jilm, jasan, dub, lípa, jilm) v komplexu s topolovou jeseninou (topol). Opět je to typ lužního lesa s hustě vyvinutým keřovým patrem bez mechového porostu. Tento lužní les a jeho rozšíření značně ovlivnil člověk a odvodnění krajiny.¹²³

Většinu území střední Moravy by pokrývaly dubohabřiny (dub, habr, buk, jedle) a lipové doubravy (dub, habr, lípa). K tomuto typu lesa patří černýšové dubohabřiny s výskytem dubu, habru, ve vyšších polohách buku nebo jedle. Pokud je les prosvětlený má vyvinuté keřové patro. Tento typ lesa ustoupil díky činnosti člověka. Jeho dřevinná bohatost byla nahrazena jehličnany a jinými druhy dřevin (akát), které brání rozvoji dřevin přirozených pro tento typ lesa. Předhůří Nízkého Jeseníku a Dražanská vrchovina by byly pokryté zčásti ostřicovými dubohabřinami (habr, lípa, buk), které by přecházely do již zmiňovaných černýšových dubohabřin. V Homomoravském úvalu by se také vyskytovaly lipové dubohabřiny (lípa, osika, jeřáb, dub, habr, příměs smrku). Tento typ lesa byl převážně využíván jako pařezina. Po jeho vykloučení na místě vznikaly vlhčí louky.¹²⁴

Z výše zmíněného je zřejmé, že krajina střední Moravy by byla územím na lesy bohatým. Skladba lesních porostů byla velmi pestrá a rozličné typy dřeva byly využívány v mnoha oblastech činnosti člověka. Nicméně člověk svým hospodařením v minulosti a mnohdy příliš intenzivními zásahy do lesních společenstev upravil podobu přirozeného lesa nebo ho zcela zničil a nahradil rychleji regenerujícími jehličnatými porosty.

Některé oblasti na střední Moravě jsou v důsledku intenzivního osídlení již od pravěku silně odlesněné (například okolí Uničova), a přesto nejbližší zalesněné území zůstalo pro současnost i středověk shodné - les Doubrava.

O vegetaci střední Moravy vypovídá i soubor archeobotanického materiálu z lokality Olomouc - Povel. Zpracování těchto nálezů se věnoval ve 20. století Emanuel Opravil, ale komplexního zhodnocení se unikátní environmentální materiál dočkal až mezi roky 2007–2009. Archeologický výzkum Josefa Bláhy poskytl mnoho vzorků sedimentů, ekofaktů a makrozbytků rostlin. Dochování organických materiálů umožnil meandr řeky Povelky, který poskytl trvale zvodnělé prostředí vhodné

---

¹²³ NEUHÄSLOVÁ-NOVOTNÁ, Zdenka: *Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky (Mapa 1: 500 000)*. Praha 1998, s. 61–103.

¹²⁴ Tamtéž, s. 61–103.

k uchování archeobotanického materiálu. Byla objevena i bývalá tůň s 20cm vrstvou napadaného listí. Soubor odráží vegetaci v okolí Olomouce v 8. století.¹²⁵

Analyzováno bylo přes 2000 semen a plodů rostlin, 2951 listových čepelí dřevin, 1410 uhlíků a 682 fragmentů dřev. Hojný výskyt dřev a listových čepelí umožnil zpřesnit rekonstrukci vegetace v okolí. Výzkum prokázal větší podíl dubohabřin než předkládaly geobotanické metody a mapy potenciální vegetace. Díky analýzám se podařilo rekonstruovat stav krajiny, kdy doubravy převládaly nad lužními lesy. Zároveň ve vzorcích byly přítomny světlomilné dřeviny (líška), které indikovaly první proměny lesní vegetace člověkem. Přítomnost těchto druhů dřevin svědčí o intenzivnějším využívání lesa v okolí povelského sídliště (získávání letniny, lesní pastva, zisk dřeva).¹²⁶

5.4. Podoba lesa

Ve středověku neexistoval termín, který by označoval to, čemu dnes říkáme krajina. V kronikách byla krajina označována „*na polích a v lesích*.“ Tyto dvě slova se dají převést na vesnice a les, tedy obydlená a neobydlená místa. Polní a lesnatá území jsou tak stavěna do protikladu. Pole jako typ hustě osídlené krajiny se zemědělskou půdou a les jako pozůstatek tváře původní krajiny.¹²⁷

Člověk měl potřebu pojmenovávat neznámá lesnatá území vyskytující se v jeho okolí. Pravděpodobně si tím usnadňoval orientaci v tehdejšímu prostoru. V pramenech se tak setkáme v některých případech přímo s konkrétním názvem daného lesního porostu nebo specifickým popisem, kde se porost, nebo jeho část, nacházel.¹²⁸ Popis a orientace v prostoru byla pak nejdůležitější u darovacích listin a listin, v nichž se řeší vymezování hranic.¹²⁹ Právě do těchto pramenů bylo velmi vhodné vložit přesnější lokalizaci a určit směr, břeh, díl lesa, aby daná místa mohla být správně identifikována a nedocházelo ke sporům.¹³⁰

V dnešní době je lokalizace lesů ve středověku velmi obtížná, i když je k dispozici konkrétní název daného lesa. Jako příklad bych uvedla lesy darované markrabětem Joštem v roce 1386 Přerovu. Jsou tu¹³¹ zmíněny konkrétní názvy lesů, ale o

---

¹²⁵ KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – KOČÁROVÁ, Romana: *Vegetace a ekonomika předvelkomoravské centrální lokality v Olomouci-Povelu*. Archeologické rozhledy, 68, 2016, s. 552–555.

¹²⁶ Tamtéž, s. 556–570.

¹²⁷ KLÍMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 44–45.

¹²⁸ Příklady: Křoviny vedle lesa například zde CDM V, č. 187, s. 197; křoviska vedle řeky Moravy CDM VI, č. 80, s. 56; pastva v lese Doubravě SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 35.

¹²⁹ KLÍMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 113.

¹³⁰ Například držení půl lesa Rašiny u Vlkoše KPN IV, č. 799, s. 433.

¹³¹ CDM XI, č. 400, s. 359–360.

konkrétní lokalizaci se dnes můžeme jen dohadovat. Podobný problém je s i lesy a křovinami ve vlastnictví pánů z Majetína.¹³²

Ideálním případem pro zkoumání lesů by byly opakované popisy, téhož místa v různých listinách v průběhu středověku. Tyto popisy nám mohou pomoci při sledování změn určitých míst ve středověkém prostoru a popřípadě zachytit přímo posun v myšlení člověka při určování polohy.¹³³

5.5. Les a jeho jméno

V kronikách i pramenech často nevystupoval les pod konkrétním názvem – jménem. Listiny rozlišují několik typů lesních porostů. Nejvyšší les se skrývá pod obecným označením „*silva*“, lesík nebo háj pak pod slovem „*nemus*“ a pro nízký les a křoviska je užíváno slovo „*rubetum*.“ V některých pramenech jsou specifikovány vedle lesa ještě další typy krajiny. Jedná se zejména o louky „*prata*“ a pastviny „*pascua*.“¹³⁴ Z prostředí Čech je pak z pramenů znám pojem „*campus*“, který pravděpodobně označoval území mezi na okraji lesa - příloh.¹³⁵

Lesem v listinách je myšlený samotný porost (stromy, dřevo) i země, ze které les vyrůstá (jako celek). Proto se někdy v pramenech je možno dočíst o lesu bez dna i se dnem.¹³⁶ I v našich pramenech je možné odhalit, zda se dával k užívání les i se zemí¹³⁷ nebo pouze právo na těžbu toho, co se nacházelo nad povrchem. Možnost „brát dříví“ se týká pouze stromů jako takových. V listinách bylo uváděno, jak má být dané dřevo využito – na stavbu, na opravy apod.¹³⁸ Jiné listiny zase obsahují „*vyklučit les a přeměnit*.“ To nemůže znamenat nic jiného, než darování lesního porostu včetně půdy, na které se nachází a kolonizovat nově získané území.¹³⁹

Konkrétní názvy lesů nemusely být v pramenech ojedinělou záležitostí. August Sedláček i Jan Evangelista nabídli ve svých přehledových knihách dlouhý seznam názvů lesních porostů, avšak jejich činnost se soustředila především na Čechy.¹⁴⁰

¹³² CDM V, č. 187, s. 197; CDM IX, č. 17, s. 382–383; CDM XII, č. 151, s. 139–140.

¹³³ KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 113.

¹³⁴ Tamtéž, s. 50.

¹³⁵ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 73–74.

¹³⁶ SEDLÁČEK, August: *Snůška starých jmen jak se nazývaly v Čechách řeky potoky hory a lesy*. Praha 1920. s. 12–13.

¹³⁷ I se zemí dány například křoviny CDM V, č. 195, s. 207; dříví na pálení vápna CDM IV, č. 324, s. 251.

¹³⁸ Dřevo k topení SOkA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15, dříví na pálení vápna CDM IV, č. 324, s. 251.

¹³⁹ Například vyklučení křovin a založení vsi CDM V, č. 195, s. 207.

¹⁴⁰ U obou autorů přesahují seznamy tisíce odkazů na konkrétní lesní porosty i s názvem. SEDLÁČEK, August: *Snůška starých jmen jak se nazývaly v Čechách řeky potoky hory a lesy*. Praha 1920; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913.

Pro střední Moravu se dozvídáme o větším množství lesů z díla Ladislava Hosáka.¹⁴¹ Z historických pramenů jsou na názvy lesů štedré Moravské zemské desky olomoucké řady.¹⁴²

Pramenná základna pro střední Moravu obsahuje i listiny, kde jsou udávány přímo konkrétní názvy lesů. Jan Evangelista zmiňuje deset skupin, do kterých lze rozdělit pojmenování lesů.¹⁴³ Roli v pojmenování lesů hrála¹⁴⁴ 1) Podoba a tvar lesa (popřípadě místa – hory, kde se nacházel). Na střední Moravě tak nalezneme například lesy Tmeň, Chlum nebo Bradla. Tyto lesy dostaly své jméno od vrcholů, okolo kterých se rozkládaly. Les Okrouhlý je příkladem pojmenování dle tvaru. 2) Dojem a zbarvení, které budil les v člověku, například Černý les. 3) Podle převládajícího druhu stromů v lese. Například les Doubrava nebo Březina byly pojmenovány zcela jistě podle druhu dřevin vyskytujících se v jejím lesním společenství. 4) Událostí v lese – bitvy, lov, brtnictví, pastva dobytka, požáry, šibenice. Do této skupiny by patřil například les Pastevné u Hranic na Moravě. 5) Pojmenování od zvířat v lese chytaných nebo vídaných (ovce, vlci, krávy, jeleni). Například les Jestřábí u Kojetína. 6) Jména vlastníků nebo náhodných osob. Darovaný les Václava III. dostal tak pojmenování Království. 7) Místa, na kterém les stál (myšleno země) - bláta, mokřiny. Sem bych zařadila například les Ostrov.

8) Povaha a poloha místa, na kterém se rozkládal les – mohyly, skály, rovina, louže. Do této skupiny by mohl patřit například les Skály. 9) Povrch – mýtina, chrastí, paseky. Například les Rašina. 10) Další původ jmen – zvuk, co vydával les (šum), jakost lesa (hustota), stavby v lese (hrádky, hrady), báje (běs, blud, čert, baba). Les Žebračka mohl být například místem vídání tohoto typu lidí.

5.6. Jména od lesa

Nejen lesy nesly jména odvozená od okolní krajiny, ve které se vyskytovaly. I u některých obcí nemusíme dlouho hledat původ jejich názvu. Lesní porosty, druh jejich dřevin (habr, dub, buk, lípa), mohl dát název některým obcím. Například

¹⁴¹ HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004.

¹⁴² *Moravské zemské desky. Řada olomoucká. I. svazek (1348–1466)*. Ed. CHLUMECKÝ, Petr – CHYTIL, Josef – DEMUTH, Karl – WOLFSKRON, Adolf. Brünn 1856. Přepis latinských názvů v díle ČERNÝ, František: *Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým*. Brno 1914.

¹⁴³ Následující seznam 1–10 podle CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913.

¹⁴⁴ Odstavec uvádí lesní porosty pouze jako výběrové příklady. Bližší lokalizaci lesa a prameny, ke konkrétnímu lesu - viz kapitola Lesy střední Moravy.

bukový porost dal název obci Bukovany¹⁴⁵, název obce Doubravice¹⁴⁶ je zase patrně odvozen od lesa Doubravy, který se nacházel v okolí. Druh stromu hrál roli i v případě Dubu nad Moravou¹⁴⁷. Lipník nad Bečvou¹⁴⁸ je také pravděpodobně odvozen od lipný (háj, les, vrch).¹⁴⁹

Zajímavá by mohla být role lesa v názvu obce Čertoryje. Hosák uvádí několik výkladů odvození názvu této obce. Les zde mohl být hranicí, pomyslnou čarou, kde bylo vhodné kolonizovat půdu. Jiný výklad pak odvozuje název od močálovitého lesa, přeměňovaného k obývání.¹⁵⁰

S lesem souvisí i názvy obcí, které zařadil Hosák mezi výstražné. Tato pojmenování měla upozornit cestující, obchodníky se zbožím na jisté nebezpečí. Například názvy obcí Daskabát („Dáš kabát“), Cokytle („Chlupatá košile“) nebo města Cukmantl („Vyrvi plášť“) tak upozorňovaly na nebezpečí okradení loupežníky. Cukmantl ležel na obchodní cestě, která ve 13.–15. století spojovala Olomouc s Nisou. Mezi Cukmantlem a Bruntálem cesta vedla hlubokými lesy, a je proto možné že název vesnice upozorňoval na časté přepady v tomto prostředí. Jiná z teorií o názvu uvádí, že jde o odvození od zvláště vypadající borovice, která buďto ukazovala cestu nebo u ní docházelo opět k okradení.¹⁵¹

6 Lesy střední Moravy

Střední Morava nebyla na lesní porosty skoupým územím. V pramenech pro středověkou střední Moravu se dochovaly záznamy o lesích i s názvy a občas bližší lokalizací. Lokalizace některých lesních porostů středověku je velmi náročná. Nejen, že následující století stále měnily krajinu a její podobu, ale mnohdy už ve středověkých listinách není jasná specifikace a podrobnější popis lesa. U některých porostů jsem využila záchytné body v krajině (kopce, řeky), pomístních názvů tratí, názvy obcí a současné vymezení chráněných krajinných oblastí, které slibují „relikty původní skladby lesů bez zásahu člověka.“

---

¹⁴⁵ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970, s. 94.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 191.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 202.

¹⁴⁸ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970, s. 543.

¹⁴⁹ Četné příklady v: HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*.

Praha 1970, TITĚŽ: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha 1980.

¹⁵⁰ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970, s. 162–163.

¹⁵¹ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970, s. 147–148.

V této kapitole je vytvořen seznam lesů, křovisek¹⁵² a luk na území střední Moravy. Řazeno abecedně, u každého záznamu je uvedena obec (současná), okres, písemný pramen, ve kterém se les/křovisko/louka vyskytoval. Lesy se nacházejí v listinách pro města Uničov, Olomouc, Litovel. Prameny některé lesy zmiňují opakovaně, zejména ve spojitosti s kolonizací území, těžbou dřeva nebo lesní pastvou. Dále lesy nalezneme v Moravských deskách zemských, Městských knihách Litovelské a Olomoucké a Knihách púhonných a nálezových I –VII. Lesy hrály roli i v hospodářském zázemí měst a obcí. Proto s identifikací některých z nich pomohl Historický místopis,¹⁵³ kde jsou lesy zmíněny v souvislosti s dary nebo vlastnictvím obce/kláštera.

Dle písemných pramenů můžeme u některých lesů uvažovat i o druhovém složení daného lesa. Prameny odkazují i na hospodářské využívání lesa (surovina, pastva). Poloha některých vesnic na historických mapách napoví, kam až sahaly hranice tehdejších lesních porostů a kolik utrpěly kolonizací a intenzivní těžbou v obdobích středověku. Lesy a jejich území byly i častým objektem středověkých sporů.¹⁵⁴ Dohady o lesní území naznačují důležitost vlastnictví lesa. Ten hrál nezanedbatelnou roli nejen v každodenním životě běžných lidí, ale dával možnost hospodářského a stavebního rozvoje měst a obcí.

6.1. Seznam lesů, křovin a luk na střední Moravě

Benkovský¹⁵⁵ les u Benkova (okr. Šumperk)

Zmiňován s dalšími lesy (les Žďár, lesy u Rohle, les Budišínek, les Bradla, les Polanka) roku 1447.

Bláně¹⁵⁶ louka/pastvíska u Dluhonic (okr. Přerov)

Louky se nacházely pravděpodobně mezi obcí Henčlov a řekou Bečvou. Dochovala se stížnost na bránění v pastvě z konce 15. století.

---

¹⁵² Pod pojmem křoviska byl pravděpodobně myšlen porost, který bylo nutné také kácet, ale neobsahoval vzrostlé stromy. Odvozeno od ker, kar, kr – malý, krátký nebo nevyvinutý. Termín porostlina proto v seznamu veden jako typ křovisek nebo nízkého lesa. Srov. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 7.

¹⁵³ HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004.

¹⁵⁴ Příklady jednotlivých záznamů v Seznamu lesů střední Moravy.

¹⁵⁵ ZDO X, č. 560, s. 395.

¹⁵⁶ KPN VI, č. 2064, s. 341–342; tamtéž stížnost na bránění v pastvě.

Blata¹⁵⁷ louka/pastvíska u Čelcič a Hrubčic (okr. Prostějov)

V pramenech ze závěru 15. století se objevuje stížnost na absenci jasně daných hranic - odkaz na zvykové právo a je vznesen požadavek na jasné stanovení hranic.

Bradla¹⁵⁸ les u Rohle (okr. Šumperk)

Okolo vrchu Bradlo východně od obce Rohle. Zmiňován s dalšími lesy (les Žďár, lesy u Rohle, les Budišínek, les Polanka, les Benkovský) roku 1447.

Bršlůvka¹⁵⁹ les u Želatovic (okr. Přerov)

Louka se rozprostírala okolo vrchu Nivky (265 m.n.m.). Zároveň s loukou uveden spor o užívání louky a dávání odkaz na „dávné“ vožení sena z louky (1447).

Břestová¹⁶⁰ louka u Loštic (okr. Šumperk)

Zmíněna 1447.

Březina¹⁶¹ les u Ponikve (okr. Prostějov)

Les se nachází mezi obcemi Chobyně, Šubířov a Dzbel. V pramenech zmíněn v roce 1365 a opětovně 1371.

Budišínek¹⁶² les u Rohle (okr. Šumperk)

Panství brničské obsahovalo podle vkladu z r. 1447 hrad Brničko s dvorem, ves Brničko, které se nazývá městečkem, Medelské (zaniklo), Obědné, Benkov, Nedvězí, Kamennou, Rohli s lesem, Benkovský les, díl lesa Žďáru, les Budišínek nad Rohlí, díl lesa Bradla a díl lesa Polanky.

Černý les¹⁶³ u Medelského (zaniklo) a u Strupšína (okr. Šumperk)

Zmíněn k roku 1447.

Čertoryjský hájek¹⁶⁴ les u Čertoryjí (okr. Olomouc)

Spor z konce 15. století o náhradu za vykácení hájku.

Čičovec¹⁶⁵ louka u Prostějoviček (okr. Prostějov)

Louka zmíněna 1447.

Debří (Dobrze)¹⁶⁶ les u Prus (okr. Přerov)

Trať Debře u Sušic. Zapsána v záznamu z roku 1446.

Dolnice¹⁶⁷ les u Krumsína (okr. Prostějov)

Jan Krumsín z Čelechovic prodával svůj majetek v Krumsíně, mezi vším i les zvaný Dolnice. Zápis z roku 1412.

---

¹⁵⁷ KPN VI, č. 1116, s. 188–189; požadavek na hranice KPN VI, č. 2045, s. 337.

¹⁵⁸ ZDO I, č. 436, s. 22; ZDO II, č. 86, s. 63; ZDO X, č. 560, s. 395.

¹⁵⁹ KPN III/2, s. 641.

¹⁶⁰ ZDO X, č. 723, 724, s. 409.

¹⁶¹ ZDO I, č. 938, s. 46; ZDO II, č. 130, s. 65.

¹⁶² ZDO X, č. 560, s. 395.

¹⁶³ Oba záznamy: ZDO X, č. 560, s. 395.

¹⁶⁴ KPN VI, č. 194, s. 35.

¹⁶⁵ ZDO X, č. 765, s. 413.

¹⁶⁶ ZDO X, č. 520, s. 392.

¹⁶⁷ ZDO VIII, č. 324, s. 312–313.

Doubrava les u Úsova¹⁶⁸ (okr. Šumperk) a u Pňovic¹⁶⁹ (okr. Olomouc), Uničov¹⁷⁰ (okr. Olomouc) Litovel¹⁷¹ (okr. Olomouc), Střelice¹⁷² (okr. Olomouc)

Les, který se vyskytuje často v listinách zejména pro 2. polovinu 15. století. Lužní les Doubrava se nachází v těsné blízkosti Litovle. Rozloha tohoto lesa ve středověku se výrazně lišila od dnešní podoby. Dle pramenů víme, že vesnice v okolí Uničova a Litovle byly zakládány na vykloučené půdě tohoto lesa. Je tedy jisté, že se les rozkládal i mnohem východněji, až k obcím Renoty, Střelice, Dědřichov a Medlov.¹⁷³ Listiny informují o možnosti těžiti Uničovu dřevo z tohoto lesa a privilegium je několikrát opakováno (1223, 1469, 1486).¹⁷⁴ Z pramenů se dozvídáme i o konkrétních stromech – těžba 70dubů ročně (1486).¹⁷⁵ O tom, že byl les využíván i jako pastevní svědčí záznam z roku 1476 (1476).¹⁷⁶ Les se objevuje i v litovelských pramenech. Opět v souvislosti s kolonizací a klučením prostoru lesa (1291).¹⁷⁷ Dříví poskytuje Doubrava i na pálení vápna a opravu hradeb (1327).¹⁷⁸ Pastvu v lese dokládá listina pro lovčího Petra (1464).¹⁷⁹

Dubický luh¹⁸⁰ les u Dubicka (okr. Šumperk)

Les se rozkládal mezi obcemi Hrabová a Dubicko. Místní název tratě Luh. Objevuje se v zápisu zemských desek k roku 1371.

Dubový díl¹⁸¹ les u Želechovic (okr. Olomouc)

Pravděpodobně část lesa Doubravy. Zmíněn 1437.

Hájek¹⁸² les u Dubicka (okr. Šumperk)

Nízký lesík/křoviska jižně od obce Dubicko (1371).

Holice¹⁸³ les mezi Hodolany a Novým Světem a Vsiskem (okr. Olomouc)

Tento les stal se předmětem sporu města Olomouce a kláštera Hradisko. O sporu informuje listina z roku 1275.¹⁸⁴ A byl uveden v listině z roku 1306 v souvislosti se založenou vsí Holice.¹⁸⁵

¹⁶⁸ ZDO VI, č. 4, s. 175–176.

¹⁶⁹ ZDO IX, č. 257, s. 348.

¹⁷⁰ SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 31; SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 42.

¹⁷¹ SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15; CDM IV, č. 294, s. 372–374; CDM IV, č. 324, s. 251.

¹⁷² SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 35.

¹⁷³ CDB II, č. 246, s. 237–239.

¹⁷⁴ CDB II, č. 246, s. 237–239; SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 31; tamtéž, č. inv. 37; tamtéž, č. inv. 42.

¹⁷⁵ SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 42.

¹⁷⁶ SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 35.

¹⁷⁷ CDM IV, č. 294, s. 372–374; SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15.

¹⁷⁸ CDM IV, č. 324, s. 251.

¹⁷⁹ SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15.

¹⁸⁰ ZDO II, č. 86, s. 63.

¹⁸¹ ZDO X, č. 227, s. 373.

¹⁸² ZDO II, č. 86, s. 63.

¹⁸³ CDB V/2, č. 795, s. 479–481.; CDM V, č. 195, s. 207.

Hora¹⁸⁶ les u Chudobína (okr. Olomouc)

Zbytek jistě rozsáhlejšího lesa se nachází v těsném sousedství obce Měrotín. V zemských deskách zmíněn k roku 1446 a 1448.

Horka¹⁸⁷ křoviny u Grygova (okr. Olomouc)

Křoviny měly být zkulturnovány k založení vsi Grygov (1306).

Hrušovi¹⁸⁸ les u Laškova (okr. Prostějov)

Les v pramenech zmíněn 1391 a 1412.

Charváty¹⁸⁹ les u obce Charváty (okr. Olomouc)

Les a louky součástí transakce poplužního dvora z roku 1373 a 1376.

Chlum¹⁹⁰ les u Grygova (okr. Olomouc)

Les východně od obce Grygov. Největší plocha lesa se rozprostírá za obcí Suchonice a vrchem Příhon. Tento les je zmiňován v listině z roku 1306, kdy byly dědičně darovány Unkovi z Majetína křoviny u královského lesa Chlumu.¹⁹¹ Na les je odkázáno i v listině z roku 1352, kdy je za něj vyplaceno 50 hřiven grošů Unkovi z Majetína.¹⁹²

Chmeliště¹⁹³ les u Výmyslova a Bochoře (okr. Přerov)

Patří ke skupině lesů darovaných Přerovu markrabětem Joštěm (1386).¹⁹⁴ Les se pravděpodobně nacházel jihozápadním směrem od Přerova a upomíná na něj trať Chmeliska.

Janův les¹⁹⁵ les u Mostkovic (okr. Prostějov)

Zmínky pochází z roku 1448.

Jestřabí¹⁹⁶ les u Kojetína (okr. Přerov)

Les mezi Chropyní, Bezměrovem a Konicí zmíněn 1487.

Konické lesy¹⁹⁷ les v okolí Konice (okr. Prostějov)

Stížnost týkající se bránění průjezdu lesy pocházející z konce 15. století.

---

¹⁸⁴ CDB V/2, č. 795, s. 479–481.

¹⁸⁵ CDM V, č. 195, s. 207.

¹⁸⁶ ZDO X, č. 516, s. 392; ZDO X, č. 846, s. 419.

¹⁸⁷ CDM V, č. 195, s. 207.

¹⁸⁸ ZDO VI, č. 278, s. 192; ZDO VIII, č. 156, s. 303.

¹⁸⁹ ZDO II, č. 230, s. 70; ZDO III, č. 135, s. 98.

¹⁹⁰ CDM V, č. 187, s. 197.

¹⁹¹ CDM V, č. 187, s. 197.

¹⁹² CDM IX, č. 17, s. 382–383.

¹⁹³ CDM XI, č. 400, s. 359–360.

¹⁹⁴ Srov. Tmeň, Ostrov, Žebračka.

¹⁹⁵ ZDO X, č. 827, s. 418; tamtéž č. 838, s. 419.

¹⁹⁶ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 300.

¹⁹⁷ KPN VI, č. 1537, s. 254.

Kopaniny/Kopaná¹⁹⁸ louka u Bohuslavic (okr. Prostějov)

Louka táhnoucí se podél současných bohuslavických rybníků, severně od Bohuslavic. Zmíněna k roku 1391.

Království¹⁹⁹ les u Grygova (okr. Olomouc)

Les se nachází v rovině okolo řeky Moravy jihozápadním směrem od Grygova. Les Království od Chlumu odděluje obec Krčmaň. Zmíněn roku 1306.

Kruhy²⁰⁰ les u Dubicka (okr. Šumperk)

Nízký les nebo křoviska. Zmínka z roku 1371.

Kutřava/Kuteřava²⁰¹ les u Drahan (okr. Prostějov)

Významným počinem Petra z Kravař bylo založení augustiniánského kláštera v Prostějově v roce 1391. Udělil mu značný majetek: mezi vším i vesnici Lhotu se dvorem, lesem a loukami na Kosíři, a právo brát dříví z lesa Kuteřava u Drahan.

Lipina²⁰² les u Krakovce (okr. Prostějov)

Les mezi vodními toky Šumice a Pilavka (1355).

Lipová²⁰³ louka u Dřevohostic (okr. Přerov)

Zmínka z počátku 15. století (1412).

Lom²⁰⁴ les u Kovářova (okr. Olomouc)

Les Lom byl zadržen na konci 14. století (1392) Kuneši ze Zvole. Jméno lesa pravděpodobně odkazuje na těžbu stavební suroviny.

Louka²⁰⁵ louka u Žerotína (okr. Olomouc)

Zmíněna k roku 1437.

Louka²⁰⁶ vedle mlýna Slewpl (okr. Olomouc)

Zapsána v roce 1421.

Loužek (Lucus)²⁰⁷ lesík u Vrahovic (okr. Prostějov)

Zmíněn k roku 1385.

Lubná (Odlubnye)²⁰⁸ les u Žerotína (okr. Olomouc)

Zmíněn opakovaně v zemských deskách k roku 1406 a 1420.

Luboška (Lubochca)²⁰⁹ les u Úsobrna (okr. Blansko)

Les věnován roku 1078 Hradisku u Olomouce.

---

¹⁹⁸ ZDO VI, č. 170, s. 186.

¹⁹⁹ CDM IX, č. 17, s. 382–383.

²⁰⁰ ZDO II, s. 86, s. 63.

²⁰¹ ZDO VI, č. 380, s. 197.

²⁰² ZDO I, č. 425, s. 21.

²⁰³ ZDO VIII, č. 149, s. 302.

²⁰⁴ ZDO VI, č. 499–500, s. 205.

²⁰⁵ ZDO X, č. 296, s. 378.

²⁰⁶ PKO, č. 638, s. 438.

²⁰⁷ ZDO IV, č. 694, s. 159.

²⁰⁸ ZDO VII, č. 309, s. 258; ZDO IX, č. 341, s. 354; tamtéž č. 343, s. 354–355.

²⁰⁹ CDM I, č. 182, s. 162.

Luh les u Čekyně (okr. Přerov),²¹⁰ u Hluchova (okr. Prostějov),²¹¹ u Laškova (okr. Prostějov),²¹² u Moravičan (okr. Šumperk),²¹³ u Vrchoslavic (okr. Prostějov),²¹⁴ u Proseniček (okr. Přerov)²¹⁵

Les Luh se vyskytoval v pramenech často. Nejstarší záznam je z roku 1382, a patří Luhu u Laškova. Z konce 14. století pochází také zmínky o Luhu u Čekyně a Hluchova, nejmladší zmínka z roku 1466 je k lesu tohoto jména u Moravičan.

Maršín²¹⁶ les u Drahan (okr. Prostějov)

Les mezi obcemi Drahany, Bousín a Niva. Zmíněn v souvislosti se zánikem vsi Maršín na konci 15. století.

Napředlov²¹⁷ les u Žerotína (okr. Olomouc)

Zmínka z roku 1406.

Obora²¹⁸ les u Víceměřic (okr. Prostějov)

Les zmíněn v zápisu z roku 1464.

Okluky (Otlucwi)²¹⁹ les u Stínavy (okr. Prostějov)

Lesy jsou připomínány roku 1358, nachází se zde zřícenina Čertova hrádku, kterou bychom našli mezi obcemi Malé Hradisko a Stínavou.

Okrouhlý (Ockruhlí)²²⁰ les u Bolelouce (okr. Olomouc)

V pramenech uveden roku 1365 a 1371.

Olbramice²²¹ les u Olbramic (okr. Olomouc)

Spor o prostor lesa a kácení v něm z roku 1502.

Osina²²² les u Prostějoviček (okr. Prostějov)

Jmenována roku 1466.

Ostrov²²³ les u Citova (okr. Přerov)

Je jedním z darovaných lesů Přerovu od Markraběte Jošta (1386). Tento les se nacházel pravděpodobně dál než zbytek zmiňovaných lesů.²²⁴ Mohl se nacházet mezi řekou Moravou a Citovem.

---

²¹⁰ ZDO V, č. 64, s. 171.

²¹¹ ZDO IV, č. 780, s. 164.

²¹² ZDO IV, č. 278, s. 137.

²¹³ ZDO XI, č. 354, s. 449.

²¹⁴ ZDO VII, č. 241, s. 254.

²¹⁵ ZDO VIII, č. 570, s. 326.

²¹⁶ HOSÁK, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha 2004, s. 518–519.

²¹⁷ ZDO VII, č. 309, s. 258.

²¹⁸ ZDO XI, č. 193, s. 436.

²¹⁹ ZDO I, č. 564, s. 28.

²²⁰ ZDO I, č. 935, s. 45; ZDO II, č. 14, s. 60.

²²¹ KPN VII, č. 1202a, s. 253.

²²² ZDO XI, č. 275, s. 442.

²²³ CDM XI, č. 400, s. 359–360.

²²⁴ Srov. lesy: Žebračka, Chméliště, Tmeň.

Ostrov (Ostzow)²²⁵ les u Dubicka (okr. Šumperk)

Zmíněn k roku 1371.

Ostrůvek²²⁶ louka u Vrbátek (okr. Prostějov)

V zápisech opakovaně (1371, 1397, 1466).

Pastevné²²⁷ les u Hranic na Moravě (okr. Přerov)

Les Pastewne uveden roku 1215.

Perná²²⁸ les u Pavlovic (okr. Přerov)

Les zmíněn 1437 a 1446.

Pilovice²²⁹ les u Laškova (okr. Prostějov)

Les okolo řeky Pilavka (1391, 1412).

Plutiště²³⁰ louka u Bochoře (okr. Přerov)

Louka v zápisu z roku 1407.

Polánka²³¹ les u Brníčka (okr. Šumperk)

Zmiňován s dalšími lesy (Benkovské lesy, lesy u Rohle, les Budišínek, les Bradla, les Žďár) roku 1447.

Pravcov²³² les u Střelné (okr. Prostějov)

Zmíněn v zemských deskách 1382.

Pyrkwisen²³³ louky u Nových sadů (okr. Olomouc)

Jan Lucemburský povoluje olomouckým měšťanům založit ves. Dává jim také louky Pyrkwis (1314).

Rašina²³⁴ les u Vlkoše (okr. Přerov)

Les u Kyselovic, severně od Chropyně. Zmínka o neoprávněném držení půlky lesa v knihách pŕuhonných 1463–1466.

Sakovec²³⁵ les u Ponikve (okr. Prostějov)

Zmíněn v roce 1371.

Seč²³⁶ les u Přerova (okr. Přerov)

---

²²⁵ ZDO II, č. 86, s. 63.

²²⁶ ZDO VI, č. 578, s. 209; ZDO XI, č. 318, s. 446; ZDO XI, č. 347, s. 448.

²²⁷ CDM II, s. 85; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 351.

²²⁸ ZDO X, 331, s. 380; ZDO X, č. 441, s. 387.

²²⁹ ZDO VI, č. 278, s. 192; ZDO VIII, č. 156, s. 303.

²³⁰ ZDO VII, č. 414, s. 265.

²³¹ ZDO X, č. 560, s. 395.

²³² ZDO VI, č. 315, s. 139.

²³³ CDM VI, č. 80, s. 56; CDM VI, č. 83, s. 57–58.

²³⁴ KPN IV/2, č. 799, s. 433.

²³⁵ ZDO II, č. 130, s. 65.

²³⁶ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 787.

Skalička²³⁷ les u Dědkovic (okr. Prostějov)

Zmíněn v roce 1398.

Skály²³⁸ les u Kovářova (okr. Olomouc)

Polovina tohoto lesa měla být zadržena Kuneši ze Zvole (1392).

Slatina²³⁹ louka u Rozvadovic (okr. Olomouc)

Seno z louky slouží jako naturální dávka. Listina z roku 1443.

Stichovský les²⁴⁰ (okr. Prostějov)

Zmíněn v roce 1384.

Strabina²⁴¹ louka u Prostějoviček (okr. Prostějov)

V zápisu z roku 1447.

Stráně²⁴² les u Sobáčova (okr. Olomouc)

Zmínky v zemských deskách z roku 1406 a o 6 let později.

Střelná²⁴³ les dnešní Libavá (okr. Olomouc)

Les zmiňován (1203) v souvislosti s vymezováním hranice mezi řekou Moravou a Odrou – zachycena přítomnost lovčího.

Šeboř²⁴⁴ louka u Řimic (okr. Olomouc)

Louka zmíněna roku 1391.

Tmeň²⁴⁵ les Přerov (okr. Přerov)

Les se nacházel jihovýchodně od města Přerova, mezi tratěmi Pod Tmeněm, Padělky a Zárybničí. Rozkládal se okolo vrcholu Tmeň (260 m n. m.), který byl ve středověku pravděpodobně pokryt lesním porostem. Darován 1386 markrabětem Joštem Přerovu spolu s lesy Ostrov, Žebračka a Chméliště.

Trávník²⁴⁶ louka u Lipové (okr. Prostějov)

V záznamu z roku 1412.

Troubecké louky²⁴⁷ u Troubek (okr. Přerov)

Záznam (1461) obsahuje 90luk.

Úvozy²⁴⁸ les u Buku (okr. Přerov)

Figurují v záznamu z roku 1377.

---

²³⁷ ZDO VI, č. 837, s. 226.

²³⁸ ZDO VI, č. 499, s. 205; tamtéž č. 500, s. 205.

²³⁹ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 425.

²⁴⁰ ZDO IV, č. 349, s. 142.

²⁴¹ ZDO X, č. 765, s. 413.

²⁴² ZDO VII, č. 155, s. 249; ZDO VIII, č. 165, s. 303.

²⁴³ RBM I, č. 468, s. 212; CDB II, č. 228, s. 213–214; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 667–668; o sporech a zájmových územích ve lese Střelné více WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno 2007, s. 214, 270, 271, 278, 340.

²⁴⁴ ZDO VI, č. 325, s. 194.

²⁴⁵ CDM XI, č. 400, s. 359–360. Srov. Chméliště, Žebračka, Ostrov.

²⁴⁶ ZDO VIII, č. 149, s. 303.

²⁴⁷ SOkA Přerov, Archiv města Přerov, č. inv. 6.

²⁴⁸ ZDO III, č. 383, s. 111.

Veliká²⁴⁹ louka u Vrahovic (okr. Prostějov)

Zmínka o louce z roku 1466.

Wisnul²⁵⁰ louky u Olomouce (okr. Olomouc)

Záznam z období 1. poloviny 15. století.

Zábřeh²⁵¹ les u Hranic na Moravě (okr. Přerov)

Zmíněn k roku 1215.

Zátěš (Zatziess)²⁵² les u Penčiček (okr. Přerov)

Zmíněn opakovaně 1381 a 1420.

Žďár (Sczar)²⁵³ les u Rohle (okr. Šumperk)

Zmiňován s dalšími lesy (Benkovské lesy, lesy u Rohle, les Budišínek, les Bradla, les Polanka) roku 1447.

Žebračka²⁵⁴ les u Přerova (okr. Přerov)

Les lze najít v těsném sousedství severního předměstí Přerova. Dnes se na tomto místě nachází Národní přírodní rezervace Žebračka. Darován 1386 markrabětem Joštem Přerovu spolu s lesy Tměň, Ostrov a Chméliště.

7 Les a jeho využívání člověkem

Les je nezastupitelnou součástí krajiny. Spoluvytváří přírodní prostředí (mikroklima, voda, biologická rozmanitost), významným způsobem strukturuje krajinu. V každém historickém období se formoval jiný vztah člověka k lesu.²⁵⁵ V období středověku byl les součástí každodennosti. Na jedné straně tu byl neznámý prostor, divočina, do níž bylo nutné zasáhnout, ovládnout ji a přizpůsobit si ji. Na straně druhé byl les pro člověka nejdostupnější zdroj surovin. Dennodenně využíval člověk les ke sběru klestí, kůry. Kácel zde stromy. Les mu poskytoval obživu - sběr medu, bobulí, bylin, ale také pastevní prostor pro dobytek.²⁵⁶

Následující kapitola bude pojednávat o každodenních činnostech středověkého člověka v lese. Prameny pro tyto činnosti jsou velmi strohé. Největší část kapitoly je

---

²⁴⁹ ZDO XI, č. 329, s. 447.

²⁵⁰ PKO, č. 234, s. 279.

²⁵¹ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 399.

²⁵² ZDO IV, č. 101, s. 129; ZDO IX, č. 371, s. 356.

²⁵³ ZDO I, č. 436, s. 22; ZDO II, č. 86, s. 63.

²⁵⁴ CDM XI, č. 400, s. 359–360.

²⁵⁵ JELÍNEK, Petr – KYSUČAN, Lubor: *Venkov a krajina. Evropská krajina mezi venkovem a městem, mezi antikou a novověkem*. Brno 2014, s. 115–118.

²⁵⁶ K různému pojmání lesa více příslušná kapitola Les a strach. WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č)ji historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 173–186 nebo WOTISCH, Jiří: *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 28, 2006, s. 30–33.

tak věnována pastvě. Pro tuto činnost, která souvisí s lesním prostředím, se dochovaly alespoň nějaké písemné zprávy.

7.1. Správa lesa ve středověku

Lovectví byla ve středověku zábava panovníků a šlechty. Začal se proto rozvíjet lovecký stav, který měl na starost lesní porosty a zvěř v lesích. Osoby působící v lese byly velmi vážené, k poklesu jejich sociálního statusu došlo až mezi 16. a 18. stoletím. Každý územněsprávní celek měl vlastního lovčího, kterého jmenoval král. Počet lovecké čeledi se pak rozrůstal s oblibou honů a lovů vrchnosti v lesích.²⁵⁷

V litovelské městské knize je dochován zápis o loveckém využívání lesa Doubravy. Záznam pochází až z konce 16. století.²⁵⁸ Ale není důvod předpokládat, že les nebyl tímto způsobem využíván již ve středověku.

7.1.1. Lovčí, hajní a další osoby při lese

Lovčí byl váženou osobou působící v lesích. K jeho práci patřila řada záležitostí týkající se lesa a jeho okolí. Spravoval samotný les - místa mýcení, pastvy apod., honitbu, ale i poplatky plynoucí z užívání lesa a z lesního hospodaření. Byl přítomen také u vymezování hranic a značení mezních znamení.²⁵⁹

Přítomnost lovčího je zaznamenána i u vymezení hranice mezi řekami Moravou a Odrou v lese Střelná.²⁶⁰ Jeho dobré společenské postavení odrážela i přítomnost u soudů, kdy býval svědkem u sporů o meze nebo lesy. Přítomnost lovčího je doložena například u sporu o hranice z roku 1280 mezi Kojetínem a Bezmírovem.²⁶¹

Lovčí byl nadřizený ostatním osobám působícím v lese. Jeho plat byl malý a často se skládal z naturálií nebo vybraných poplatků za dříví (šestné). Lovčí mívál propůjčeny pozemky k hospodaření. V okolí Olomouce jsou uváděny propůjčované

---

²⁵⁷ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 665–667.

²⁵⁸ VEPŘEKOVÁ, Eva: *Nejstarší městská kniha Litovelská*. Bakalářská práce (nepublikováno). Brno 2009, s. 64–65.

²⁵⁹ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 665–667.

²⁶⁰ RBM I, č. 468, s. 212; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 667–668.

²⁶¹ CDM IV, s. 235; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 668.

Samotišky, Tučapy a Bukovany.²⁶² Pro 13. a následující století jsou dochovány i jména některých lovčích působících v Olomouci.²⁶³

Přítomnost královského lovčího je doložena v Litovli. Lovčí Petr dostává listinou Jiřího z Poděbrad dědiny, které byly založené na nově vykloučených pozemcích. Tento dar byl odměnou za práci a námahu při mýcení lesa Doubravy.²⁶⁴

Hajní byly dalšími osobami pohybujícími se v lesích. Jejich práce spočívala v hlídání lesních porostů a odhalování krádeží dřeva. Lovci byli většinou součástí družiny honu. Mezi další specializované osoby patřili například psáři, sokolníci nebo střelci.²⁶⁵ Na pravděpodobnou loveckou osadu upomíná i název obce u Uničova Střelice.²⁶⁶

7.1.2. Poplatky za využívání lesa

Za využívání lesa se platily poplatky. Tyto dávky odváděné v naturáliích nebo peněžní formou měly nejrůznější názvy, které se odvíjely dle činnosti provozované v lese. Prameny často neudávají název příslušné dávky, pouze je zde vyjmenováno kolik čeho má být odvedeno. Nejčastějšími poplatky bylo lesné a sekerné popřípadě šestné (6 denárů z vozu dříví), které se týkaly dříví. Dále například pastevné (lesní pastva), hrabné (hrabanka, mech, listí) nebo ořechovné (ořechy, žaludy, bukvice). Poplatek (cestné) se vybíral i za průchod lesem po lesních cestách.²⁶⁷

Na střední Moravě je doložena platba 6 kop grošů ročně za dříví z lesa Doubravy,²⁶⁸ poplatky z vozu naloženého dřívím.²⁶⁹

---

²⁶² CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 669.

²⁶³ Například Beneda, Bohuslav v CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 670–671.

²⁶⁴ SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15.

²⁶⁵ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 672–678.

²⁶⁶ CDM II, s. 266; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 678.

²⁶⁷ srov. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 653–656.

²⁶⁸ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, č. pom. 1549, č. inv. 365.

²⁶⁹ SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 40.

7.2. Lesní roboty a svobody

Lidé ve středověku měli v lesích řadu lesních svobod, ale také povinností. Zpočátku mohli lidé svobodně les využívat (a využívali) jako pastevní prostor. Dále pro sběr steliva pro zvířata – mechu, listí, hrabanky a trávy. V lesích mohli sbírat suché dříví na otop a také sekát proutí nebo oklešťovat stromy.²⁷⁰

Mezi lesní práce pro vrchnost náležely činnosti související s údržbou lesa a získkem palivového a stavebního dříví. K nejčastějším robotám patřil dubec, tedy sekání a přivážení dubového dřeva. Děláním dřevních zásob pro vrchnost na zimu a získávání dřeva pro vinice a chmelnice (tzv. stohovina). Skrze vnitrozemské lesy byly zakládány lesní cesty. Povinností bylo tyto cesty prosekávat a udržovat tzv. přeseka. K dalším povinnostem patřilo například vytahování plaveného dřeva z vody a jeho rovnání na břehu popřípadě vození na určená místa. Další činnostmi bylo světlení lesů nebo česání divoce rostoucího chmele.²⁷¹

7.3. Les jako zdroj surovin

7.3.1. Dřevo

Dřevo bylo hojně ve středověku využívanou surovinou. Drtivá většina staveb byla právě z této suroviny. Používalo se také v každé domácnosti k topení. Své uplatnění mělo i při výrobě nástrojů a zbraní.

Aby mohlo být získané dřevo správně využito, bylo zapotřebí znát, které dřevo se hodí k jakému zpracování, počínaje výstavbou obydlí přes výrobu zbraní a nezbytných nástrojů až po drobné předměty každodenní a osobní potřeby.²⁷²

Jako stavební dřevo byl využíván dub, mohlo být použito i dřevo jedle nebo smrku. Jehličnanové dlouhé rovné dřevo se hodilo na výstavbu krovů a překladů. Z pružného vrbového proutí se pletly stěny obydlí, ale také bylo využíváno na předměty denní potřeby – pletené koše. Bukové dřevo nebylo vhodné jako stavební, ale jelikož neobsahovalo třísloviny, které by měnily chuť, byly z něj vyráběny nádoby na uskladnění potravin. Buk byl také hlavním palivovým dřívím, proto byl často chráněn před jinými dřevinami, například lípou, která svým rychlým růstem zastíňovala semenáčky buku a znemožňovala jejich další růst. Dřevo lip nebylo

²⁷⁰ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 645–646.

²⁷¹ Tamtéž, s. 649–652.

²⁷² FANTA, Josef: *Lesy a lesnictví ve střední Evropě*. Živa, 2, 2007, s. 66–68.

vhodné k otopu, ale snadno se opracovávalo, hodilo se proto na řezbářskou činnost. Lípa byla ceněna především pro lýko, ze kterého se vyráběly provazy. Pružné jasanové dřevo našlo uplatnění především při výrobě dřevěných nástrojů a topůrek. Tuhé a pružné dřevo tisu se používalo na výrobu lučiště a dřevo lísky zase na výrobu šípů. Pro uzení masa se používalo dřevo olše. Ze smolnatého dřeva borovice se vyráběly louče, z pryskyřice tmely na těsnění nádob či plavidel. Své využití měla i kůra. Například dubová kůra se používala pro zpracování kůží.²⁷³

Lidé si opatřovali palivové dřevo z časného jara na podzim a v zimě. Vždy když nastalo menší pracovní vypětí a pole, louky a dobytek nevyžadoval tolik energie. Většinou se upřednostňovalo osekávání větví, než kácení celých vzrostlých stromů.²⁷⁴ Jaro bylo vhodným obdobím na vysekávání lesa a úpravu přílohu. S příchodem podzimu se pobyt člověka v lesích prodlužoval. Bylo potřeba si udělat zásoby otopného dříví na zimu. V zimních měsících se pak zásoby jen doplňovaly.²⁷⁵

Většina předmětů domácnosti středověkého člověka byla vyrobena ze dřeva. Některé z nich zřídka zachytí archeologické výzkumy. Dřevěné předměty se obecně v našem prostředí velmi špatně dochovávají. Většinou nejsou splněny podmínky pro zachování jakýchkoliv organických předmětů. Ty vyžadují vlhké prostředí a anaerobní podmínky. Tyto podmínky bývají splněny například ve studnách nebo jímkách.²⁷⁶

Archeologické výzkumy zachytily zbytky dřev na lokalitách Uničov a Litovel. Nálezy makrozbytků dřev z lokality Uničov – Mezi silnicemi, prokazují převahu dřeva dubu, jsou zde zachyceny i zbytky jilmu, buku, jasanu a javoru.²⁷⁷ V Litovli jsou doloženy i další dřeviny. Z listnatých stromů se jedná o olši, topol a vrbu. Objevují se tu i zbytky jehličnanů, a to zejména jedle. Těžbu dřeva i ve vzdálenějších lesích regionu dokazuje přítomnost zbytků buku.²⁷⁸ Unikátní je zachování velkého množství organického materiálu z 8. století na lokalitě Olomouc – Povel. Analýzy zachytily

---

²⁷³ FANTA, Josef: *Lesy a lesnictví ve střední Evropě*. Živa, 2, 2007, s. 66.

²⁷⁴ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 124–125.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 127.

²⁷⁶ NEUSTUPNÝ, Evžen: *Metoda archeologie*. Plzeň 2007, s. 52; také s. 58.

²⁷⁷ VANĚČEK, Zdeněk: *Zprávy o archeobotanické analýze z lokality Uničov – cyklostezka*. In: Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická. Rkp. nálezové zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: Archiv nálezových zpráv, s. 232–234.

²⁷⁸ ŠLÉZAR, Pavel – ŘEŘICHOVÁ, Zdeňka – HENDRYCHOVÁ, Lucie – SŮVOVÁ, Zdeňka: *Environmentální nálezy z vrcholné středověké a raně novověké Litovle*. Ve službách archeologie, 8, 2008, s. 202–203.

velké množství dřevin, díky listovým čepelím bylo prokázáno (20 druhů dřevin) a určování dřev/uhlíků poskytlo 21 rodů dřevin.²⁷⁹

Dřevo a jeho získávání nebylo úplnou samozřejmostí, byla udělována zvláštní privilegia na jeho těžbu. Město Uničov dostalo privilegia těžít v lese dříví opakovaně. Ukázkovým příkladem je město Uničov. To listinou Jiřího z Poděbrad získává právo brát dřevo na opravy města.²⁸⁰ Znovu se potvrzení výsad pro Uničov objevuje i v mladší listině Vladislava Jagellonského.²⁸¹ A v roce 1486 je právo potvrzeno opět.²⁸² Brát dříví z lesa mohlo být (a bylo) zpoplatněno. Tuto skutečnost dokládá i listina Vladislava II. Je zde dovoleno mlynářům z okolí města Litovle brát dříví z lesa Doubravy za roční poplatek šesti kop grošů.²⁸³

7.3.2. Zvěř

Středověký člověk byl zemědělec. Závislý především na rostlinné stravě. Maso bylo u běžného člověka výjimkou a lovená zvěř spíše vzácností. Lov a sběr v lesích sloužil středověkému člověku spíše jako doplněk stravy. Časově byla tato činnost velmi náročná a přednost dostával chov zvířat a práce na poli.²⁸⁴

Na archeologických výzkumech bývá velmi malé zastoupení kostí lovených zvířat. Objevují se především srna, zajíc, veverka nebo různé druhy ptáků – bažant, tetřev a koroptve.²⁸⁵

Stejně druhy zvěře zmiňuje i Litovelská městská kniha. Kde jsou dochovány zápisy o lovu v lese Doubravě. Ve zdejších lesích se vyskytovaly hojně divoká prasata, také smci vlci. Lovily se i lišky nebo bobří.²⁸⁶ Zápisy pochází z 2. poloviny 16. století, ale tato zvěř se jistě vyskytovala v lesích i ve středověku.

7.3.3. Sběr

Původní lesy s převahou dubu a lip byly tmavé. Stín těchto dřevin neumožňoval rozvinutí se keřového a bylinného patra. S člověkem a prosvětlováním lesa se

²⁷⁹ KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – KOČÁROVÁ, Romana: *Vegetace a ekonomika předvelkomoravské centrální lokality v Olomouci-Povelu*. Archeologické rozhledy, 68, 2016, s. 556.

²⁸⁰ SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 31.

²⁸¹ Tamtéž, č. inv. 37.

²⁸² Listina také specifikuje počet a druh stromů, které je možno těžít. Tamtéž, č. inv. 42.

²⁸³ Listina z roku 1497 opět reflektuje znovudovolení těžby a navíc uvádí poplatek. SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, č. pom. 1549, č. inv. 365.

²⁸⁴ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 152.

²⁸⁵ BERANOVÁ, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 119, o dalších lovených zvířatech například BERANOVÁ, Magdalena: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha 2015, s. 118–121.

²⁸⁶ VEPŘEKOVÁ, Eva: *Nejstarší městská kniha Litovelská*. Bakalářská práce (nepublikováno). Brno 2009, s. 64–65; bobří a lišky tamtéž, s. 66.

začaly rozrůstat i keře s drobným bobulovitým ovocem. V lesích tak mohl člověk sbírat jahody, borůvky, maliny, ostružiny ale také šípky a nejrůznější byliny a květiny. Pravděpodobně byly sbírány i houby. Na okrajích lesa rostly také divoce ovocné stromy – třešně, jabloně a hrušně.²⁸⁷

Středověký člověk se do lesa vydával i na žaludy a bukvice. Na konci podzimu jimi mohl vykrmovat domácí zvířata před porážkou. Zbytky sbíraných plodů se opět nezachovávají.²⁸⁸

Archeologické výzkumy vzácně zachycují makrozbytky semen a pecek. Semena (mák) a slivoně se dochovaly v nádobě na Uničovské lokalitě.²⁸⁹ Litovelské environmentální analýzy zase potvrdily trnku, třešeň, slivoň, ořechy.²⁹⁰ V Olomouci – Povelu se podařilo prokázat sběr ovoce divoce rostoucích stromů (hrušeň, trnka, bez černý, střemcha) a lesních plodů (maliny, ostružiny) (obr. 1).²⁹¹

Les a lesní plody člověka neužívaly. Spíše se na něm přizívoval a zpestřoval svůj jídelníček nebo se ke sběru uchýloval v časech velkého hladu.²⁹²

7.4. Les jako hospodářský prostor

Od raného středověku les měnil svou podobu. Začal ustupovat ve prospěch zemědělské půdy, a také začal být více hospodářsky využíván. Využití lesa bylo převážně orientováno na uspokojení vlastní potřeby panství a potřeb poddaných, mezi které patřilo například využití lesní trávy na pastvu, hrabanky či pařezů.²⁹³

Kapitola se soustředí na lesní pastvu. Podrobněji zkoumá její vliv na lesní porosty. Je zde podkapitola věnující se i pastvinám a loukám na střední Moravě, které také tvořily krajinu obklopující středověkého člověka. Další oddíl se soustředí na jiné

²⁸⁷ BERANOVÁ, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 223; BERANOVÁ, Magdalena: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha 2015, s. 222, 238.

²⁸⁸ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 131.

²⁸⁹ VANĚČEK, Zdeněk: *Zprávy o archeobotanické analýze z lokality Uničov – cyklostezka*. In: Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická. Rkp. nálezové zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: Archiv nálezových zpráv, s. 232–234.

²⁹⁰ KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – JANKOVSKÁ, Vlasta – KOČÁROVÁ, Romana: *Environmentální a archeologický výzkum příkopu kostela sv. Marka v Litovli – vztah nivy řeky Moravy a vrcholně středověkého města*. Ve službách archeologie, 8, 2008, s. 157–170; ŠLÉZAR, Pavel – ŘEŘICHOVÁ, Zdeňka – HENDRYCHOVÁ, Lucie – SŮVOVÁ, Zdeňka: *Environmentální nálezy z vrcholně středověké a raně novověké Litovle*. Ve službách archeologie, 8, 2008, s. 197–206.

²⁹¹ KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – KOČÁROVÁ, Romana: *Vegetace a ekonomika předvelkomoravské centrální lokality v Olomouci-Povelu*. Archeologické rozhledy, 68, 2016, s. 569.

²⁹² SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 161–162.

²⁹³ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 645.

možné způsoby hospodaření v lesích – sběr listí, hrabanky, mechu aj. V závěru se kapitola zmiňuje o lesním brnictví a zisku medu.

7.4.1. Lesní pastva

Pastva ovcí, koz, skotu, prasat (obr. 9) a koní v lese v okolí zemědělských sídlišť byla běžným způsobem využívání lesa od nejstarších dob až do 19. stol. Nepředpokládá se, že by středověký člověk měl k dispozici nějaké rozsáhlé pastviny, kam by mohl vyhánět stáda ovcí koz, ale zejména hovězího a vepřového dobytka. Výživa ve středověku byla téměř výhradně cereální, závislá na pěstovaném obilí, a kde jen to bylo možné, nacházelo se pole. Světlé lesy nižších poloh s bohatým travním, bylinným a keřovým podrostem tak byly vhodné pro celoroční pastevní využití.²⁹⁴

V lesích se vyskytují vedle sebe stínomilné a světlomilné dřeviny. Mezi světlomilné dřeviny patří například duby, buky a další listnaté stromy. Tyto druhy dřevin pak tvořily v krajině převládající porosty (doubravy).²⁹⁵ Podle badatelů musel pak v lesích existovat mechanismus, který umožnil a zajistil světlomilným dřevinám podmínky pro růst. Jednou z teorií je tzv. Verova hypotéza.²⁹⁶ Verova teorie se zabývá vlivem býložravců na vývoj lesa. Dle ní velcí býložravci nedovolili nikdy vznik souvislých stromových ploch. Nebyli schopni spásat trnité keře (hloh, ostružina, jalovec), a ty tak chránily semenáčky světlomilných dřevin (duby, buky, lísky). Pokud tyto dřeviny úspěšně vyrostly, zastínily v lese keřové patro. Keře ustoupily na světlejší okraje lesů a dostaly prostor stínomilné dřeviny a byliny, takto se mohly lesy rozrůstat do stran. V centru lesa se tak naházely nejstarší stromy, pokud tito jedinci padli, přilákalo to opět býložravce, kteří spásáním vytvořili v lese bezlesí. Středoevropská krajina tak byla proměnlivou mozaikou trávníků, trnitých křovin, soliterních stromů a více či méně rozsáhlých stinných hájů.²⁹⁷

Vera dělil býložravce do tří skupin (obr. 4). *Browsers* (los, srnec), kteří okusují větve a listí dřevin. Dále vytvořil kategorii *intermediate feeders*. Ti se pasou na bylinném patře i konzumují listí a větvičky stromů a keřů (jelen, daněk, koza). Poslední

²⁹⁴ BERANOVÁ, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 153–154; SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 32.

²⁹⁵ NEUHÄSLOVÁ-NOVOTNÁ, Zdenka: *Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky (Mapa 1: 500 000)*. Praha 1998, s. 41–103.

²⁹⁶ VERA, Frans: *Grazing Ecology and Forest History*. New York 2000.

²⁹⁷ BIRKS, John Harry: *Mind the gap: how open were European primeval forests?* Trends in Ecology and Evolution, 20, 2005, s. 154–156.

skupinou jsou *grazers*, tj. druhy, které se pasou na bylinném patře a spásají z velké části jednoděložné trávy (tarpan, zubr, skot, kůň a ovce).²⁹⁸

Pastva v lesích zpomalovala a někdy i zcela zastavila samovolnou obnovu lesa. Světlé lesy se jejím následkem změnilly na otevřené pastviny. Pokud se dřeviny množily pomocí odnoží (dub, lípa, jasan, habr) snášely lesní pastvu lépe. Pokud se dřevina obnovovala pomocí semen (buk) pastva silně narušovala schopnost rozmnožení a zmlazení tohoto typu stromů v lese nebo jeho výskyt zcela potlačila.²⁹⁹ Dubové a bukové lesy se využívaly hlavně pro pastvu prasat, kde nemohla škodit rozrýváním půdy.³⁰⁰ Nejvýraznější vliv na skladbu lesa a jeho druhové složení měla koza. Největší vliv na travní a bylinný porost měl skot a ovce. V teplých nížinných polohách s mírnými zimami bez sněhu pobývala domácí zvířata v lese po celý rok.³⁰¹

Pro pastvu zvířat byl využíván i příloh „*campus*.“ Jednalo se o regenerující okraj lesa, který se v les nikdy neproměnil. Zarůstal postupně výmladky, nálety keřů a stromů. Právě tyto delší dobu neobdělávané okraje lesů byly využívány pro pastvu dobytka. Na takovémto území při lese mohl středověký člověk nalézt i dřevo pro další hospodářské využití. Sbíral zde chrastí a porážel silnější stromky vhodné například na každodenní otop. Zároveň tato půda mohla sloužit jako rezervní pole. Samovolně zde docházelo k zúrodnění, až nakonec mohlo dojít k přeměně na zemědělská pole.³⁰² Nezalesněná půda nebyla využívána pouze pro pastvu zvířat. Louky jistě sloužily i ke sklizni sena, které bylo potřeba pro dobytek v zimě.³⁰³

O chovaných zvířatech, která se mohla pást v lese ve středověku, se dozvíme i z archeozoologických analýz. Například byly analyzovány zvířecí kosti z 13. – 14. století na uničovské lokalitě. Martin Holub potvrdil nález kostí z nejméně čtyř kusů hovězího dobytka, třech kusů prasat a koní, dva kusy ovce/kozy.³⁰⁴ Analyzováno

---

²⁹⁸ VERA, Frans: *Grazing Ecology and Forest History*. New York 2000, s. 54–55.

²⁹⁹ SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 32–33.

³⁰⁰ BERANOVÁ, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 212–213.

³⁰¹ Tamtéž, s. 153–154.

³⁰² SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 73–74.

³⁰³ BERANOVÁ, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 158.

³⁰⁴ HOLUB, Martin: Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu. 2012, s. 219–220. In: Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická. Rkp. nálezové zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: Archiv nálezoových zpráv, s. s. 219–229.

bylo i stáří zvířecích jedinců. Nacházeli se v jatečním věku, který zaručoval nejlepší maso.³⁰⁵

Lesní pastva nebyla zcela ideální pro lesní krajinu. Pravděpodobně byla ve středověku omezována, zakazována a trestána. Dochované listiny pro střední Moravu se zákazům nevěnují. Informují nás především o nabytí nových pastvin a zisku práva pastvy v lesích nebo na loukách a pastvištích. Velmi časté jsou pak spory o prostor na pastvu.

Konkrétně lesní pastva dobytka je zmíněna až v listinách z 15. století. Právo lesní pastvy je uvedeno v listině z roku 1464. Jiří z Poděbrad umožňuje lesní pastvu v Doubravě královskému lovčímu Petrovi z Litovle.³⁰⁶ Druhá listina povolující pást v lese je z roku 1476 pro město Střelice (okr. Olomouc).³⁰⁷ Bohužel žádný z pramenů pro mnou sledované území není tak konkrétní jako listina z roku pro městečko Dědice (okr. Vyškov). Tato listina je ukázkovým příkladem. Obsahuje totiž nejen právo pást v panských lesích, ale udává i podmínky, za kterých je možno pastvu provozovat. Podle listiny musel být lesní porost starší šesti let a dobytek mohl dle listiny spásat jen určená místa.³⁰⁸

Větší množství pramenů odkazuje na pastvu na pastvinách. Na konci 14. století dostala povolení pastvy od Václava z Doloplatz Velká Bystřice (okr. Olomouc), podmínkou však byly řádně vykonané roboty.³⁰⁹ Roku 1406 získává oficiálně listinou Kojetín (okr. Přerov) pole, louky a pastviny, které stejně doposud užíval.³¹⁰ Další listina z roku 1438 povoluje pastvu Krumsínu (okr. Prostějov) na pustých rybnících.³¹¹ A z roku 1462 je dochováno právo pastvy pro poddané v Nenakonicích (okr. Olomouc) a Rakodavech (okr. Olomouc). Listina zároveň udílí právo na společnou pastvu pro Věřovany. Povoluje poddaným také sečení trávy, kácení dřeva a užívání vod, opět výměnou za řádně odvedené naturální i peněžní dávky.³¹²

Listin vyjadřujících se k právu užívání krajiny pro pastvu (lesní či na pastvinách) není mnoho. Jedním z důvodů je jistě ústní domluva, která nebyla nijak oficiálně

---

³⁰⁵ HOLUB, Martin: Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu. 2012, s. 219–220. In: Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická. Rkp. nálezové zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: Archiv nálezových zpráv, s. s. 219–229.

³⁰⁶ SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15.

³⁰⁷ SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 35.

³⁰⁸ ZA v Opavě, listiny papírové, č. pom. 747, sig. G.

³⁰⁹ CDM XII, č. 267, s. 251.

³¹⁰ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 279.

³¹¹ SOKA Přerov, Archiv města Kojetín, č. pom. 783, č. inv. 1.

³¹² SOKA Prostějov, Archiv města Krumsín, č. pom. 50, č. inv. 1.

stvrzena. Existenci těchto „domluvených“ práv potvrzuje nejen již výše zmíněná listina pro Kojetín, ale také starší listina z roku 1375. Byl v ní vyřešen spor mezi poddanými Lutína (okr. Olomouc) a Slatinic (okr. Olomouc) o využívání lutínských pastvin, luk a polí pro dobytek. Poddaní ze Slatinic mohli svůj dobytek doposud hnát na pastviny pouze z milosti nikoli po právu.³¹³

Pastviny a louky byly také často darovanou a obchodní komoditou, ať už kupovanou nebo pronajímanou. Záznam o prodeji pastvin poskytuje listina z roku 1308. V ní je koupen dvůr v Křelově (okr. Olomouc) s polí a loukou před Chomoutovem (okr. Olomouc).³¹⁴ V roce 1314 daroval král Jan Lucemburský městu Olomouci křoviny u řeky Moravy a louky Pyrkwis.³¹⁵ Roku 1457 souhlasila olomoucká kapitula s prodejem dvora ve Velkém Týnci. Prodej se nevztahoval na louky, les Chlum a rybníky. Ty zůstaly olomoucké kapitule.³¹⁶

Jiří z Poděbrad daroval litovelským měšťanům do dědičného vlastnictví všechny louky a dědiny vykloučené v královském lese Doubravě za obvyklý roční plat.³¹⁷ Objemný prodej zaznamenává listina Jana z Cimburka a Tovačova (1461). Zde se prodává do dědičného nájmu Přerovu 90 luk v Troubkách.³¹⁸ Jan z Cimburka prodává poddaným z Dluhonic (okr. Přerov) také pastvisko Bláně.³¹⁹

Roku 1469 byla obnovena převorem kláštera Dolany starší, patrně shořelá listina, ve které byla prodána niva a louka v Hlušovicích (okr. Olomouc).³²⁰ Ves Lobodice (okr. Přerov) získala 1479 louky od Ctibora Tovačovského.³²¹ Roku 1495 získávají poddaní v Hrubčicích (okr. Prostějov) nově vyměřené louky k svobodnému využívání. Dále listina dávala k užívání další dvě louky, které do té doby nebyly využívány.³²² Roku 1500 Adam Tovačovský z Cimburka prodal louku Okopanou a pozemky poddaným z Uhřčic (okr. Přerov).³²³

Záznam o pronájmu je pak dochován například v listině z roku 1463.³²⁴

Louky a pastviny se objevují v pramenech i jako náhrada škody po zatopení luk či jiných pastvin při zakládání rybníků. Po povodních bylo 1413 listinou dovoleno

³¹³ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 489.

³¹⁴ SOKA Olomouc, Archiv obce Lutín, č. pom. 1317, č. inv. 1.

³¹⁵ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 71.

³¹⁶ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 474.

³¹⁷ SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 38.

³¹⁸ SOKA Přerov, Archiv města Přerov, č. inv. 6.

³¹⁹ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 486.

³²⁰ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 509.

³²¹ SOKA Přerov, Archiv města Lobodice, č. pom. 1467, č. inv. 1.

³²² ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 565.

³²³ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 583.

³²⁴ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 491.

obnovit náhozy ke Strakovskému mlýnu. Nová strouha mohla být vedena přes pastviny a pole u Bystrovan (okr. Olomouc), pokud by však došlo k nějakým škodám na majetku, musely být nahrazeny.³²⁵ V druhé polovině 15. století byl urovnán spor, který se týkal poškození pastvin opět budováním rybníka u Velkého Týnce a Vsiska (okr. Olomouc).³²⁶ Louky byly věnovány 1483 i Smržicím (okr. Prostějov) jako náhrada za založení rybníka.³²⁷ Z konce 15. století je dochován záznam, kde jsou Žerotínským (okr. Olomouc) poddaným věnovány nové pastviny opět za zatopení starých pastvin při budování rybníku.³²⁸

Prostor pro pastvu zvířat byl velmi žádanou komoditou. Pravděpodobně se právo pastvy a prostor pro pastvu řídilo nepsanými pravidly.³²⁹ Písemně nebyly dány jasné hranice pastevních pozemků. Často tak vznikaly mezi různými stranami spory. Agrárně orientovaná společnost specializovaná na zisk obživy z polí přesouvala pastvu mimo. Nebyl prostor pro velké pastviny, kde by se pásala početná stáda. Pravděpodobně proto se také přistupovalo k pastvě v lese.

Hranice mezi místy vhodnými pro pastvu zvířat vytyčovali úředníci a hajní. Prameny nás informují o vymezení a dělení luk a pastvin. Z konce 15. století se dochovaly záznamy o rozdělení obecních pastvin v Nenakonicích a vytyčení hranic mezi pastvinami nenakonickými a rakodavskými.³³⁰ Dále je dochován záznam o vytyčení pastviska Bláně u Dluhonic.³³¹ Kde nebylo vymezení tak pečlivé, vznikal prostor pro hádky a spory.

Z roku 1375 jsou dochovány záznamy o neshodách mezi obcemi Lutín, Olšany (okr. Prostějov), Hněvotín (okr. Olomouc) a Slatinice.³³² 1414 probíhal i spor o právo pastvy a pastviny mezi obcemi Vsisko, Grygov (okr. Olomouc) a Velký Týnec.³³³

Jedním z největších byl spor olomoucké kapituly s městem Olomoucí. A kapitulních vsí mezi sebou navzájem. Tato pře o louky, křoviny, lesy a pastviny, honění dobytka, ale také poddané - hajné, byla roku 1414 řešena na příkaz krále Václava IV. Olomoucká kapitula a město Olomouc bylo nuceno uzavřít smír, za jehož

---

³²⁵ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 346.

³²⁶ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, č. pom. 1549, č. inv. 233.

³²⁷ SOKA Prostějov, Archiv obce Smržice, č. pom. 95, č. inv. 1.

³²⁸ SOKA Olomouc, Archiv města Žerotín, č. pom. 1423, č. inv. 1.

³²⁹ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 489; tamtéž, č. inv. 279.

³³⁰ ZA v Opavě, VS Nenakonice, č. pom. 552, č. inv. 161.

³³¹ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 486.

³³² ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 3849.

³³³ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 4028.

porušení by následoval peněžitý trest.³³⁴ Bylo rozhodnuto, že pastviny u řeky Moravy *Plesná* budou ve společném užívání poddaných Velkého Týnce a Olomouce. Velkotýneckým pak bylo přiznáno vlastnictví průhonu *Drahy* na zmiňované pastviny. Další pastviny u Hněvotína a Lutína měly být taktéž společné oběma jmenovaným vsím. Z pastvin mezi Charvátý (okr. Olomouc) a Drahlovem (okr. Olomouc) se měly odvádět poplatky olomoucké kapitule. Listina dále zmiňuje i křoviny u Charvát a Drahlova, které od roku 1414 byly ve výhradním vlastnictví olomoucké kapituly. Dále listina zmiňuje lesy a lesníky Krčmaně (okr. Olomouc). Tyto lesy měl městu darovat král Václav pro založení nové vsi a případly měšťanům.³³⁵

Roku 1482 byl učiněn pokus o ukončení zřejmě delší dobu trvajícího sporu o blata a pastviny u Hrubčic mezi olomouckou kapitulou a vsí Ivaní (okr. Prostějov).³³⁶ Spor o tyto pastviny je však řešen i v listině z roku 1495. Proběhlo zde nové urovnávání práv na pastviny a průhony k nim. Bylo rozhodnuto, že průhony na pastviny u Hrubčic a Ivaně mají být tak široké, že jimi mohla být hnána stáda obcí současně. A zároveň listina vymezuje časové období pro pastvu na loukách založených kolem průhonu. Mohlo se zde pást jen po sklizni sena až do sv. Jiří.³³⁷ V závěru 15. století byl urovnáván spor mezi poddanými olomoucké kapituly v Sušicích (okr. Přerov) a Radslavicích (okr. Přerov) a poddanými z Kozlovic (okr. Přerov). Kozlovicím bylo povoleno, za poplatek ½ kopy grošů, pást na Závrbí společně s poddanými kapituly.³³⁸

7.4.2. Hrabanka, letnina, sběr klestí

Pro ustájení dobytka zejména v zimních měsících sloužilo vyhrabané lesní stelivo. Tento způsob získávání podestýlky byl ve středověku běžnou praxí a udržel se až do 19. století. O čemž svědčí císařský patent z roku 1852, kde stálo: "*Stlání (mrt, mour, hrabanka, strouhanka), záležili v listech opadalých (listí a jehličí) a v mechu, sbíratí se smí toliko hráběmi dřevěnými, aniž jest dovoleno, rozhrabávati jimi zem (půdu samu) a sbíratí ji.*"³³⁹

Hrabanku vhodnou pro ustájení dobytka tvořily opadky jehličnatých i listnatých stromů, větvičky, mechy a zbytky bylinného patra. Pomaleji tlející jehličnatou

³³⁴ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, č. pom. 1549, č. inv. 85.

³³⁵ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 354.

³³⁶ SOKA Prostějov, Archiv obce Hrubčice, č. pom. 34, č. inv. 1.

³³⁷ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 562.

³³⁸ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 573.

³³⁹ Patent císařský č. 250, vydaný 3. prosince 1852. In: Říšská sbírka zákonů 1852, částka LXXII. Dostupné na [www://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html](https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html)

hrabanku poskytovaly lesy borové lesy, méně kvalitní, rychleji tlející, pak porosty smrkové. Dobrým zdrojem listnaté hrabanky byly lesy bukové. Ačkoliv se může zdát, že občasné shrabávání vrchních vrstev lesní půdy nemůže mít výraznější dopad na ekosystém, není tomu tak.³⁴⁰

Vlivem člověka a jeho hospodaření docházelo k silnému zhoršení horních vrstev lesní půdy. Kyprá vrstva hrabanky chránila vrchní vrstvy zeminy před zhutněním, které způsobují hlavně přímo na půdu dopadající srážky. Hrabanka zabraňuje také rychlému vypařování vody. Chrání tak vlhké humózní vrstvy půdy přímo pod ní. Všechny tyto okolnosti podporují hlavně zdárný vývoj mikroorganismů a dále i osídlení půdních vrstev vyššími půdními organismy. Půda zdravého lesního porostu je tedy bez lidských zásahů jednou z nejurodnějších.³⁴¹

Především v listnatých lesích byla hrabanka velmi důležitá. Chránila kořenovým systémem intenzivně protkanou půdu, která měla dostatek živin. Při jejím odstranění a rozrytí půdy se zhoršila humusová složka, byl potlačen mikrobiální život, docházelo k okyselení, celkovému ochuzení a degradaci půdy v lese. Degradáční stádium mohlo být však člověkem dále zhoršováno dobýváním pařezů a sběrem klestí.³⁴²

Při takovém opakovaném a intenzivním hospodaření člověka došlo ke změně druhového složení lesa, celkové přeměně nebo úplnému vymizení bylinného patra a nakonec i změně složení lesní půdy. Všechny tyto faktory vedly v následujících obdobích k lesním monokulturám a nemožnosti vrátit přirozený stav lesa.³⁴³

Jako krmivo používal středověký člověk z léta sklizenou letninu. Jednalo se o ořezané jednoleté olistěné výhonky listnatých dřevin. Vhodnými dřevinami pro přípravu letniny byly mladé větve jilmů, jasanů, lip a lísek, méně často se využíval habr.³⁴⁴ Pro příkrm zvířat na konci podzimu před porážkou byly sbírány žaludy a bukvice.³⁴⁵

---

³⁴⁰ DOBROVOLNÝ, Lumír: *Populace buku lesního (Fagus sylvatica L.) v lesních porostech Křemešniku (Městská správa lesů Pelhřimov) a její zapojení do pěstebních systémů*. Diplomová práce (nepublikováno). Brno 2005, s. 18.

³⁴¹ DOBROVOLNÝ, Lumír: *Populace buku lesního (Fagus sylvatica L.) v lesních porostech Křemešniku (Městská správa lesů Pelhřimov) a její zapojení do pěstebních systémů*. Diplomová práce (nepublikováno). Brno 2005, s. 20.

³⁴² Tamtéž, s. 18.

³⁴³ Tamtéž, s. 18–20.

³⁴⁴ SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 32.

³⁴⁵ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 131.

7.4.3. Seno a tráva

V letních měsících se sušilo seno a trhala tráva pro domácí zvířata. Sklizení trávy za účelem sušení a skladování ve formě sena nám dokládají archeologické nálezy. Specializované nástroje sloužící k žetí byly kosy, vidle a hrábě. Doklad nálezů vidlí pochází z lokality Bystřec.³⁴⁶

Z poloviny 15. století je dochován záznam o využívání louky Slatina. Petr z Račic litovelským měšťanům pronajímá na šest let za poplatek dvůr v Rozvadovicích. Pronájem je hrazen peněžně i v naturáliích – nájemci mají odvádět 6 vozů sena z uvedené louky.³⁴⁷

Seno nebylo jistě využíváno jen jako naturální platidlo. Sloužilo primárně k příkrmu domácích zvířat, v obdobích nedostatku kvalitní pastvy. Pokud bylo seno správně sušeno a sklizeno dalo se uchovávat roky.³⁴⁸ Na vožení sena z louky, je poukazováno i ve sporu o louku a les u Želatovic z roku 1447.³⁴⁹

7.4.4. Lesní brtnictví

Včelaření fungovalo ve dvou formách. Lesní brtnictví a včelaření v úlech. V lesích se pro včely dlabaly dutiny do stromů. Vhodné byly staré stromy (borovice, duby, jasan, jedle).³⁵⁰ Medaři vyhledávali a označovali vhodné stromy. Poškození značení, nebo jeho sejmutí se trestalo.³⁵¹

Hajní měli chránit vybrané druhy stromů, které včely opilovaly. Například lípu, javor nebo rokytlí. Včely mohly také opilovat divoce rostoucí ovocné stromy. Brtníci pak sháněli med, který medaři vařili. Brtnictví se stávalo ceněným řemeslem.³⁵² I na střední Moravě bylo provozováno toto řemeslo. Upomíná na něj například obec Včelín u Kojetína.³⁵³

---

³⁴⁶ BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 158.

³⁴⁷ ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv 425.

³⁴⁸ BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 158.

³⁴⁹ KPN III/2, s. 641.

³⁵⁰ BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 185.

³⁵¹ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913 s. 751–755. BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 186.

³⁵² CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 757.

³⁵³ Tamtéž, s. 759.

Po medu a vosku byla velká poptávka. Med představoval jediné dostupné sladidlo. Vosk sloužil pro výrobu svíček a rámečků na psaní.³⁵⁴ Les poskytoval nejen med, na jaře se mohla sbírat také sladká míza z javorů a bříz.³⁵⁵

7.5. Lesní řemesla

Lesy se ve středověku využívaly pouze extenzivně. Dřevo se těžilo dle potřeby a les nebyl nijak udržován nebo obnovován. Nejčastěji byl les kácen pro samotné dřevo užívané na otop, ve stavitelství nebo na výrobu dřevěného uhlí. Středověký člověk v lesích provozoval některá řemesla, která byla velmi náročná na spotřebu dřeva. Ovlivňoval tak podobu i druhovou skladbu lesů.

Tato kapitola se věnuje lesům a jejich využití pro různá řemesla. Od získávání smůly, přes výrobu dřevěného uhlí, až po rozvoj řemesel zajišťující materiál pro výrobu skla. Kapitola je obecnějšího rázu, pro střední Moravu nejsou dochovány prameny,³⁵⁶ které by pojednávaly o lesních řemeslech středověku, nicméně tato činnost byla pro další vývoj lesů ve středověku velmi důležitá, a má proto v práci své místo.

Náročnost středověkých řemesel na spotřebu dřeva dokazují archeologické experimentální metody. Řemeslům v lesích v experimentální rovině se věnuje například Jiří Kadera³⁵⁷ nebo Eva Černá.³⁵⁸ Lesními řemesly se zabývá i Jiří Wotisch³⁵⁹ ve své disertační práci.

7.5.1. Dřevorubci

Dřevo v lesích káceli dřevorubci. K porážení stromů sloužila sekera na dlouhém toporu. Tento výjev je možno vidět na některých zobrazeních (obr. 6).³⁶⁰ Dřevo se kácelo v určitý čas. Nejlépe bylo kácet stromy v zimě, když z listnatých stromů

³⁵⁴ BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 132, 186.

³⁵⁵ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 162.

³⁵⁶ Velkou výjimkou je listina pro město Litovel. V listině Jana Lucemburského z 3. února 1327. Panovník mimo jiné povoluje brát dříví z nedalekého lesa Doubravy na pálení vápna. CDM IV, č. 324, s. 251.

³⁵⁷ KADERA, Jiří: *Technologie výroby dřevěného uhlí pod nestabilním příkrovem*. *Archeologia technica*, 25, 2014, s. 40–48. Dostupné na [www: http://files.ucl.webnode.cz/200000157-7a1977b12a/AT25_Kadera-komplet.pdf](http://files.ucl.webnode.cz/200000157-7a1977b12a/AT25_Kadera-komplet.pdf); TÝŽ: Experimentální pálení dřevěného uhlí v jámách. *Archeologia technica*, 29, 2010.

³⁵⁸ ČERNÁ, Eva – KIRSCH, Roland – ŠTROJSA, Josef: *Druhá experimentální tavba skla ve středověké peci*. *Sklář a Keramik* 45/1, 1995, s. 12–18; TITÉŽ: Třetí experimentální tavba skla v rekonstruované středověké peci Moldava – 1994. *Sklář a keramik*, 45/10, 1995, s. 229–235.

³⁵⁹ Práce se týká novověku, lze v ní najít i mnohé informace o vývoji ve středověku. WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009.

³⁶⁰ Například vyobrazení dřevorubce z roku 1529. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 783.

opadalo listí a z jehličnanů se získala míza.³⁶¹ Mezi další nástroje užívané dřevorubci patřily dřevěné nebo kovové klíny, které sloužily k podélnému štípání klád.³⁶²

Spotřeba dřeva byla ve středověku velká. Začíná nouze o dřevo starých statných stromů vhodných pro stavební činnost. Dřevo se tak v průběhu středověku začalo dovážet i ze vzdálenějších zdrojů.³⁶³ Důkazem vzdálenější těžby určitých typů dřeva může být environmentální analýza z prostředí města Litovle. V archeobotanické analýze dominuje do 13. století dub – dřevo z blízkého lesa Doubravy. Později je dubové dřevo nahrazováno dřevem získávaným z širšího okolí – dřevem bukovým a jehličnatým.³⁶⁴ Doba obmýtí se v okolí městských center neustále zkracovala. A vysoká poptávka měla vliv na kvalitu a druhové složení lesů.³⁶⁵

Pokácené dřevo se mohlo dopravovat do center po souši. Tento způsob dopravy byl však značně omezený a drahý, vzhledem ke stavu středověkých cest a dopravních prostředků.³⁶⁶ Jako velmi vhodné, pro přepravu z větších vzdáleností se jeví vodní toky.³⁶⁷ Plavení dřeva je doloženo ze zpráv o poplatcích již z počátku 13. století na řekách na moravsko-slezském pomezí.³⁶⁸ Na březích řek vznikaly sklady stavebního dřeva, u kterého byly kladeny větší nároky na kvalitu a stálo za námahu ho dopravovat ze vzdálenějších lokalit. Na rozdíl od palivového dříví, které bylo získáváno z lokálních zdrojů. Tuto přepravu dřeva lze předpokládat i na střední Moravě, i zde byl (minimálně v jamách měsících) dostatek vody a lesů s přístupem k řece.

Kvalitní stavební dříví se stává strategickým artiklem a v místech s jeho dostatkem se intenzivně těží. Zejména v době kolonizace a rozrůstání zázemí středomoravských měst je tato surovina velmi žádaná. Privilegia těžby v lesích jsou

³⁶¹ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 782.

³⁶² HALAMA, Jakub: Dvě raně středověké sekerky z podhůří Jeseníků a Králického Sněžníku. *Praehistorica* 32/2, 2014, s. 59–65.

³⁶³ SÁDLO, Jiří a kol.: *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008, s. 149.

³⁶⁴ ŠLÉZAR, Pavel – ŘEŘICHOVÁ, Zdeňka – HENDRYCHOVÁ, Lucie – SŮVOVÁ, Zdeňka: *Environmentální nálezy z vrcholně středověké a raně novověké Litovle*. Ve službách archeologie, 8, 2008, s. 202–203.

³⁶⁵ SÁDLO, Jiří a kol.: *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008, s. 149.

³⁶⁶ SÁDLO, Jiří a kol.: *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008., s. 149; ČAPSKÝ, Martin: *Středověká Opava a její zásobování dřevem*. Časopis Slezského zemského muzea, 62/2–3, 2013, s. 108–109.

³⁶⁷ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 813.

³⁶⁸ ČAPSKÝ, Martin: *Středověká Opava a její zásobování dřevem*. Časopis Slezského zemského muzea, 62/2–3, 2013, s. 107–113.

důkazem o stavebním rozvoji městských obcí. To potvrzuje i výsada těžby na 30 let, která byla dána uničovským 1223.³⁶⁹

Výroba nejrůznějších předmětů běžné potřeby ze dřeva byla každodenní záležitostí. Dřevo sloužilo na výrobu kuchyňského náčiní a nádobí nebo také koryt, věder apod. K opracování dřeva v domácnosti postačily základní nástroje jako nože nebo sekery. Obydlí člověka i hospodářské budovy, mosty, ohrady, ploty byly také stavěny především ze dřeva. Dřevo jako surovinu využívalo i mnoho dalších řemesel jako bednáři, truhláři, tesaři.³⁷⁰

7.5.2. Uhlíři

Pro potřeby kovářství, hutnictví a dalších kovozpracujících řemesel závislých na ohni, by bylo zapotřebí obrovské množství dřeva, jehož doprava by nebyla snadná. Dřevěné uhlí je ve srovnání se surovým dřevem lehké a dopravit ho na místo využití bylo proto snadnější. Protože výroba uhlí spotřebovala skutečně velké množství dřeva, doprava by nebyla ani výhodná. Uhlí se páliło přímo v lesích. Jeho výrobou se zabývali specializovaní řemeslníci.³⁷¹

Dřevěné uhlí se mohlo vyrábět z jakéhokoli dřeva. Důležité pro jeho výrobu byla výhřevnost použitého dřeva. Nejvhodnější bylo dřevo listnatých stromů a starých jehličnanů. Stromy byly káceny v zimě, kdy dřevo neobsahovalo tolik mízy. Pro zachování vysoké kvality uhlí neměly být poražené stromy ztrouchnivělé nebo plavené po řece. Uhlí se páliło na konci jara a v letních měsících.³⁷²

Nejdříve se sbíraly uhlíky z ohnišť, později se dřevěné uhlí se páliło ve speciálních jámách a v milířích. V milířích bylo dřevo systematicky skládáno,³⁷³ pokryto mechem, listím, drny nebo hlínou (obr. 5). Tato vrstva zabránila přístupu vzduchu a pálení tak mohlo být mnohem snadněji kontrolováno a regulováno. Právě kvůli náročnosti na materiál používaný na stavbu milíře bylo uhlí páleno několikrát na stejném místě. Při velké poptávce stávaly na jednom milíři až tři milíře vedle sebe. Jeden byl stavěn, druhý pálił uhlí a třetí se rozebíral. U velkých milířů hrozilo při

³⁶⁹ CDB II, č. 246, s. 237–239.

³⁷⁰ JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 141, 144.

³⁷¹ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému, s. využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 85; JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 3.

³⁷² WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 101; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 778.

³⁷³ Rozsah a téma práce neumožňuje se podrobněji věnovat experimentální stavbě milíře a pálení uhlí. Více o této problematice WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 85–102.

špatném hlídání bouchnutí a požár okolního lesa. Výroba uhlí tak měla negativní důsledky na přírodní prostředí.³⁷⁴

Výroba dřevěného uhlí spočívá v zahřívání dřeva za silně omezeného přístupu vzduchu v redukční atmosféře. Dřevěné uhlí bylo využíváno při zpracování železné rudy, ale i neželezných kovů. Od vrcholného středověku se dřevěné uhlí používalo pro výrobu střelného prachu. Už ve středověku se okrajově využívalo dřevěného uhlí při přípravě pokrmů, při lokálním vytápění obytných prostor, doloženo je i vnitřní užívání dřevěného uhlí jako desinfekčního prostředku v medicíně.³⁷⁵

Uhlíři od vrcholného středověku v některých regionech tvořili na našem území specifickou subkulturu. Společenský status uhlířů se v průběhu dob proměnil. Uhlířství raného středověku mělo podobu nevolnické práce. Rozvoj řemeslné výroby a především těžby drahých kovů zajistil vznik specializovaných řemeslníků.³⁷⁶ Uhlíři byli poddanými vrchnosti, na jejichž pozemcích sídlili. Disponovali úlevami a svobodami a měli různé výhody - právo pastvy dobytka v lesích. Uhlířské rodiny se usazovaly většinou na vesnicích v lesnatých oblastech. Uhlíři samotní po většinu roku přebývali přímo v lesích a vyrobené uhlí dodávali na městské trhy či do dolů, hutí a kováren.³⁷⁷

Na střední Moravě lze předpokládat výskyt četných milířů na Uničovsku a Litovelsku. Uničov a Litovel byly centry rudného revíru nízkého Jeseníku. Archeologickými výzkumy zde byla prokázána intenzivní železářská činnost.³⁷⁸ V tomto regionu tak můžeme předpokládat i pálení dřevěného uhlí.

O využívání dubového dřeva pro výrobu železné rudy svědčí archeologické nálezy z železářských pecí. Ve vrstvách pecí se dochovaly nespálené dubové uhlíky.³⁷⁹ Jako pravděpodobné se tedy jeví využívání dřeva z blízkého lesa Doubravy.

---

³⁷⁴ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 100; JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 10.

³⁷⁵ WOTISCH, Jiří: *Vážení ďábloví pacholci*. Vesmír, 2017, [cit. 17-5-2017]. Dostupné na [www: http://vesmir.cz/2017/06/05/vazeni-dablovi-pacholci/](http://vesmir.cz/2017/06/05/vazeni-dablovi-pacholci/); WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 100; POLÁČKOVÁ, Andrea: *Lidé od milířů*. Živá historie, 7–8, 2014, s. 32.

³⁷⁶ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 88; POLÁČKOVÁ, Andrea: *Lidé od milířů*. Živá historie, 7–8, 2014, s.33–34.

³⁷⁷ POLÁČKOVÁ, Andrea: *Lidé od milířů*. Živá historie, 7–8, 2014, s. 33; WOTISCH, Jiří: *Vážení ďábloví pacholci*. Vesmír, 2017, [cit. 17-5-2017]. Dostupné na [www: http://vesmir.cz/2017/06/05/vazeni-dablovi-pacholci/](http://vesmir.cz/2017/06/05/vazeni-dablovi-pacholci/);

³⁷⁸ HLUBEK, Lukáš – ŠLÉZAR, Pavel: *Doklady zpracování železa v raném středověku na území Uničovska a Litovelska*. Archaeologia historica, 39, 2014, 583–607.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 587.

7.5.3. Smolařství, dehtařství a kolomaznictví³⁸⁰

Vedle výroby dřevěného uhlí byla častou doplňkovou činností uhlířů také výroba smůly a kolomazi. Dehtařství a smolařství jsou klasická lesní řemesla rozšířená v komplexní formě od středověku.³⁸¹

Smola se prvně získávala ze stojících živých stromů. Byla jedním z prvních člověkem sbíraných produktů lesa pro další řemeslná odvětví. Již v 11. století se v pramenech objevují tzv. pekelníci - smolaři zhotovující různé dřevěné nádoby vylévané smolou.³⁸²

Pro získávání smoly se využívala především borovice, která poskytovala dlouhý a silný výron pryskyřice. Z jiných jehličnanů, konkrétně smrku, jedle a modřínu, bývala smola těžena jen výjimečně.³⁸³

Nejčastěji se stromy natrhávaly a nařezávaly a vytvořil se souvislý pás seškrábané kůry. Tradiční způsob zahrnoval sběr surové smoly z na pryskyřici bohatých pařezů a polen.³⁸⁴ Následně se smola roztavila při nízké teplotě a pečlivě zbavila všech kousků kůry a dalších pevných nečistot. Po prodeji našla takto připravená smola uplatnění např. v bednářství, bečvářství, pivovarnictví (na požahování sudů), při vyčiňování kůží, ševcovství nebo pro výrobu loučí.³⁸⁵

Nejdůležitější získávanou složkou při suché destilaci dřeva byl dehet, který je základní složkou při výrobě kolomazi. Kolomaz pak vzniká smíšením dehtu s tuky. Ve starším období se dehet vyráběl spalováním dřeva ve výpalných jamách. Později v dehtařských pecích nebo vznikal jako vedlejší produkt pálení dřevěného uhlí v milířích.³⁸⁶

---

³⁸⁰ Výrobě smoly a dehtu se věnuje Petr Lissek. LISSEK, Petr: *Povrchový průzkum dehtařských pracovišť v Českém Švýcarsku*. Archeologia technica, 16, Brno 2004; TÝŽ: *Výroba dehtu a smoly v Českém Švýcarsku*. Nejvíce příspěvku o středověké výrobě dehtu a smoly poskytuje archeologie. Například PLEINER, Radomír: *Středověká výroba smoly v Krásné dolině u Rakovníka*, Památky archeologické 61, 1970, s. 472-515; ŠAUROVÁ, Dagmar: *Výzkum dehtařských pecí na výrobu kolomazi na Moravě*. Archeologické rozhledy, 20, 1968, s. 43-46, 141-142.

³⁸¹ JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 15; POLÁČKOVÁ, Andrea: *Lidé od milířů*. Živá historie, 7-8, 2014, s. 34.

³⁸² JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 15.

³⁸³ Tamtéž, s. 17.

³⁸⁴ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.-18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 153-154; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 769-770.

³⁸⁵ JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 16-17.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 15.

Archeologické výzkumy dokládají dehtářské jámy ze Slovenska již z 8. století. Na území Čech jsou stejná zařízení fyzicky prokázána o pár století později (10.–13. století). Ke změně technologie na vyspělý systém destilačních pecí pak dochází na přelomu 13. a 14. století.³⁸⁷

Vsázku dehtářské pece tvořilo nejčastěji dřevo jehličnanů (nejvíce borovice, jedle). Nejvhodnější bylo smolné borovicové dřevo. Do pece se mohly vkládat i očištěné kořeny nebo pařezy a polena. Někdy se přidávala také samotná smůla, zejména ta horší kvality a různé její zbytky.³⁸⁸

Kolomaz sloužila jako univerzální mazadlo předindustriální Evropy. Dehet se používal jako impregnační látka v kožedělné výrobě.³⁸⁹

V terénu se pece projevují jako komolé kuželovité útvary s centrální sníženinou. Mohou obsahovat vypálenou mazanici nebo zadehtovaný zdící materiál. Archeologie odhalí i odtokové kanálky nebo předpecní jámy. Často je problematická datace pecí, až na výjimky obsahují minimum artefaktů.³⁹⁰

7.5.4. Popelářství a draslařství

Tyto řemesla souvisí s rozvíjejícím se sklářským oborem. Popeláři vyráběli lesní popel, tak že spalovali dřevo na hromadách nebo ve vyhloubených jamách. Kvalitnější popel se získával spalováním celých stromů „na stojato“. Popeláři do kmene dřevin vyhloubili otvor, ve kterém udržovali oheň. Strom pomalu vyhořel, aniž by došlo k ohrožení okolního lesa. Popelaření se provádělo pouze za stálého počasí od jara do podzimu.³⁹¹

Ve středověku se používal nejčastěji popel z tvrdého, bukového dřeva. Užívaný byl také popel z borového dubového a smrkového dřeva. Popel se získával i z kapradí,

³⁸⁷ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 105–106.

³⁸⁸ JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 16.

³⁸⁹ WOTISCH, Jiří: *Tradiční výroba dehtu a kolomazi: od dehtářských jam k dvouplášťovým pecím* [cit. 19-7-2017] Dostupné na [www: http://files.ucl.webnode.cz/200000096-45426463b6/Woitsch_AT-2011_dehet.pdf](http://files.ucl.webnode.cz/200000096-45426463b6/Woitsch_AT-2011_dehet.pdf); JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 16–17.

³⁹⁰ WOTISCH, Jiří: *Tradiční výroba dehtu a kolomazi: od dehtářských jam k dvouplášťovým pecím* [cit. 19-7-2017] Dostupné na [www: http://files.ucl.webnode.cz/200000096-45426463b6/Woitsch_AT-2011_dehet.pdf](http://files.ucl.webnode.cz/200000096-45426463b6/Woitsch_AT-2011_dehet.pdf)

³⁹¹ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 774; WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 115.

lišejníků, slámy. Jednotlivé druhy popele se lišily kvalitou. Převládalo pálení popele ze dřevin (na 1 kg kalcinované bylo potaše třeba spálit asi 750 kg dřeva).³⁹²

Popel se smísil s vodou a odpařováním se získávala potaš (flus). Vyžiháním – kalcinací surové potaše bylo získáváno čistší kalcinované draslo. Které se dále užívalo při výrobě skla.³⁹³

7.5.5. Vápenictví

Les Doubrava nabízel i výchozy devonských vápenců. Na střední Moravě se pás této suroviny nachází mezi Konicemi a Litovlí na Bouzovské vrchovině.³⁹⁴ Zbytky středověké vápenické pece se zachovaly u Mohelnice.³⁹⁵

Ve středověku se rozšířila výroba vápna a jeho používání. K rozvoji pálení vápna docházelo v 13. a 14. století v souvislosti s výstavbou hradů a kamenných kostelů. Vápenictví můžeme doložit u Litovle. Možnost těžít dřevo na pálení vápna odkazuje i listina z roku 1327.³⁹⁶

Vápenické pece byly zkoumány i v mladečsko-javoříčském krasu. Zde archeologové navrhují až čtyři horizonty³⁹⁷, do kterých lze zařadit archeologicky zkoumané pece na pálení vápna. Z vrcholného středověku jsou prozatím doloženy dvě pece. Jedna u obce Hvozď (obr. 7) a druhá u obce Březina. Pece se liší především velikostí, zatímco u první zmíněné se předpokládá, že byla součástí větší baterie pecí a mohla sloužit jako část zpracovatelského centra vápence a železné rudy z okolí, u druhé větší pece se archeologové domnívají, že souvisí se stavbou hradu Bránky ve 13. století.³⁹⁸

8 Les a proměna krajiny

Rozsah využívání lesního prostoru neustále narůstal. Lesy a jejich složení ve velkém ovlivňovaly nejen přírodní katastrofy, ale především člověk. Jeho vliv na les se projevoval ve dvou směrech. Zaprvé člověk přímo a záměrně odlesňoval velké

³⁹² WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 65–66.

³⁹³ Výsledky experimentálního výzkumu a bližší popis celého získávání potaše a drasla WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 107–189.

³⁹⁴ PAPOUŠEK, Miroslav: *Polní (selské) vápenky na Konicku a Litovelsku*. *Archeologica technica*, 20, 2009, s. 129.

³⁹⁵ GOŠ, Vladimír – KAPL, Vladimír: *Středověká vápenická pec z Libivé u Mohelnice*. In: MERTA, Jiří (ed.): *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami*, Brno 1980, s. 72–76.

³⁹⁶ CDM IV, č. 324, s. 251.

³⁹⁷ I. vrcholně středověký, II. 16. – 18. století, III. 19 – 20. století, IV. pol. 20. století.

³⁹⁸ FALTÝNEK, Karel – ŠLÉZAR, Pavel – ŽENOŽIČKA, Jiří: *Lidové vápenictví v oblasti Javoříčského krasu*. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci: společenské vědy*, 304, 2012, s. 45–46.

prostory a přeměňoval je na zemědělsky využívané plochy (obr. 10). Zadruhé člověk měnil druhovou a prostorovou skladbu lesa.

Tato kapitola se věnuje přírodním katastrofám, které působily na les. Část kapitoly je věnována kolonizaci a doplněna vybranými příklady ze středomoravského prostoru³⁹⁹. V závěru se kapitola soustředí na pokusy o ochranu a obnovu lesních porostů v průběhu středověku.

8.1. Přírodní katastrofy⁴⁰⁰

Les ve středověku ohrožovaly různé přírodní katastrofy. K nejčastějším patřila dlouhá sucha doprovázená požáry. Dále pak silný vítr nebo hmyz. Přírodní katastrofy se objevovaly často v kronikách.

Horka a sucho provázely celý středověk. Prameny píší o dlouhém období sucha, kdy hynul dobytek, úroda i stromy. Většinou se jednalo o letní měsíce. S horkou souvisí i lesní rozsáhlé požáry. Lesním porostům škodila i přílišná zima, mráz a kroupy. Dochovaly se zápisy o velkém množství sněhu, které lámalo větve a poškozovalo lesy. Prameny zmiňují i vichřice. Ty způsobovaly značné škody v lesích (vývraty stromů) i na lidských obydlích. K dalším katastrofám postihujícím les patřily škůdci. Jsou dochovány zprávy o opakovaných náletech kobylek nebo housenek, které způsobovaly schnutí stromů. Níže jsou uvedeny příklady pohrom, které způsobily škody v lesích.⁴⁰¹

(1119) „... A byla ta bouře tak mocná, že vyrvala a polámala stromy, ať byly jakkoli rozložitě.“ Jan Marignola, kniha 2., str. 486.

„Toho roku (1448) napadlo ve středu před sv. Martinem (6. listopadu) tolik sněhu, že se zlámalo hodně ovocných i jiných stromů.“ Staré letopisy české, str. 171, čl. 471.

---

³⁹⁹ V kapitole je zmíněna i Drahanská vrchovina, která se přímo dotýká sledovaného území. Z lokality Bystřec jsou dostupné environmentální analýzy, na kterých lze vidět obnovování lesa po zániku vsi. Více v příslušném oddíle Kolonizovaná území.

⁴⁰⁰ Tato část kapitoly vychází z příkladů uvedených v dílech: CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913; KOUBA, Jan: *Přírodní kalamity v našich lesích na základě nejstarších českých kronik a nejdůležitějších kronik z počátku věku nového (1097–1627)*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 183–203.

⁴⁰¹ Převzato z článku: KOUBA, Jan: *Přírodní kalamity v našich lesích na základě nejstarších českých kronik a nejdůležitějších kronik z počátku věku nového (1097–1627)*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 194.

„Toho roku (1473) vyhořelo v Čechách mnoho lesů a také v okolních zemích, protože bylo veliké horko a lesy se tím horkem zapalovaly. Někde chtěli lidé ten oheň hasit, ale nic nezmohli; když v lese kopali hluboké příkopy, aby se oheň nešířil, za chvíli chytil další strom opodál, země byla tím žárem rozpálená až praskala a někde hořely i kořeny pod zemí (...)V lesích vznikla nemalá škoda.“ Staré letopisy české, str. 223, čl. 585.

8.2. Katastrofa jménem člověk

Největší proměnu krajiny i lesa ve středověku způsobil člověk. Jeho dobývání nových zemědělských ploch a míst pro výstavbu nových vesnic na úkor lesa trvale poznamenalo krajinu (obr. 10).

Během 13. století krajina doznala výrazných změn. Radikální změna přírodního prostředí byla podpořena především značným zvýšením počtu obyvatel. Dle středověkých demografů v období raného středověku byla populace stabilní s přerušovaným růstem. Během vrcholného středověku pak populace dosahuje jistého vrcholu, po němž následuje strmý propad, ze kterého se obyvatelstvo vzpamatuje až na konci 15. století.⁴⁰² Více lidí potřebuje více prostoru k bydlení a obživě. To se odrazí na zintenzivnění využívání lesního prostoru. Člověk potřeboval nový prostor, kde by mohl pěstovat své plodiny a chovat dobytek.

Během 12. století se osídlení soustředilo v bezlesých oblastech s kvalitní půdou. Zisk nové půdy na úkor lesa započaly v 2. polovině 12. století kláštery. Ty byly zakládány na odlehlejších místech a musely se vypořádat s lesnatou krajinou. Někdy les dostaly do správy, aby je přeměnily v zemědělskou půdu. Kláštery nebyly jedinými, kdo hospodařil v lese, zakládání nových vsí v lesnatém prostředí podporovali i panovníci nebo šlechta.⁴⁰³

Ve 13. a 14. století patřila podle tehdejšího práva všechna „země nikoho“ panovníkovi a stávalo se, že les přidělil za zásluhy kostelu, šlechtici, městu. Ti, kdo drželi půdu, pak platili ročně poplatky – činži.⁴⁰⁴ Například při zakládání obce Grygov panovník Václav III. v listině z roku 1306 za odměnu s náročnou prací (klučením křovin) dává měšťanům svobodu na deset let, rokem 1306 počínaje. Po uplynutí

⁴⁰² CULKOVÁ, Michaela: *Česká republika v historickodemografické perspektivě: Interpretace k současnému vývoji*. Diplomová práce (nepublikováno). Brno 2011, s. 16.

⁴⁰³ BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 15; NEKUDA, Vladimír: *Morava ve středověku*. Brno 1997, s. 22.

⁴⁰⁴ DANIEL, Jan a kol.: *Environmentální historie České republiky = Environmental history of the Czech Republic*. Brno 2013, s. 84.

lhůty, budou odvádět každoročně z každého lánu tolik, kolik se odvádí ze vsi Holice.⁴⁰⁵

Správné místo pro založení nové vesnice měli nalézt tzv. lokátoři. Po výběru vhodného prostoru měli rozdělit půdu na lány a přivést nové usedlíky, kteří prostředím přemění na pole, louky, pastviny. Lidé nekáceli lesy najednou, začínalo se u vodotečí, kde později stály vesnické domy, a pokračovalo se do svahů, kde byly budovány lány polí.⁴⁰⁶ Způsob získávání půdy žďářením, kdy se získaly rychle větší celky půdy, nebyl vždy vyhovující. Nové techniky obdělávání polí těžkým pluhem vyžadovaly půdu zbavenou pařezů a dalších překážek, jež by bránily snadné orbě. Navíc se půda v nových méně úrodných oblastech musela nechat déle ležet ladem.⁴⁰⁷

8.2.1. Kolonizovaná území na střední Moravě

Budování nových vesnic bylo obrovským zásahem do lesních porostů. Krajina v některých místech nebyla schopná uživit tolik nově vznikajících usedlostí.⁴⁰⁸ Mezi přírodou a lidským osídlením, musí panovat jistá rovnováha. Tento vztah byl však za kolonizace narušen, a proto muselo zákonitě dojít k vyvážení stavu. V 15. a 16. století vesnice zanikaly, pustly, ale příroda mohla regenerovat – opuštěné sídla a jejich plužiny zarůstaly zpět lesním porostem.⁴⁰⁹

Opuštění vesnic bylo ovlivňováno mnoha faktory a jejich kombinacemi. K příčinám zániku patřila například urbanizace – přesun venkovských obyvatel do nově vznikajících měst, rozhodnutí vrchnosti na místě vesnice zbudovat dvory nebo rybníky. Svou roli měly i katastrofy – k velmi častým patřily požáry. K dalším příčinám můžeme řadit válečné konflikty, epidemie.⁴¹⁰

V této práci mě zajímají tzv. ekologické příčiny zániku. Přírodní faktory hrály také významnou úlohu při procesu zanikání. Pro vesnice byla nutností voda a častou příčinou jejího vysídlení mohla být ztráta vody zapříčiněná vyschnutím vodoteče. Svou roli jistě hrálo i vyčerpání půdy a malé výnosy, které nebyly schopné uživit obyvatele a jejich hospodářská zvířata. A dalším faktorem mohlo být vyčerpání

---

⁴⁰⁵ CDM V, č. 195, s. 207.

⁴⁰⁶ KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2012, s. 256.

⁴⁰⁷ SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 34.

⁴⁰⁸ Více dále Uničov, Dražanská vrchovina - dle výsledků bádání Ervína Černého v 15. a 16. století zaniklo na Dražanské vrchovině 61 osad a na jejich místo nastoupily lesy a došlo k ekologickému ozdravení krajiny. ČERNÝ, Ervín: *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin*. Brno 1992, s. 122.

⁴⁰⁹ SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 133.

⁴¹⁰ NEKUDA, Vladimír: *Morava ve středověku*. Brno 1997, s. 23; také BERANOVÁ, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 15–16.

zdrojů – hlavně dřeva. V průběhu 13. a na počátku 14. století byla krajina zbavena souvislého lesního porostu, a v krajině vznikala holá místa.⁴¹¹

Pokud dojde k takto masivní změně prostředí, projeví se změny například snížením vlhkosti ovzduší, zvýší se větrnost, je urychleno vysychání půdy a vzniká zvýšená potřeba půdu zavlažovat, poklesne hladina spodní vody, při přechodu ze zimních do jarních měsíců je urychleno tání, tudíž vzniká nebezpečí rychlého zvýšení hladin blízkých vodotečí, a s tím spojené záplavy, a také je zde zvýšené riziko eroze půdy dešťovými srážkami a její následné splachy do níže položených terénů – koryt řek, potoků, rybníků, údolí, které se touto splavenou půdou zanáší. Kombinace všech uvedených negativních faktorů snižovala úrodnost půdy a zvyšovala náročnost údržby půdy pro zemědělské využití. Obyvatelé vesnic, kde se vyskytly tyto problémy, místo většinou opustili a přestěhovali se do níže položených osad s lepšími klimatickými podmínkami.⁴¹²

Krajina v okolí Olomouce už ve 14. století nabízela pravděpodobně málo lesních porostů. V pramenech se dozvídáme pouze o darovaných křoviscích v okolí, která mají být využita pro budování nových vsí. Král Václav III. daroval roku 1306 městu Olomouci křoviny Horka, které sousedily s městskými poli. Lidé měli přeměnit tohoto území, aby zde mohla být založena nová vesnice Grygov. Začalo tedy mýcení křovin a jejich přeměna na nová pole.⁴¹³

V roce 1314 se podobná situace opakovala, tentokrát Jan Lucemburský povolil olomouckým měšťanům vykácet křoviny okolo řeky Moravy, měla zde být založena nová ves a lány, které měly náležet Olomouci a odvádět jí poplatky. Král dále v listině daruje měšťanům louky Pyrkwis.⁴¹⁴ Na těchto loukách byly později, jak nám dokládá listina z prosince téhož roku, založeny Nové sady, opět bylo povoleno mýtit okolo řeky Moravy, a na nových prostorách zbudovat lány a hospodářské budovy.⁴¹⁵

Město Litovel vykazovalo menší kolonizační aktivitu.⁴¹⁶ V okolí města se nacházelo víc lesních porostů, které chránily Litovel před záplavami. Dle pramenů víme, že vesnice v okolí Litovle byly zakládány na vykloučené půdě lesa Doubravy.⁴¹⁷

---

⁴¹¹ KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2012, s. 256–262; SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 34–35.

⁴¹² ČERNÝ, Ervín: *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin*. Brno 1992, s. 122; také SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 34–35.

⁴¹³ CDM V, č. 195, s. 207.

⁴¹⁴ CDM VI, č. 80, s. 56.

⁴¹⁵ CDM VI, č. 83, s. 57–58.

⁴¹⁶ Například v porovnání s Uničovem.

První písemný doklad o kolonizaci Doubravy pochází z listiny Václava II. z roku 1291. Měšťané mají právo na pozemcích zakoupených od šlechty houštiny a křoviska předělávat na pole.⁴¹⁸ Dědiny a louky vzniklé klučením lesa Doubravy jsou uváděny také v listině Jiřího z Poděbrad z roku 1461. Nové majetky mají být Karlem z Vlašimi vyměřeny a stanoven z nich poplatek, který bude odváděn panovníkovi.⁴¹⁹ Jiří z Poděbrad roku 1464 obdarovává založenými vesnicemi, královského lovčího Petra, který sídlí v Litovli. Vsi jsou odměnou za námahu spojenou s klučením. Listinou je dána ještě výsada, že z dědin vzniklých na vykloučené půdě nemusí odvádět královské komoře žádné poplatky. Umožněno je mu rovněž pást v Doubravě dobytek a brát si dřevo z lesa (kromě dubů) k topení.⁴²⁰

Město Uničov soustředilo svou lokační činnost také jako Litovel do lesa Doubravy. O této skutečnosti hovoří listina z roku 1223. Listinou je Uničovu umožněno klučit les po dobu dalších dvaceti let. Deset let tedy kácení v lesích probíhalo.⁴²¹ Kolonizační aktivita Uničova byla větší než například u Litovle. Vesnice v okolí produkovaly potraviny, po nichž byla poptávka. Tu poskytovali horníci Nízkého Jeseníku. Město muselo zásobovat potravinami okolí, a také oblasti, kde probíhala těžba rudy. Rozšiřovalo tak své zázemí, aby mohlo plnit funkci centra zásobování.⁴²²

Nejvíce kolonizovanou oblastí dotýkající se prostoru střední Moravy bylo prostředí Dražanské vrchoviny. Toto prostředí poskytovalo ložiska nerostného bohatství. Ve 13. století tedy vznikala na vrchovině hustá síť vesniček. Po vlně zakládání nových vesnic nastala první vlna většího zanikání.⁴²³

Velmi dobrým příkladem špatného hospodaření člověka v krajině je zaniklá středověká vesnice Bystřec.⁴²⁴ Tato vesnice byla založena v širokém údolí s rozsáhlými bučinami a s přítomností vodoteče. Navíc zde byl lom, odkud mohl být brán materiál pro budování vesnice. Začalo se s mýcením lesa. Podél potoka postupně vznikala vesnice pravděpodobně s 22 usedlostmi, a do svahů byla budována pole. Takto budované lány nebyly nejšťastnějším řešením. Výškový rozdíl 100 m mezi lány a údolím a soustavné odlesňování prostoru bylo počátkem

---

⁴¹⁷ CDM IV, č. 294, s. 372–374. SOkA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 36, sig. A-I-18; také tamtéž č. inv. 33, sig. A-I-15.

⁴¹⁸ CDM IV, č. 294, s. 372–374.

⁴¹⁹ SOkA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 36, sig. A-I-18.

⁴²⁰ SOkA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15.

⁴²¹ CDB II, č. 246, s. 237–239.

⁴²² KLÁPŠTĚ, Jan: Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2012, s. 354.

⁴²³ Tamtéž, s. 253–256.

⁴²⁴ Jejímú výzkumu se věnoval archeolog Ludvík Belcredi. BELCREDI, Ludvík: *Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi*. Brno 2006.

katastrofy. Vesnice se po čas své existence potýkala se záplavami, které způsobovalo zanášení údolí erodovanou splachovou půdou. Vesničané se snažili marně zamezit dalšímu nepříznivému vývoji budováním trativodů, melioračními úpravami a zpevňováním dvorů kameny. Zánik vesnice v 15. století byl sice zapříčiněn válečnými konflikty, ale kolonizátoři se při budování Bystřece dopustili tak velkých chyb, že nakonec měly za následek trvalý zánik vesnice. Zmíněné ekologické problémy vyřešilo až opětovné zalesnění svahů.⁴²⁵

K situaci na Dražanské vrchovině jsou k dispozici i data environmentálních analýz, které velmi dobře potvrzují výše zmíněné problémy vzniklé po odlesnění krajiny. Z již zmiňované zaniklé osady Bystřec byly pro environmentální analýzy odebrány vzorky ze základů staveb a studny. Tyto objekty byly archeology datovány do 13. do počátku 15. století. Analyzovaný materiál potvrdil, že ve 13. století si lesy Dražanské vrchoviny zachovávaly „původní“ skladbu (obr. 3), ale již začaly být narušovány bezlesími místy se zemědělskou půdou. Na konci 13. století byla již krajina intenzivně zemědělsky využívána, tato skutečnost se odrazí přítomností pylových zrn zemědělských plodin a jejich plevelů ve vzorcích. Analýzou bylo tedy zaznamenáno větší množství obilovin a různých druhů polních plevelů – chrpy modráku nebo koukoli. V dalších vzorcích z 15. století byl zaznamenán zvýšený podíl pylových zrn jitrocele, tato rostlina by mohla ukazovat na postupné zarůstání opuštěných usedlostí.⁴²⁶

Největším problémem středověké kolonizace bylo intenzivní odlesňování, kdy si kolonizátoři pravděpodobně neuvědomovali všechny důsledky, které jsou spojeny s takto výraznou přeměnou prostředí. Mýcení lesů vedlo navíc k nevratným změnám v lesním druhovém složení. V tomto období můžeme tedy hovořit o vzniku kulturní krajiny, člověk na úkor lesa rozšiřoval svůj životní prostor.⁴²⁷

Zmenšení rozlohy lesů a jejich celkově špatný stav způsobený intenzivním využíváním i nedostatkem obnovy nemohl zůstat bez následků. Vrcholný středověk je ve střední Evropě obdobím první energetické krize vzniklé nedostatkem dřeva. Ta dala impuls k prvním pokusům o zastavení degradace lesa. Začaly se objevovat myšlenky vedoucí k ochraně lesa a nápravě člověkem způsobených škod.⁴²⁸

---

⁴²⁵ KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2012, s. 260–265.

⁴²⁶ JANKOVSKÁ, Vlasta – BELCREDI, Ludvík: *Bystřec - zaniklá středověká osada: výsledky a interpretace pylových analýz*. Ve službách archeologie, 7, 2006, s. 170–174; také SKOŘEPA, Hynek: *Lesy Dražanské vrchoviny*. Boskovice 2006, s. 20–21.

⁴²⁷ NEKUDA, Vladimír: *Morava ve středověku*. Brno 1997, s. 21; SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 32.

⁴²⁸ FANTA, Josef: *Lesy a lesnictví ve střední Evropě*. Živa, 2, 2007, s. 68.

8.3. Obnovit a chránit

Jak bylo ukázáno v celé práci, dřevo bylo pro člověka velmi dostupným a hojně využívaným materiálem. Bylo potřeba nejen pro každodenní život člověka jako palivo. Velkou spotřebu dřeva měla i města na počátku středověku a nově budované vesnice za dob kolonizace. K další redukci lesních porostů přispívala nemalou mírou řemesla. V celém období tak docházelo k masivnímu odlesnění. Nedostatek dřeva jako energetické suroviny a stavebního materiálu se začal projevovat již koncem 13. a začátkem 14. století. Dřevo je sice obnovitelná surovina, nicméně kvalitní obnova je složitá a trvá řadu let.⁴²⁹

8.3.1. Samovolná obnova lesa

Vliv člověka na les byl velmi různorodý a prostorově diferencovaný. Závisel na přírodních podmínkách, druhové skladbě lesa, sídelní situaci a využívání přírodních zdrojů. Proto obnova lesa probíhala v každém prostoru odlišným způsobem. V nížinách s převahou listnatých porostů se lesy byly schopny regenerovat samovolně. Druhy obnovující se formou výmladků byly odolnější proti okusu zvěře, lesní pastvě i ořezu a oklestu člověkem. Dřeviny ve vyšších polohách množící se semeny (buk) nebo jehličnaté porosty (jedle) nebyly tak odolné. Odlesněná místa po těchto druzích kolonizovaly jiné dřeviny (bříza, osika, jeřáb) nebo také smrk. Tyto rychleji rostoucí dřeviny poté zablokovaly samovolnou obnovu bukových a jedlových porostů a jejich návrat na původní stanoviště.⁴³⁰

8.3.2. Obnova lesa člověkem

Nešetrné hospodaření středověkého člověka mělo za následek rozsáhlé holiny a prudké zmenšování zalesněných ploch. Zmlazování lesních porostů se samovolně dařilo pouze po dobu toulavé těžby. Kdy byly káceny staré a silné stromy. Na jejich místě pak rostly stromky mladé. Les tedy obsahoval stromy různé síly a stáří.⁴³¹

S pastvou v lese ubylo i mladých dřevin a v lesích zůstávaly pouze staré stromy. Ty znemožňovaly růst mladým semenáčkům. Člověk těmto mladým stromečkům musel pomoci ke světlu. Starý les se prosekával a prosvětloval, aby se novým mladým

---

⁴²⁹ FANTA, Josef: *Lesy a lesnictví ve střední Evropě*. Živa, 2, 2007, s. 66–68.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 68; O dopadech změn způsobených člověkem v lesích také: DOBROVOLNÝ, Lumír: *Populace buku lesního (Fagus sylvatica L.) v lesních porostech Křemešnicku (Městská správa lesů Pelhřimov) a její zapojení do pěstebních systémů*. Diplomová práce (nepublikováno). Brno 2005, s. 18–20.

⁴³¹ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 834–835.

stromům dařilo. S výskytem rozsáhlých holin se muselo přistoupit k obnově lesa člověkem. Člověk začal používat jiný způsob hospodaření v lese. Docházelo k využívání různých částí lesa. Zatímco část lesa se kácí, jiná část zmlazuje. Zmlazované části pak nesměly být využívány k pastvě dobytka, aby nedošlo k narušení regenerace. Na některých místech byla zcela narušena druhová skladba lesa. Například mizela lípa, která se hojně využívala na oklest a k výrobě lýka. Jindy člověk způsobil potlačení druhů dřevin a převládnutí jiných. Tímto způsobem vznikly ve středověku dubové a habrové pařeziny. Člověk tak zredukoval vysoké lesy a „pěstoval“ nízký a pařezový les, kde bylo možné zkrátit dobu obmýtlí. Nicméně se tak připravil o vhodné stavební dříví, to muselo být dováženo i ze vzdálenějších zdrojů.⁴³²

Ani přes snahu a úpravu hospodaření v lese regenerace nepostupovala dostatečně rychle a nezbyvalo jiné východisko, než v pozdějších obdobích přikročit k umělému zalesňování. Hlavním požadavkem bylo co nejvíce dřeva. Byly zakládány tzv. výstavky, paseky, kde byly předpěstovány zvláště ty dřeviny, jejichž obnova byla žádoucí. Tyto zásahy poprvé, ale nikoliv naposledy, narušily původní zastoupení dřevin z konzumního zájmu.⁴³³

8.3.3. Ochrana lesů⁴³⁴

První zmínky o úpravách využívání lesa se vztahují hlavně na krádeže dřeva a potrestání žhářů. Důkazem je i nejstarší Soudní zákon pro laiky (Zákon sudnyj ljudem), který vznikl ve druhé polovině 9. století. Je zde uveden trest za kácení a podpalování lesa. První svědectví o ochraně lesních porostů obsahují Statuta Konrádova, která pochází asi z roku 1189. V článku 28 se píše: „*Mimo to nikdo z těch, kdož hlídají les, nemá nikoho obírat na cestě nebo na tržišti, než ať jej obere tenkrát, když jej najde, jak seká strom; k tomu soudce ať nikdy nenalézá na (pokutu) 300 denárů, nýbrž na 60.*“⁴³⁵

⁴³² CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 836, 930–932.

⁴³³ SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 103.

⁴³⁴ O vývoji lesnického práva více: HARGAŠ, Martin: *Právní ochrana úpravy lesa*. Diplomová práce (nepublikováno). Praha 2012; ŠIMANDL, Milan: *Vývoj ochrany stromů v českých zemích do roku 1754*. Práce studentské vědecké činnosti (nepublikováno). Praha 2015; LENOCH, Josef: *Historie a vývoj lesnické legislativy na území České republiky*. In: NEUHÖFFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 27–35.

⁴³⁵ Převzato z: ŠIMANDL, Milan: *Vývoj ochrany stromů v českých zemích do roku 1754*. Práce studentské vědecké činnosti (nepublikováno). Praha 2015, s. 9; o vývoji zákonodárství také: HARGAŠ, Martin: *Právní ochrana úpravy lesa*. Diplomová práce (nepublikováno). Praha 2012, s. 12–13.

Jediná věta o kácení stromů je i v článku 158 Knihy starého pána z Rožmberka někdy z let mezi 1300–1344. Píše se zde: „*Z lesa porubanie jeden póhon; jako z plena; právo voda.*“⁴³⁶

O potřebě chránit lesy a stanovit výši trestů za jejich poškozování mělo být pojednáno v zákoníku Majestas Carolina Karla IV. V něm byla formulována první ucelenější a konkrétní nařízení týkající se ničení lesních porostů. V návrhu svého zákoníku Majestas Carolina Karel IV. věnuje lesu články 50–57. Tyto oddíly měly zabránit další devastaci lesů a měly být nápomocné i při řešení sporných situací, ve kterých se vyskytoval les – spor o hranice a meze, ale také pamatoval na obnovu lesních porostů.⁴³⁷

I když tento zákoník nevstoupil nikdy v platnost, a pokud by se tak stalo, platil by pouze pro české země, některá jeho nařízení byla velmi osvícená a jistě by přispěla ochraně a zlepšení obhospodařování lesa. Obecný význam lesů uvádí článek 50: „*...krásné shromáždění [lesů] netoliko bychom je chtěli rozptýliti, ale také snažnú stráží ode všeho rúbanie (...) zachowati mieníme a neposkwrněné věčně je jmieti chtiec*“⁴³⁸

V zákoníku bylo uvedeno, že z lesa je pod pokutou zakázáno odnášet dříví s pár výjimkami, o kterých se hovoří také v článku 50: „*(...) nesměl jich [lesy] rúbati, ani kterého dřewa z těch lesuow wywesti ani utratiti neb prodati, leč toliko súš anebo což by wětrem padlo. Toho jediné dvojího lesu požiwati. (...)*“⁴³⁹ Neřízené mýcení lesa a neuposlechnutí nařízení by bylo postihováno velmi přísně. Nejhorší provinění, za které následoval nejvyšší trest, bylo žhářství „*(...) ohněm až do skonanie žiwota pálen má býti.*“⁴⁴⁰ Kdo loupal ze stromů kůru, především v letních měsících, „*budeli [to] hajný, ruka prawá bud' jemu odřena, a zboží všecek, kteréž jest od nás [panovníka] za službu ostrahowanie lesuow držel, bud' do komory naše obráceno, pakliby byl jiný který člověk, odřením ruky prawé pokutu má toliko trpěti.*“⁴⁴¹ Ti, kteří neoprávněně káceli stromy nebo plavili dřevo, trestal zákoník také: „*pokutú túž prawé ruky uťaté má hynúti.*“⁴⁴²

⁴³⁶ Převzato z: ŠIMANDL, Milan: *Vývoj ochrany stromů v českých zemích do roku 1754*. Práce studentské vědecké činnosti (nepublikováno). Praha 2015, s. 9.

⁴³⁷ LENOCH, Josef: *Historie a vývoj lesnické legislativy na území České republiky*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 27.

⁴³⁸ AČ III, č. L, s. 133.

⁴³⁹ AČ III, č. L, s. 134.

⁴⁴⁰ AČ III, č. LV, s. 136.

⁴⁴¹ AČ III, č. LIV, s. 135–136.

⁴⁴² AČ III, č. LVI, s. 136.

Omezení těžby dřeva bylo však v době, která byla na tomto materiálu zcela závislá, nemožné. Pravděpodobně se stav lesa stále zhoršoval a docházelo proto k vydávání vrchnostenských a městských lesních řádů. Tyto řády měly upravovat hospodaření v lesích. Omezovaly kácení některých vybraných dřevin bez povolení lesníka. Na mýtinách přikazovaly ponechávat výstavky, pro další obnovu lesa. Bylo nařízeno vykopávat pařezy a připravovat tak půdu pro novou výsadbu. A také omezovaly těžbu dříví v některých měsících. Dalším zdrojem informací o ochraně lesů a řešení sporů týkajících se lesa jsou *Ordo iudicii terrae* a Řád práva zemského. Spory z těžby cizího lesa upravovaly podrobně články 55–60. Na konci středověku se zmiňuje o trestech za škody páchané v lesích i Vladislavské zřízení zemské.⁴⁴³

Vedle práva zemského se lesům věnovalo i městské právo. Tresty za kácení stromů a krádeže dřeva jsou však v městském právu mírnější než v právu zemském. Pro případy, kdy se v zemském právu za trest utínaly ruce, ukládalo městské právo peněžité pokuty.⁴⁴⁴

Při ochraně lesů bylo pravděpodobně používáno i jiných metod než jen psaných zákazů. Na stromy mohl být umisťován obrázek svatého nebo soška. Tyto předměty sloužily k ochraně možná efektivněji než sebestřísnější výhrůžky nebo zákazy.⁴⁴⁵

Až roku 1754 byl vyhlášen lesní řád, moderní a pokrokový zákon, znamenající přelom v ochraně lesů. Jím vstoupilo lesní hospodářství do nové epochy svého vývoje.⁴⁴⁶

9 Les a strach

Jak a kdy se zrodila představa lesa jako nepřátelského a nebezpečného prostředí pro člověka? Ohledně středověku panuje mnoho stereotypů. Jedním z nich je i představa jakéhosi nepřehledného temného prostoru, obývaného duchy, divokou zvěří a lidmi pochybné pověsti. Opravdu les představoval pro středověkého člověka takové nebezpečí a chaos?

Středověký les jako tajemné místo s šelmami a nadpřirozenými bytostmi. To se zachovalo v později v pohádkách a pověstech. Jedná se o jakési přežití pohanských

---

⁴⁴³ ŠIMANDL, Milan: *Vývoj ochrany stromů v českých zemích do roku 1754*. Práce studentské vědecké činnosti (nepublikováno). Praha 2015, s. 17–22.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 22–24.

⁴⁴⁵ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 155.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 661–662; také ŠIMANDL, Milan: *Vývoj ochrany stromů v českých zemích do roku 1754*. Práce studentské vědecké činnosti (nepublikováno). Praha 2015, s. 28–30.

prvků v křesťanských zemích. Les je vnímán jako temný, nepřátelský a nebezpečný. Vzbuzuje prapůvodní strach z temnoty a neznáma, který se v lidech objevuje až do dnes.⁴⁴⁷

Vztah k lesu byl proměnlivý fenomén. Les byl jakýmsi indikátorem civilizačního vývoje. Ve středověku byl les vnímán odlišným způsobem, než v antice nebo pozdějších obdobích. Vztah středověkého člověka k lesu formovala samotná lesnatá krajina. Hospodařilo se v oblastech, kde převládaly lesy a člověk musel vést „zápas“ s lesem o území. Tam kde nebylo nutné dobývat půdu na úkor lesních porostů, si člověk budoval zcela jiný vztah k lesu.⁴⁴⁸

Vnímání lesa a strachu, který toto prostředí mohlo vyvolávat u středověkého člověka, byly věnovány především články a dílčí kapitoly knih věnujících se lesům. Knihy se věnují dvojímu nahlížení na les. Les je představován jako temný a vzbuzující strach i jako důležitý zdroj surovin a přilepšení stravy, tedy součást každodenního života lidí. Les a jeho pojmání nalezneme například u Jacquese Le Goffa⁴⁴⁹, Arona Gureviče⁴⁵⁰, Josefa Macka⁴⁵¹, Tomáše Klimka⁴⁵² nebo Jiřího Wotische⁴⁵³. Vysloveně kapitolu o lesu a strachu bychom však marně hledali v knize Jeana Delumeaua⁴⁵⁴ se slibným názvem *Strach na Západě v 14.–18. století*.

V literatuře lze najít rozbor středověkých pramenů (legend, exempel, bajek, kronik aj.), které odráží nahlížení na les. Do protikladu jsou tak stavěny náhledy učených církevních kruhů a lidové kultury. Tedy les temný a zatracovaný a les každodenní a užitečný.⁴⁵⁵

9.1. Les temný a strašidelný

Les splývající s pouští/pustinou představuje Jacques Le Goff. Les a jeho prostředí bylo dle Le Goffa pro středověkého člověka v Evropě stejné prostředí jako v jiných

---

⁴⁴⁷ JELÍNEK, Petr – KYSUČAN, Lubor: *Venkov a krajina. Evropská krajina mezi venkovem a městem, mezi antikou a novověkem*. Brno 2014, s. 116–118.

⁴⁴⁸ Například antika a Řím. Srov. JELÍNEK, Petr – KYSUČAN, Lubor: *Venkov a krajina. Evropská krajina mezi venkovem a městem, mezi antikou a novověkem*. Brno 2014, s. 115–118.

⁴⁴⁹ LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 65–73.

⁴⁵⁰ GUREVIČ, Aron: *Kategorie středověké kultury*. Praha 1978, s. 36–73.

⁴⁵¹ MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích I*. Praha 1992, s. 22–23.

⁴⁵² KLÍMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 38–64.

⁴⁵³ WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 173–186 nebo WOTISCH, Jiří: *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue. 28, 2006, s. 30–33.

⁴⁵⁴ Delumeau les uvádí v souvislosti se strachem z ďábla, vlků nebo temnoty. Srov. DELUMEAU, Jean: *Strach na západě ve 14.-18. století I. a II*. Praha 1997, 1999.

⁴⁵⁵ WOTISCH, Jiří: *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 28/11, 2006, s. 30–33.

oblastech poušť. Les byl územím, které doplňovalo krajinnou mozaiku, ale zároveň jakýmsi pomezím územím. V lese byl člověk v ústraní od kulturního světa a na chvíli byl pohlcen čistě přírodním prostředím a stával se tak útočištěm lidí, kteří tuto samotu a vydělení přímo vyhledávali – poustevníci, lidé na útěku, loupežníci, příznivci pohanských kultů atd. Možnost potkat tyto osoby vzbuzovala v lidech strach.⁴⁵⁶

Ve středověku se les vyskytoval často jako pustina, kde člověk musel odolávat různým nástrahám, přeludům a bludům. Zároveň však poskytoval místo pro rozjímání a moudrost⁴⁵⁷ nebo zkoušky odvahy (motiv lesa v dvorské literatuře). Člověk vnímal les jako divočinu a necivilizovaný prostor tedy protiklad k městu, vybudovanému a známému. Le Goff neopomíná ani druhou čistě utilitární stránku lesa. Tedy les jako zdroj surovin pro řemesla, prostor pro pastvu i sběr a lov. U člověka zřejmě musela ve středověku zvítězit odvaha, aby byl schopen a ochoten les navštívit.⁴⁵⁸

Les jako temný je obsažen i v knize Zdeňka Smetánky.⁴⁵⁹ „*Neznámi a zapomenuti leží na pohřebištích rozsetých po úrodnějších částech české země, ti kteří vydobyli její ornou půdu z temnot lesa.*“ nebo na stránkách knihy Josefa Žemličky.⁴⁶⁰ „*Les a zvláště ten hluboký a do daleka se táhnoucí byl pro člověka místem obávaným. Sídlily v něm temné síly stával se útočištěm psanců. Mizeli v něm z očí jak svým nejbližším tak pronásledovatelům.*“ I Josef Macek⁴⁶¹ píše: „*Loupežná přepadení v lesích nebyla nijak mimořádná.*“

V knize *Krajiny českého středověku*, uvádí Tomáš Klimek i další autory, u nichž vidí negativní pojetí lesa. Například Dušana Třeštíka. Klimek se zabýval především středověkými prameny, které líčily les v negativních konotacích a jako temný a strašidelný.⁴⁶² Například Zbraslavská kronika nabízí dva termíny pro les, vždy v negativním světle. Prostředí lesa je vnímáno jako zlé temné, ukrývající vše špatné před Bohem. Naopak jiný pohled vidí u Beneše Krabice z Weitmile. Krabice líčí les jako opak k obdělávané půdě (nížině) ale také jako výhodné útočiště a ochránce. Ochranou funkci lesa zmiňoval i Karel IV., ve *Vita Caroli* je les popisován jen jako obtížně průchozí. V *Kosmově kronice* se les objevuje také jako ochránce hranic

⁴⁵⁶ LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 65–66.

⁴⁵⁷ „*Les ti dá více než knihy. Učitelé tě nikdy nenaučí tomu co stromy a skály.*“ převzato z LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 68.

⁴⁵⁸ LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 68 – 69, 71–73.

⁴⁵⁹ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009, s. 5.

⁴⁶⁰ ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198-1253: proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 319.

⁴⁶¹ MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*. Díl I. Praha 1992, s. 138.

⁴⁶² Další prameny - KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 38–48.

Země. Kosmas v něm vidí pozůstatek původní krajiny, než ji zabrali lidé, les byl plný ptáků, zvěře a hmyzu, les není líčen jako nehostinné místo, jediným nebezpečím jsou divoká zvířata. Pokračovatele Kosmy už dle Klimkovy analýzy v lese vidí protiklad ke kulturní krajině. Les je pouze majetek a hospodářsky využitelná půda. Tento prostor je však nutné zkultivovat.⁴⁶³

K otázce strachu z lesa zaujímá Klimek jiné stanovisko než příznivci temného strašidelného prostoru. Les je prostředí každodenní práce. Kliše pravděpodobně vzniklo díky pohledům antropologie na současné kultury zemědělců a lovců a sběračů. Pro zemědělce je les něčím obávaným, nutným zlem a druhotným zdrojem potravy. Zemědělec vidí v lese místo, které je nutno předělat na půdu vhodnou k hospodaření. Pro lovce a sběrače je les primárním zdrojem obživy a prostorem pro pastvu. Klimek boří i mýtus o lesích plných loupežníků a vražd. Analyzuje popravčí knihy a dochází k závěru, že les nebylo o nic víc nebezpečné místo než město a vesnice.⁴⁶⁴

Téma strachu z lesa se pokoušel uchopit i Jiří Wotisch.⁴⁶⁵ Stejně jako Tomáš Klimek nevidí ve středověkém lese čistě nepřátelské prostředí. Upozorňuje na zažitost vnímání žitého prostoru ve středověku. Historici (zejména hospodářství) vytvořili hierarchii prostředí a les byl a priori vnímán jako nebezpečný a neosvojený prostor. Les je tímto způsobem nahlížen i kvůli studované literatuře. V středověké literatuře je les popisován jako divoký a nepřehledný, spojován s vydědenci a poustevníky. V evropském prostoru představu umocnilo ještě období romantismu, kdy byl les vnímán jako útočiště před kulturním světem. V neposlední řadě má vliv na vnímání a představy o lese ve středověku samotný vnitřní pocit historika, tedy současné představy a domněnky o tom, co by les měl být, jak by měl vypadat (hojný, divoký, přírodní).⁴⁶⁶

K revizi pohledů přispívají současné biologické výzkumy, které les ukazují zcela jinak. Les ve středověku byl intenzivně využívaný prostor. Tvořily ho hlavně

---

⁴⁶³ KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 45–48.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 57.

⁴⁶⁵ Téma podrobněji WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 173–186; WOTISCH, Jiří: *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 28, 2006, s. 30–33; téma strachu z lesa i v WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 25–31.

⁴⁶⁶ WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 173–178; také WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 25–29.

výmladky a nízké lesy s krátkou dobou obmýtí a lesy určené k pastvě. Kritiku teorie strachu lze podle Wotische ještě podpořit dvěma hypotézami. Zprvé les je nahlížen negativně kvůli textům lidí, kteří v lese nikdy nebyli, nebo les nebyl součástí jejich každodenního života a pouze jim projížděli. Mohli se tak stát terčem loupeživého přepadení, a proto les označili za děsuplný a nebezpečný. Následný pohled na les je tak tvořen jednotlivými negativními a výjimečnými zážitky určitého typu jedinců. Druhá hypotéza, na kterou upozorňuje Wotich je z díla Rolanda Bechmanna.⁴⁶⁷ Děsuplný les je dílem křesťanské elity. Křesťanství zahájilo boj proti pohanskému uctívání stromů a hájů nebo lesních bytostí. Boj se odehrával ve dvojí rovině praktické, kdy bylo podporováno souvislé mýcení a klučení lesních prostorů a ideologicko – symbolické. Křesťanství nemohlo akceptovat pohanské praktiky v lesích, začalo tedy s nahrazováním lesních bůžků „lesními“ světci nebo posvátných stromů a hájů kapličkami a poustevnami. Lesní bytosti (víly, skřítci) byly vykresleny jako spřážené s ďáblem.⁴⁶⁸ Křesťanská tradice popisuje les jako nebezpečný, spojuje ho také s cestou do záhrobí, kdy les slouží jako průchozí zóna. Les byl líčen jako chaos opak božského řádu. Při bloudění touto rozlehlou pustinou, mohl člověk hledat osvícení a moudrost, les je tak prostředí plné bludů, kterému odolává pouze světec.⁴⁶⁹

Vztah k přírodě se musel proměnit opět v pozdním středověku. Proměna je například zaznamenaná v díle Františka Šmahela.⁴⁷⁰ Věnoval se motivu divých mužů, kteří byli původně vykreslováni jako divoké a nebezpečné bytosti. V pozdním středověku se však náhled na tyto muže změnil a byli líčeni jako zkrocení a přátelští. Přátelskost lesních bytostí tak může předznamenávat i zlepšení pohledu na lesní prostředí.

9.2. Les každodenní a přístupný

Les byl jedním z běžných prostředí, které tvořilo bohatou krajinnou mozaiku. Běžný člověk se s lesem setkával každý den. Do lesů se vydávaly řady lidí, aby dobývaly jeho produkty nebo zde provozovaly některé z mnoha z lesních řemesel. Středověké lesy tak byly výrazně zabydlenější než dnešní.⁴⁷¹ Pokud se lidé něčeho báli, nebylo to lesa jako ekosystému. Pocity strachu vzbuzovala, jak bylo ukázáno

⁴⁶⁷ BECHMANN, Roland: *Trees and man*. Minnesota 1990, s. 276–291.

⁴⁶⁸ WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009, s. 30–31.

⁴⁶⁹ GAŽI, Martin: *Poustevník nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní*. In: KLVAČ, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno 2006, s.44–47.

⁴⁷⁰ ŠMAHEL, František: *Diví lidé (v imaginaci) pozdního středověku*. Praha 2012, s. 216.

⁴⁷¹ WOTISCH, Jiří: *Les živitel, člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 28, 2006, s. 31.

výše, konkrétní místa, divoká zvířata, lesní přízraky jako víly a skřítkové nebo loupežníci. O všem běžní lidé slyšeli od církevních elit.⁴⁷²

Les sloužil lidem primárně jako živitel a zdroj. Lidé využívali okraj lesa permanentně. Zde můžeme vyslovit domněnku, zda tento intenzivně využívaný prostor vůbec mohl vzbuzovat strach. Les temný a bez lidí se nacházel až mnohem dál od lidských sídel. Představa o hlubokých lesích plných divoké zvěře, kdy les splýval s temnotou, pochází ze skandinávských zemí.⁴⁷³

O utilitárním vnímání lesa mohou svědčit i lingvistické výzkumy. Igor Němec⁴⁷⁴ tvrdí, že lze doložit splývání významů dřevo a les. Podvojnost významu svědčí účelnosti využívání lesního prostředí - les pouze jako potřebný zdroj surovin. Podvojnost slov označujících les je podle Saunderse patrná i v současné angličtině wood, forest (z lat. foris – mimo, venku/ v divočině/ v lese).⁴⁷⁵

Les sloužil i jako ochrana v této souvislosti se hovoří především o rozsáhlých pohraničních hvozdech, které byly nedotknutelné (nesmělo se v nich kácet).⁴⁷⁶

Temný les je tedy pouze obraz, který nevyovídá o skutečných postojích tehdejších lidí. Jinak les vnímal obyvatel města a jinak vesnice. Rozdílné bylo i vnímání hraničních hvozdu a vnitrozemských lesů. Druhé jmenované byly dokonce živější než dnes.⁴⁷⁷ Na rozdíl od lesů byl skutečnou hrozbou ve středověku vodní tok, při jehož přechodu často hrozila smrt utopením, jež byla tehdy navíc pokládána za potupnou.⁴⁷⁸

9.3. Kdo se bojí, nesmí do lesa

Tato kapitola se věnuje lesu jako přirozené hranici, cestám přes lesy a nebezpečím, která mohla v lesích číhat (loupežníci, divoká zvěř). Je zde zmíněno i pohřbívání v lesích. Podkapitoly jsou obecně laděné a v některých případech doplněny příklady ze střední Moravy.

⁴⁷² KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 60–61.

⁴⁷³ GAŽI, Martin: *Poustevník nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní*. In: KLVAČ, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno 2006, s. 43–44.

⁴⁷⁴ NĚMEC, Igor (ed.): *Slova a dějiny*. Praha 1980, s. 96–97.

⁴⁷⁵ SAUNDERS, Corrine J.: *The Forest of Medieval Romance*. Cambridge, 1993, s. 1–2.

⁴⁷⁶ srov. GAŽI, Martin: *Poustevník nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní*. In: KLVAČ, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno 2006, s. 45–46.

⁴⁷⁷ WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 186.

⁴⁷⁸ KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 85.

9.3.1. Les jako hranice

Les, i to co v něm žilo a dalo se sbírat, bylo zprvu volně k dispozici. Panovník nad lesy měl pouze dohlížecí funkci. Změna vlastnictví lesů nastala už v 11. století, kdy vznikl lesní a lovecký regál a dědinné lesy zemanů. Ve 13. století patřily všechny lesy určitým vlastníkům. Jejich užívání bylo možné za poplatek a omezovaly se činnosti provozované v lesích (pastva, sekání dřeva apod.). Lesy se poté udělovaly za zásluhy klášterům, kostelům nebo městům. Se vznikem vlastnictví bylo potřeba své území vymezovat a hájit. I pro středověk je dochováno mnoho sporů o lesy jako takové nebo prostory na pastvu.⁴⁷⁹ Vlastnit se daly pouze vnitrozemské lesy. Lesy u hranic (hvozdy) náležely pouze zemi a chránily obyvatele, proto se v nich také nesmělo vůbec kácet.⁴⁸⁰

Vymezování hranic hrálo také velmi důležitou roli ve 13. století za kolonizace. Nevymezené nebo špatně určené hranice statků a pozemků v kolonizovaných oblastech dávaly prostor pro spory. Relikty hraničních mezníků jsou opomíjené antropogenní útvary, které by si zasluhovaly větší pozornost krajinné archeologie.⁴⁸¹

K přirozeným hraničím patřily hory, hřebeny, řeky, potoky, ale také skály nebo lesní porosty. Do skal mohly být někdy tesány umělá znamení a značky. K vyznačení hranic se užívaly i stromy. Hraniční značky se tesaly do starých statných atypicky rostlých stromů. Na mladých stromech by takovéto značení zaniklo v průběhu růstu. K často používaným značkám patřily křížky, šipky nebo hřeby.⁴⁸²

Hranicí mohl být i samotný les. Význam hranice vidíme například v názvu obce Čertoryje. Hosák⁴⁸³ uvádí, že les zde mohl být hranicí, pomyslnou čarou, kde bylo ještě vhodné kolonizovat půdu.⁴⁸⁴

Člověk tvořil hranice i uměle. Jejich nevýhodou byla přemístitelnost, i když porušení hraničních bodů se přísně trestalo. Jako mezníky tak mohly sloužit navršené

---

⁴⁷⁹ Více v kapitolách Lesní pastva a Les v pramenech.

⁴⁸⁰ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 616–619.

⁴⁸¹ ŠLÉZAR, Pavel: *Sády, kopy a "výprask na pamětnou". Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny*. Vlastivědný věstník moravský, 59/2, 2007, s. 155, 159.

⁴⁸² CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 618–625; také ŠLÉZAR, Pavel: *Sády, kopy a "výprask na pamětnou". Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny*. Vlastivědný věstník moravský, 59/2, 2007, s. 158.

⁴⁸³ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970, s. 162–163.

⁴⁸⁴ Srov. Tamtéž - Jiný výklad pak odvozuje název od močálovitého lesa, přeměňovaného k obývání.

kameny (kopy), opracované kameny (sády) aj.⁴⁸⁵ Pod uměle budované hraniční kopy se dávali tzv. svědkové, tedy předměty, které měly později usnadnit identifikaci hranice. Jako svědek mohla složit železná struska, keramické střepy, cihly, sklo, vápno, mince nebo žaludy, tedy předměty, které nepodléhají rychlé zkáze. Středověké vymezování hranic je patrné v lesních terénech i do dnešních dnů. Například ze 13. století pochází vymezení hranice z Domašova u Štemberka, další zachovaná hraniční kopa je doložená u obce Březina. Archeologové právě kvůli přítomnosti artefaktů a ekofaktů v některých případech hraniční kopy interpretovali chybně.⁴⁸⁶

9.3.2. Cesta lesem

Pozemní komunikace propojovaly lidská sídla. Středověké komunikace bychom mohli rozdělit na dva základní typy – stezky a cesty. Stezky jsou řazeny ke komunikacím nižšího řádu a nebývají častým předmětem zkoumání. Cesty (dálkové cesty, zemské stezky) jsou komunikace vyššího řádu a badatelé se věnují spíše zkoumání tohoto typu cest. V terénu se pozůstatky komunikací projevují především v zalesněné krajině.⁴⁸⁷

Při jejich výzkumu pomáhají archeologické metody. Mezi jednu z nich patří letecká archeologie. Ta napomáhá indikaci liniových prvků v prostředí lesních ploch. V lesích lze zachytit celé makrostruktury – například historické úvozové cesty. Ty se v prostředí jehličnatých lesů projevují odlišným zbarvením listnatých stromů v podzimní vegetaci. Úvozové cesty vrcholného středověku zanikly v důsledku budování pevných silnic v tereziánském období. Ale jejich přítomnost v dnešních lesích lze indikovat pomocí přirozené stromové vegetace. Strmé svahy úvozových cest nebyly později, pro nevýhodnost, osazovány monokulturálními dřevinami.⁴⁸⁸

S cestováním lesem souvisí i názvy obcí. Některá pojmenování měla výstražnou funkci a upozorňovala cestující a obchodníky se zbožím na jistá nebezpečí.

---

⁴⁸⁵ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 629, více o podobách mezních znamení ŠLÉZAR, Pavel: *Sády, kopy a "výprask na pamětnou". Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny*. Vlastivědný věstník moravský, 59/2, 2007, s. 158.

⁴⁸⁶ Některé hraniční kopy byly považovány za pozůstatky raně středověkého hradiště (Prostějov) nebo pohřební mohyly (Jizerské hory, Krkonoše) srov. ŠLÉZAR, Pavel: *Sády, kopy a "výprask na pamětnou". Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny*. Vlastivědný věstník moravský, 59/2, 2007, s. 158–159.

⁴⁸⁷ Srov. KUNA, Martin a kol.: *Nedestruktivní archeologie*. Praha 2004, s. 274–275.

⁴⁸⁸ KUNA, Martin a kol.: *Nedestruktivní archeologie*. Praha 2004, s. 301.

Například na okradení loupežníky upozorňovaly názvy obcí Daskabát („Dáš kabát“), Cokytle („Chlupatá košile“) nebo města Cukmantl („Vyrvi plášť“).⁴⁸⁹

K historickým cestám lesem máme k dispozici i písemný pramen. Z 2. poloviny 15. století je dochováno v knihách půhonných usnesení o lesních cestách a cestování přes lesy a pole. Pramen uvádí, že v dřívějších dobách vše spojené s lesy (mýcení, prodeje, cestování přes lesy) bylo součástí nepsaného práva a je potřeba zvyky ukotvit. Cesty a cestování po cestách mělo být svobodné. Lidé mohli jezdit do lesů přes pole, pokud nebyla k dispozici žádná jiná komunikace, nesměli však na polích způsobit žádnou škodu. Hájit se měly pouze stezky využívané pro mýcení lesa. Ovšem toto hájení nemělo být nijak přísné. Každý pán mohl lidem přikázat, kam mají chodit na dřevo. Nemělo být bráněno průjezdu přes les se dřevem pro vrchnost a průjezd lesem bylo možné požadovat mýtné.⁴⁹⁰

9.3.3. Lesní loupežníci

Na lesní přepady, jak bylo uvedeno výše, mohly upozorňovat názvy obcí.⁴⁹¹ Pro přelom 14. a 15. století jsou k dispozici i popravčí knihy.⁴⁹² Analýzou informací popravčích knih z doby předhusitské se zabýval Tomáš Klimek.⁴⁹³ Knihy zachycovaly mimo jiné i záznamy o loupežnících a případech. Písaři do nich zaznamenávaly i místa, kde se přepadení odehrála, tudíž která místa byla nebezpečná. Klimek upozorňuje, že popravčí knihy jsou specifický pramen, který obsahuje svědectví členů loupeživých band, nejedná se o žádnou kriminální statistiku. Nejsou zde zachyceny každodenní kriminální případy, ale pouze výjimečné situace. Výsledky jsou ale pravděpodobně vedeny s osobami, které se specializovaly na přepadávání na cestách. Proto se popravčí knihy jeví jako ideální i pro zkoumání lesního lupičství.⁴⁹⁴

Klimek mimo jiné sledoval, v kolika případech se v zápisu objevilo určité místo činu (volná krajina, hory, lesy, město, vesnice). Knihy obsahovaly přes 200 záznamů týkající se loupeží a krádeží ve volné krajině. Poměr mezi okradením v „kulturní“ krajině a přírodě přitom podle zjištění Klimka nebyl nijak velký. Navíc upozorňuje, že obě prostředí od sebe nelze oddělit a nelze hovořit o bezpečnějším a méně bezpečném prostředí. Analyzoval i vraždy, které se neobjevovaly v knihách často.

⁴⁸⁹ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970, s. 147–148.

⁴⁹⁰ KPN V, s. 33–34.

⁴⁹¹ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970, s. 147–148.

⁴⁹² Krumlovská a Jihlavská popravčí kniha.

⁴⁹³ KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 53–57.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 54–55.

V lesním prostředí byla zaznamenána v knihách pouze jedna vražda. Loupeživé bandy se nesespecializovaly pouze na konkrétní prostředí. Popravčích knihy nevěnovaly lesnímu prostředí a lesům v záznamech zvláštní pozornost. Les nebyl přitěžující okolností, tak jako například noční hodina. Klimek tedy les nepovažuje za výrazně nebezpečnější než sídelní oblasti. Usuzuje tedy, že zuřiví loupežníci číhající v lese jsou jen literární kliše, které se neshodují se skutečným stavem ve středověku.⁴⁹⁵

Nahlížení společnosti na loupežníky prošlo radikální změnou, v raném středověku byl loupežník zavrženíhodný člověk, v období baroka se stal protikladem poustevníka a v romantismu je loupežník dokonce oslovován jako rebel žijící v přirozenosti.⁴⁹⁶

9.3.4. Divoká zvířata

Ve středověku byly lesy a zvěř majetkem panovníka. Lov se stal jeho privilegiem, součástí královského regálu.⁴⁹⁷ V lesích už na konci středověku nebylo dostatečné množství zvěře.⁴⁹⁸ Pravděpodobně z těchto důvodů začal panovník a později i šlechta zřizovat obory. Ty pak byly hlídány specializovanými osobami (oborníky).⁴⁹⁹ Lovená zvířata jsou zástupci zvěře, která se vyskytovala v lesích, a mohla potenciálně ohrožovat v lesích člověka. Mezi lovená zvířata patřili srnci, srny, jeleni a laně, zajáci, divoká prasata a veverky, méně často medvědi nebo bobři.⁵⁰⁰ Předmětem volného lovu byla škodná zvěř, a to hlavně vlci a medvědi.⁵⁰¹

Vlk ve středověku byl obávaným zvířetem. Byl líčen a zobrazován (obr. 8) jako ďábelské zvíře s neukojitelným hladem, ale v průběhu staletí se stal „normálním“ zvířetem, které reprezentovalo obraz jednoho z hříchů - nestřídmosti a obžerství. Do dnešních dob (pohádka o Červené Karkulce) panuje shoda v rámci vytváření představ o jistých typech zvířat.⁵⁰²

⁴⁹⁵ KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014, s. 55–57.

⁴⁹⁶ GAŽI, Martin: *Poustevník nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní*. In: KLVAČ, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno 2006, s. 51–55.

⁴⁹⁷ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 136.

⁴⁹⁸ Srov. např. MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*. Díl II. Šlechta. Praha 1994, s. 187.

⁴⁹⁹ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 155.

⁵⁰⁰ HRDLIČKA, Josef: *Hodovní stůl a dvorská společnost; Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650)*. České Budějovice 2000, s. 194.

⁵⁰¹ ČABART, Jan: *Vývoj české myslivosti*. Praha 1958, s. 42.

⁵⁰² BOROVSÝ, Tomáš: *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný. Vlk ve středověku*. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Člověk a svět zvířat v středověku*. Bratislava 2015, s. 319.

Vlkovi ve středověku se věnoval například Tomáš Borovský.⁵⁰³ Středověké prameny k vlkovi poskytují mnoho pramenů. Popisy této šelmy lze nalézt v teologických textech, legendách, kronikách, bajkách a dalších. Ve všech textech je vlk líčen v negativních souvislostech, a to jako dravá, lživá, nenasytá, krvelačná a životohrožující šelma. Obraz tohoto zvířete se přece jen v průběhu středověku značně proměnil. Vlk byl považován za bestii, která je schopná pozřít člověka, přitom se jedná o plachou šelmu, která při dostatku prostoru a kořisti člověka a jeho sídla bude ignorovat.⁵⁰⁴

Vlk v negativním světle se objevuje už v Bibli, kde je kladen do protikladu k beránkovi (stádu). Je ztotožňován s ďábelským. Démonizace vlka se udržel až do pozdního středověku. Středověcí encyklopedisté vlka představují jako symbol divokosti, žravosti, zuřivosti a opět ho spojují s ďáblem, protože vlk vychází jen za soumraku a svítí mu ve tmě oči. Borovský si všimá, že encyklopedie opomíjí vlčí vytí, které pravděpodobně muselo působit nejděsivěji - vlk tam někde v lesích je a číhá.⁵⁰⁵

Od 12. století člověk zmenšoval plochy lesa a životní prostor zvířatům v nich. Nastalo vybití těchto šelem a byly na ně pořádány organizované hony. V této době se změnilo se nahlížení na vlka. Vůči vlkovi už nebylo tolik předsudků a v encyklopediích se objevují i empiričtější záznamy. Vlk byl prezentován jako šelma žijící ve smečce, která ho vede k lepším mravům. Pouze vlk samotář byl považován za ohrožujícího, schopného zabít a pozřít člověka. V bestiářích se vlci objevovali jako nenasyté bestie kroužící okolo chlévů a stád ovcí. Vlk v období 12.–13. století začal být i terčem posměchu. Objevoval se v písních a alegorických příbězích. Zesměšnění pravděpodobně sloužilo jako vyrovnání se s dlouhodobým strachem. Zesměšňované nebyly pouze vlastnosti připisované vlku, ale i jeho vzhled – špinavost a naježenost. Vlk již nebyl líčen jako démonický, ale jako škodná zvěř. Objevoval se i v legendách – zázračná osvobození od útisku vlkem. Vlk byl prezentován jako neustále se honící za potravou, tím pádem ztrácel ostražitost a šlo ho přelstít.⁵⁰⁶

---

⁵⁰³ BOROVSÝ, Tomáš: *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný. Vlk ve středověku*. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Člověk a svět zvířat v středověku*. Bratislava 2015, s. 305–319.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 305.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 306–309.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 310–316.

Pozdní středověk pak nabízel zcela oddémonizovaného vlka. Byla to šelma obávaná pro škody na majetku (ovcích nebo loveckých psech). Vlk byl nahlížen dvojím způsobem stále jako chtivý a žravý, ale inteligentní, ostražitě zvíře.⁵⁰⁷

9.3.5. Pohřbívání v lese

S příchodem křesťanství některé prvky předkřesťanského pohřebního ritu nebyly akceptovatelné. Kremace v křesťanství se nepřipouštěla vůbec. Některé prvky předkřesťanského ritu byly potlačovány a jiné trpěny. Mezi potlačované patří například přidávání milodarů do hrobů – jídlo na cestu nebo celé hostiny na pohřebištích. Vytěsňováno bylo také pohřbívání mimo posvěcenou půdu u kostelů (v lesích, na křížovatkách) nebo vykuřování hrobů laiky. Mezi akceptované projevy předkřesťanského pohřebního ritu patří například obolus mrtvých. Vykuřování hrobů duchovním se dokonce stalo součástí křesťanských rituálů.⁵⁰⁸

Pohřby se od raného středověku stávaly církevní záležitost. Dokladem jsou i Dekreta knížete Břetislava I., která vyhlásil roku 1039. V ustanovení se říká: „*Rovněž i ti smělci, kteří pochovávají své mrtvé v polích nebo v lesích, ať zaplatí arcijáhnu vola a tři sta peněz do důchodu knížecího; mrtvého však ať pochovají znova na hřbitově věřících. To jsou věci, jichž nenávidí Bůh...*“⁵⁰⁹ Dekreta byla zřejmě respektována. O tom svědčí například i fakt, že mince ražené ve 12. století se nacházely už jen u kostelních hřbitovů. Lidé tedy začali pohřbívat jen na místech určených církví.⁵¹⁰

U křížovatek, na okrajích lesa, u božích muk nebo rozcestí mohli být pohřbeni lidé prokazatelně zemřelí v hříchu (sebevrazi, zemřelí na lovu, osoby obviněné z čarodějnictví, žebráci). Sebevrahům byl odepřen pohřeb na hřbitově. Od raného novověku mohli být jedinci, kteří si sáhli na život, pochováni trojím způsobem. Zohledňovala se přitom šílenost dané osoby. Těla sebevrahů byla ukládána na mrchoviště nebo mohl proběhnout tichý pohřeb na hřbitově. Časté bylo také

⁵⁰⁷ BOROVSÝ, Tomáš: *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný. Vlk ve středověku*. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Člověk a svět zvířat v středověku*. Bratislava 2015, s. 317–318.

⁵⁰⁸ UNGER, Josef: *Projevy křesťanského a předkřesťanského pohřebního ritu na středohradištním pohřebišti v Divákách, okr. Břeclav*. *Studia Archaeologica Brunensia*, 19/2, 2014, s. 113–114.

⁵⁰⁹ Břetislavova dekreta. Digitální knihovna parlamentu ČR.

http://www.psp.cz/eknih/snemy/b_dekreta.htm

⁵¹⁰ UNGER, Josef: *Projevy křesťanského a předkřesťanského pohřebního ritu na středohradištním pohřebišti v Divákách, okr. Břeclav*. *Studia Archaeologica Brunensia*, 19/2, 2014, s. 126–127.

pochovávaní v polích nebo na křižovatkách cest⁵¹¹ či v prostoru, kde se stýkaly tři hranice tzv. trojmezí.⁵¹²

Mimo hřbitovy byla ukládána i těla obětí vražd. Zabitá nemanželská novorozeňata byla ukrývána na mnoha místech, mimo jiné i v lesích nebo na rozcestích. Zvláštní zacházení je prokázáno u revenantů. Osoby zemřelé za zvláštních okolností (utonutí, vražda, sebevražda, smrt v šestinedělí) nebo lišící se již za života od většiny společnosti (vzrůst, spojení s magií), byly považovány za schopné se navrátit do světa živých. Mrtvoly byly proto zatěžovány kameny, spoutány nebo jim jiným způsobem bylo bráněno revenaci. Ve 14. a 15. století jsou zaznamenána nařízení, která zakazují vybírání poplatků za pohřbívání zavražděných, pravděpodobně bylo nemožné výběru důsledně zamezit.⁵¹³

10 Závěr

Environmentální historie nabízí pro historika nevytěžené pole otevřené bádání. Konkrétně les a problematika s ním spojená je téměř nevyčerpatelné téma. Badatel se může věnovat samotnému lesu, vzájemnému vlivu člověka a lesa nebo mýtům a stereotypům, které jsou spojované s tímto prostředím. Lesy v České republice se v současnosti zabývají především lesnické a přírodovědné práce. Jejich hlavními tématy jsou: mapování změn v lesních ekosystémech, určení stupně ohrožení a formulování dodatků zákona na ochranu lesů. Potřebu environmentálních studií nemusí motivovat jen globální problémy nebo politika a ekologická hnutí, myslím si, že témata jsou atraktivní i pro laickou veřejnost.

Věřím, že tato práce se dotkla alespoň okrajově každého možného směru, kterým se historik může vydat. Obecná rovina práce byla vhodně doplněna příklady z území střední Moravy. To z práce učinilo případovou studii, která v budoucnu může být rozšířena o další území nebo období historie (protohistorie, novověk). Navíc zásluhou archeologických výzkumů přibývá i environmentálních analýz. Data získaná přírodovědnými obory pak doplňují historické prameny. Myslím si, že historie jako obor má v interdisciplinárních pracích své místo. Bylo by zcela nevhodné opomíjet písemné prameny a soustředit se pouze na výzkum prostoru. Jak bylo několikrát v práci zdůrazněno - prostor a čas bez sebe nemohou existovat.

---

⁵¹¹ UNGER, Josef: *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. Brno 2006, s. 163.

⁵¹² ŠLÉZAR, Pavel: *Sádky, kopy a "výprask na pamětnou". Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny*. *Vlastivědný věstník moravský*, 59/2, 2007, s. 156.

⁵¹³ UNGER, Josef: *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. Brno 2006, s. 145 –170.

Ukázat prospěšnost multidisciplinarity v historické práci byl ostatně jeden z cílů, který jsem si stanovila v úvodu.

Dalším cílem bylo celkové představení environmentální historie, a směrů bádání, které tato subdisciplína nabízí. V České republice se v obecné rovině tématům a environmentální historii věnuje velmi málo badatelů. A ani vzniklá publikace se slibným názvem *Environmentální historie České republiky* není pro tuto problematiku dostatečně kvalitní. Pokusila jsem se rozšířit definici environmentální historie o slova *budoucnost* a *multidisciplinární*. Zahraniční definice tato slova opomíjí. Jedním z důvodů může být jejich samozřejmost, přece jen environmentální historie vznikala jako reakce na současné globální problémy, a měla nabízet řešení do budoucna.

Dalším cílem práce bylo zachytit pestrou škálu aktivit člověka v lese. Ukázat, že vztah člověk a příroda byl a bude vždy obousměrný. Člověk již ve středověku ovlivňoval vzhled dnešní krajiny. A naopak krajina zakotvila v nevědomí lidí různé archetypy, které měly vliv nejen na myšlení a hospodaření středověkého člověka, ale jsou v nás zakořeněny dodnes. Myslím si, že kapitola *Les a jeho využívání člověkem* nabízí dostatečný přehled aktivit středověkého člověka v lese. Odráží důležitost tohoto prostoru v každodenním životě. Zaznamenává intenzitu využívání lesa a jeho roli v rozvoji hospodářství městských zázemí.

Jedním z cílů bylo i vytvořit seznam lesů na střední Moravě. Tento seznam považuji za největší přínos práce. Sice zdaleka nedosahuje seznamů velkých přehledových knih 20. století, ale i tak ukazuje krajinu střední Moravy jako území velmi bohaté na lesy. Díky dostupným pramenům bylo identifikováno přes 60 lesů na střední Moravě. Vznikl tak abecedně řazený seznam, obsahující zařazení lesa do současných okresů a v některých případech jeho bližší lokaci. Při mapování lesů byly užitečné vrcholy, pomístní názvy tratí nebo současná chráněná území. Práce nemapovala pouze lesy, v seznamu jsou pro úplnost mozaikovitě krajiny zahrnuty i louky a křoviska/nízké lesíky. Věřím, že i přes pečlivé procházení historických pramenů bude seznam v budoucnu rozšířen o další lokality. Při studiu pramenů jasně vyplynulo, že území střední Moravy může být v budoucnu rozšířeno o lesy slezského kraje nebo kraje jihomoravského. Prameny obsahují velké množství lesů z těchto lokalit i s názvy. Proto si myslím, že by mohl vzniknout ucelený seznam lesů pro Moravu, tak jako byly mapovány lesy na území Čech.

Práce se soustředila i na pastviny na střední Moravě. Lesní pastva není často zmiňována v pramenech, zato pastviny a prostory pro pastvu ano. Musely proto hrát

významnou roli v životě člověka a práce proto doplnila mozaiku lesů i o oblasti, kde středověký člověk pásal svá zvířata. Práce zachycuje i mnohé spory o celé lesy, nebo kácení v nich či louky a pastviny. Četnost těchto sporů jen potvrzuje jak intenzivně využívaná a žádaná komodita byl les a dobrá pastviště.

Rozsah využívání lesního prostoru v průběhu středověku neustále narůstal. Lesy a jejich složení ve velkém ovlivňovaly nejen přírodní katastrofy, ale především člověk. Jeho vliv na les se projevoval ve dvou směrech. Zaprvé člověk přímo a záměrně odlesňoval velké prostory a přeměňoval je na zemědělsky využívané plochy. Zadruhé člověk měnil druhovou a prostorovou skladbu lesa.

Jak bylo ukázáno v celé práci, dřevo bylo pro člověka velmi dostupným a hojně využívaným materiálem. Bylo potřeba nejen pro každodenní život člověka jako palivo. Velkou spotřebu dřeva měla i města na počátku středověku a nově budované vesnice za dob kolonizace. K další redukci lesních porostů přispívala nemalou mírou řemesla. V celém období tak docházelo k masivnímu odlesnění. Nedostatek dřeva, jako energetické suroviny a stavebního materiálu, se začal projevovat již koncem 13. a začátkem 14. století. Dřevo je obnovitelná surovina, nicméně kvalitní obnova je složitá a trvá řadu let. Důležitost zachování lesů zachycovaly i připravované nebo vydané zákoníky a řády. Panovníci neopomíjeli lesy a snažili se tyto území chránit a neřízenou těžbu dřeva regulovat. Nicméně takovýto plán se nemohl v době, kdy společnost byla závislá na dřevě, setkat s úspěchem.

V práci jsem se zabývala i známým stereotypem temného a strašidelného lesa. Chtěla jsem odpověď na otázky: Jak a kdy se zrodila představa lesa jako nepřátelského a nebezpečného prostředí pro člověka? Opravdu les představoval pro středověkého člověka takové nebezpečí a chaos? Kapitulu jsem pojala jako srovnání názorů různých badatelů na prostředí lesa. Středověký les se v knihách objevoval jednak jako tajemné místo s šelmami a nadpřirozenými bytostmi, ale také jako les životelský. O převládnutí představy strašidelného a nepřátelského lesa se pravděpodobně zasloužily hluboko zakořeněné představy vyvolané středověkou elitní kulturou u prostých lidí a dodnes se dá vyzorovat promítání archetypálních konstrukcí v pověstech a pohádkách. V práci byl představen vývoj nahlížení na vlka v průběhu středověku. Vlk se proměnil z krvelačné, démonské bestie na „obyčejné“ zvíře žijící ve smečkách.

Vztah středověkého člověka k lesu formovala samotná lesnatá krajina. Pokud se hospodařilo v oblastech, kde převládaly lesy a člověk musel vést „zápas“ s lesem o

území, vytvořil si člověk zcela odlišný vztah k lesu, než když dobývat nic nemusel. Les však sloužil lidem primárně jako živitel a zdroj surovin. Lidé využívali okraj lesa permanentně. Zde můžeme vyslovit domněnku, zda tento intenzivně využívaný prostor vůbec mohl vzbuzovat strach. Jinak les vnímal obyvatel města a jinak vesnice. Rozdílné bylo i vnímání hraničních hvozdů a vnitrozemských lesů. Druhé jmenované byly dokonce živější než dnes, nicméně temný, nebezpečný a strašidelný les je pouze stereotyp, neslučitelný se skutečností.

Velkým úskalím práce je nedostatek písemných pramenů a časté útržkovité výpovědi o lesích. Nárůst pramenů k lesům střední Moravy je zaznamenán až ke konci středověku. Pramenná základna tak neumožňuje zachytit všechny činnosti v lesích nebo delší vývoj v lesním hospodaření či výše poplatků v lesích v průběhu delšího časového úseku. Pro mnou sledované území bylo také provedeno málo botanických a přírodovědných analýz.

Některá témata naznačená v práci jsou velmi široká a zde jsou zmíněna pouze k ucelení práce. Bylo by k nim možné napsat rozsáhlé vlastní studie, a věřím, že se pozornosti a zpracování v budoucnu dočkají.

„The woods are not of necessity evil: they may be associated with divine inspiration.”⁵¹⁴

---

⁵¹⁴ SAUNDERS, Corrine J.: *The Forest of Medieval Romance*. Cambridge 1993, s. 33.

11 Summary

The thesis deals with a topic of the forest in the Middle Ages in Central Moravia. It introduces everyday life and perception of this type of landscape by medieval people. It uses anthropological methodology and method for historical paper. Also it uses the findings of many natural and social sciences, such as environmental history, archeology, cultural anthropology, palynology, archaeobotany and more. Through multidisciplinary, the thesis represents forest in several categories and from different angles. The thesis tries to bring environmental history and its possibilities to use in the going history of the Czech Republic.

The thesis of course contains a list of forests in Central Moravia based on available sources. Most of the work is focused primarily on the man's uses of the forest. Forest is investigated as a source of game, berries and occasional grazing, but also as a source of raw materials suitable for workmanship and distribution.

Furthermore, the thesis seeks to reconstruct the shape of the forest in the Middle Ages and capture the transformation of landscape by man's work (e.g. crafts, colonization). It also describes the efforts of a medieval man to restore and protect the forest environment.

Finally, the work attempts to explain a fear of the forest and deals with the superstitions on this environment. There are short chapters dedicated for example to traveling through the forest, robbers or wild animals that a medieval man could meet.

The conclusions of the work will extend the knowledge about the landscape and its use. The greatest benefit is the access to a new topic in the field of micro-history, the Middle Ages and Central Moravia, which many researchers did not pay attention.

12 Seznam zkratek

ACO – Archeologické centrum Olomouc
AČ – Archiv český
CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
KPN – Knihy půhonné a nálezové
MCO – Metropolitní kapitula Olomouc
NPÚ – Národní památkový ústav
PKO – Památná kniha olomoucká
RBM - českomoravská regesta
VS – Velkostatek
ZA – Zemský archiv
ZDO – Moravské zemské desky olomoucké řady

13 Prameny

Břetislavova dekreta. Digitální knihovna parlamentu ČR.
http://www.psp.cz/eknih/snemy/b_dekreta.htm

Říšská sbírka zákonů 1852, částka LXXII. Dostupné na www:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Archivní materiály

SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 33, sig. A-I-15.
SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 36, sig. A-I-18.
SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 38.
SOKA Olomouc, Archiv města Litovel, č. pom. 913, č. inv. 40.

SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, č. pom. 1549, č. inv. 233.
SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, č. pom. 1549, č. inv. 365.
SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, č. pom. 1549, č. inv. 85.

SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 35.
SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 31.
SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 37.
SOKA Olomouc, Archiv města Uničov, č. pom. 735, č. inv. 42.

SOKA Olomouc, Archiv obce Lutín, č. pom. 1317, č. inv. 1.
SOKA Olomouc, Archiv města Žerotín, č. pom. 1423, č. inv. 1.

SOKA Prostějov, Archiv města Krumsín, č. pom. 50, č. inv. 1.
SOKA Prostějov, Archiv obce Hrubčice, č. pom. 34, č. inv. 1.
SOKA Prostějov, Archiv obce Smržice, č. pom. 95, č. inv. 1.

SOKA Přerov, Archiv města Kojetín, č. pom. 783, č. inv. 1.
SOKA Přerov, Archiv města Lobodice, č. pom. 1467, č. inv. 1.
SOKA Přerov, Archiv města Přerov, č. inv. 6.

ZA v Opavě, listiny papírové, č. pom. 747, sig. G.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 425.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 279.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 346.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 354.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 3849.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 4028.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 474.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 486.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 486.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 489.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 491.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 509.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 562.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 565.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 573.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 583.
ZA v Opavě, MCO, č. pom. 561, č. inv. 71.
ZA v Opavě, VS Nenakonice, č. pom. 552, č. inv. 161.

Tištěné prameny

Archiv český. Díl III. Ed. PALACKÝ, František. Praha 1844.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I (396 – 1199). Ed. BOČEK, Antonín.
Olomucii 1836.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV (1268–1293). Ed. BOČEK, Antonín. Olomucii 1845.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V (1294–1306). Ed. BOČEK, Antonín – CHYTIL, Josef. Brunae 1850.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI (1307–1333). Ed. CHYTIL, Josef: Brünn 1854.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VIII (1350–1355). Ed. BRANDL, Vincenz. Brünn 1874.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX (1356–1366). Ed. BRANDL, Vincenz. Brünn 1875.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XI (1375–1390). Ed. BRANDL, Vincenz. Brünn 1885.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII (1391–1399). Ed. BRANDL, Vincenz. Brünn 1890.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II (1198–1230). Ed. FRIEDRICH, Gustav. Praegae 1912.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2 (1267–1278). Ed. ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša. Praegae 1981.

ČERNÝ, František: Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým. Brno 1914.

Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Svazek I–VII. Ed. BRANDL, Vincenc – BRETHER, Bertold. Brunae 1872–1911.

LOŠŤÁK, Jaroslav: Litovelská městská kniha soudní a pamětní 1359–1577. Diplomová práce (nepublikováno). Brno 1976.

Moravské zemské desky. Řada olomoucká. I. svazek (1348–1466). Ed. CHLUMECKÝ, Petr – CHYTIL, Josef – DEMUTH, Karl – WOLFSKRON, Adolf. Brünn 1856.

Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528. Ed. SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše. Olomouc 2004.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Díl I. (600–1253).
ERBEN, Karel Jaromír. Praha 1855.

14 Literatura

- ABERTH, John: *An Environmental History of the Middle Ages: The Crucible of Natur*. New York 2013.
- BECHMANN, Roland: *Trees and man*. Minnesota 1990.
- BELCREDI, Ludvík: *Bystřec: o založení, životě a zániku středověké vsi: Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Drahanské vrchovině 1975–2005*. Brno 2006.
- BERANOVÁ, Magdalena a KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010.
- BERANOVÁ, Magdalena: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha 2015.
- BIRKS, John Harry: *Mind the gap: how open were European primeval forests?* Trends in Ecology and Evolution, 20, 2005, s. 154–156.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmívaný. Vlk ve středověku*. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Člověk a svět zvířat v středověku*, Bratislava 2015, s. 305–319.
- BRAUDEL, Fernand: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paris 1949.
- BRŮNA, Vladimír – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina: *Využití starých map středního a velkého měřítka pro sledování vývoje lesů*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 111–119.
- CÍLEK, Václav: *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha 2005.
- CROSBY, Alfred: *The Past and Present of Environmental History*. In: The American Historical Review, 100, 1995, s. 1177–1189.
- CULKOVÁ, Michaela: *Česká republika v historickodemografické perspektivě: Interpretace k současnému vývoji*. Diplomová práce (nepublikováno). Brno 2011.
- ČABART, Jan: *Vývoj české myslivosti*. Praha 1958.
- ČAPSKÝ, Martin: *Středověká Opava a její zásobování dřevem*. Časopis Slezského zemského muzea, 62/2–3, 2013, s. 107–113.
- ČERMÁKOVÁ, Eva: *Cizí kultury jako příroda: k relativitě opozice příroda – kultura*. Slovenská antropológia, 13, 2010, s. 7–10. Dostupné na [www: https://www.academia.edu/4263321/Cizi_kultury_jako_priroda_k_relativite_opozice_priroda_kultura](https://www.academia.edu/4263321/Cizi_kultury_jako_priroda_k_relativite_opozice_priroda_kultura)

- ČERMÁKOVÁ, Eva: *Krajinami cizích časů: vnímání prostoru a času usazenými a nomádskými kulturami*. Praha 2012.
- ČERNÁ, Eva – KIRSCH, Roland – ŠTROJSA, Josef: *Druhá experimentální tavba skla ve středověké peci*. *Sklář a Keramik* 45/1, 1995, s. 12–18.
- ČERNÁ, Eva – KIRSCH, Roland – ŠTROJSA, Josef: *Třetí experimentální tavba skla v rekonstruované středověké peci Moldava – 1994*. *Sklář a keramik*, 45/10, 1995, s. 229–235.
- ČERNÝ, Ervín: *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich pluzin*. Brno 1992.
- ČERNÝ, Ervín: *Zaniklé středověké osady a jejich pluziny: Metodika historickogeogr. výzk. v oblasti Dražanské vrchoviny*. Praha 1979.
- DANIEL, Jan a kol.: *Environmentální historie České republiky = Environmental history of the Czech Republic*. Brno 2013.
- DARNTON, Robert. *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha 2013.
- DEAN, Warren: *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Forest*. Berkeley 1995.
- DELUMEAU, Jean: *Strach na západě ve 14.–18. století I*. Praha 1997.
- DELUMEAU, Jean: *Strach na západě ve 14.–18. století II*. Praha 1999.
- DEMEK, Jaromír, a kol.: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Brno 1987.
- DOBROVOLNÝ, Lumír: *Populace buku lesního (Fagus sylvatica L.) v lesních porostech Křemešnicku (Městská správa lesů Pelhřimov) a její zapojení do pěstebních systémů*. Diplomová práce (nepublikováno). Brno 2005.
- DÜLMEN, Richard: *Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Člověk a svět zvířat v středověku*. Bratislava 2015.
- ELVIN, Mark: *The Retreat of the Elephants: An Environmental History of China*. Yale 2004.
- FALTÝNEK, Karel – ŠLÉZAR, Pavel – ŽENOŽIČKA, Jiří: *Lidové vápenictví v oblasti Javoříčského krasu*. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci: společenské vědy*, 304, 2012, s. 44–63.
- FANTA, Josef: *Lesy a lesnictví ve střední Evropě*. *Živa*, 2, 2007, s. 66–68.
- FRAJER, Jindřich: *Dějiny lesa*. In: DANIEL, Jan a kol.: *Environmentální historie České republiky = Environmental history of the Czech Republic*. Brno 2013, s. 81–87.
- GAŽI, Martin: *Poustevník nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní*. In: KLVAČ, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno 2006, s. 51–55.

- GINZBURG, Carlo: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha 2000.
- GINZBURG, Carlo: *Benandanti: čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*. Praha 2002.
- GOJDA, Martin: *Archeologie krajiny: vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha 2000.
- GOŠ, Vladimír – KAPL, Vladimír: *Středověká vápenická pec z Libivé u Mohelnice*. In: MERTA, Jiří (ed.): *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami*, Brno 1980, s. 72–76.
- GREWE, Bernd: *Forest History*. In: UEKOETTER, Frank (ed.): *The Turning Points of Environmental History*. Pittsburgh 2010, s. 44–54.
- GUREVIČ, Aron: *Kategorie středověké kultury*. Praha 1978.
- HALAMA, Jakub: *Dvě raně středověké sekerky z podhůří Jeseníků a Králického Sněžníku*. *Praehistorica* 32/2, 2014, s. 59–65.
- HARGAŠ, Martin: *Právní ochrana úpravy lesa*. Diplomová práce (nepublikováno). Praha 2012.
- HÉDL, Radim – SZABÓ, Petér – RIEDL, Vladan – KOPECKÝ, Martin: *Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě II. Lesy jako ekosystém*. *Živa*, 59, 2001, s. 108–110.
- HÉDL, Radim – SZABÓ, Petér: *Děvínské lesy od středověku do současnosti*. *Živa*, 57, 2009, s. 103–106.
- HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha 2005.
- HLUBEK, Lukáš – ŠLÉZAR, Pavel: *Doklady zpracování železa v raném středověku na území Uničovska a Litovelska*. *Archaeologia historica*, 39, 2014, s. 583–607.
- HOLUB, Martin: *Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu*. 2012, s. 219–220. In: Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická. Rkp. nálezové zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: Archiv nálezových zpráv, s. 219–229.
- HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970.
- HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha 1980.
- HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004.
- HRDLIČKA, Josef: *Hodovní stůl a dvorská společnost: Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650)*. České Budějovice 2000.
- HUGHES, Donald: *What is Environmental History?* Cambridge 2006.
- CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913.

JANKOVSKÁ, Vlasta – BELCREDI, Ludvík: *Bystřec - zaniklá středověká osada: výsledky a interpretace pylových analýz*. Ve službách archeologie, 7, 2006, s. 170–174.

JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha 1987.

JELEČEK, Leoš: *Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie: environmentální dějiny a výzkum změn Land use Česka v 19. a 20. století*. Klaudyán, 4, 2007, s. 21–28.

JELEČEK, Leoš: *Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa a svět)* Annales Historici Presovienses, 9, 2009, s. 247–274.

JELÍNEK, Petr – KYSUČAN, Lubor: *Venkov a krajina. Evropská krajina mezi venkovem a městem, mezi antikou a novověkem*. Brno 2014.

KADERA, Jiří: *Experimentální pálení dřevěného uhlí v jámách*. Archeologia technica, 29, 2010.

KADERA, Jiří: *Technologie výroby dřevěného uhlí pod nestabilním příkrovem*. Archeologia technica, 25, 2014, s. 40–48. Dostupné na [www](http://files.ucl.webnode.cz/200000157-7a1977b12a/AT25_Kadera-komplet.pdf):

http://files.ucl.webnode.cz/200000157-7a1977b12a/AT25_Kadera-komplet.pdf;

KALÁBEK, Marek: *Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická*. Rkp. nálezové zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: Archiv nálezových zpráv ACO.

KLÁPŠTĚ, Jan (ed.): *Paměť krajiny středověkého Mostecka*. Most 1994.

KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2012.

KLIMEK, Tomáš: *K dobovým náhledům na les českého středověku. Literární klišé nepřátelského prostředí*. Český časopis historický, 107, 2009, s. 733–768.

KLIMEK, Tomáš: *Krajiny českého středověku*. Praha 2014.

KLVAČ, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno 2006.

KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – KOČÁROVÁ, Romana: *Vegetace a ekonomika předvelkomoravské centrální lokality v Olomouci-Povelu*. Archeologické rozhledy, 68, 2016, s. 544–575.

KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – JANKOVSKÁ, Vlasta – KOČÁROVÁ, Romana: *Environmentální a archeologický výzkum příkopu kostela sv. Marka v Litovli – vztah nivy řeky Moravy a vrcholně středověkého města*. Ve službách archeologie, 8, 2008, č. 1, s. 157–170.

KOČÁR, Petr – KOČÁROVÁ, Romana – TAJER, Arkadiusz – PEŠKA, Jaroslav – KALÁBEK, Marek: *Vývoj lesní vegetace v pravěku střední Moravy na základě rozborů uhlíků z archeologických situací*. Ročenka AC Olomouc, 2009, s. 178–191. Dostupné na [www](http://www.ac-olomouc.cz/getattachment/Publikace/Archiv-publikaci/Rocenka-2009/N.pdf.aspx): <http://www.ac-olomouc.cz/getattachment/Publikace/Archiv-publikaci/Rocenka-2009/N.pdf.aspx>

- KOUBA, Jan: *Přírodní kalamity v našich lesích na základě nejstarších českých kronik a nejdůležitějších kronik z počátku věku nového (1097–1627)*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 183–203.
- KUNA, Martin a kol.: *Nedestruktivní archeologie*. Praha 2004.
- LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998.
- LENOCH, Josef: *Historie a vývoj lesnické legislativy na území České republiky*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 27–35.
- Lesnický naučný slovník. Praha 1994, s. 466.
- LISSEK, Petr: *Povrchový průzkum dehtářských pracovišť v Českém Švýcarsku*. Archeologia technica, 16, Brno 2004.
- LISSEK, Petr: *Výroba dehtu a smoly v Českém Švýcarsku*. In: *Minulosti Českého Švýcarska: sborník příspěvků z historické konference, 2003*, s. 75–93.
- MACEK, Josef: *Jagellonský věk I. Hospodářská základna a královská moc*. Praha 1992.
- MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*. Díl II. Šlechta. Praha 1994.
- MAUR, Eduard: *Revoluce ve výkladu historických proměn krajiny? Český časopis historický*, 105, 2007, s. 619–626.
- McNEILL, Robert: *Something New Under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World*. New York 2001.
- MÜLLEROVÁ, Jana – SZABÓ, Petér. – HÉDL, Radim: *The rise and fall of traditional forest management in southern Moravia: A history of the past 700 years*. *Forest Ecology and Management*, 331, 2014, s. 104–115.
- NASH, Roderick: *The American Environment: Readings in the History of Conservation*, Mass 1968.
- NASH, Roderick: *Wilderness and the American Mind*. Yale 2001.
- Naučný slovník zemědělský. Praha 1971.
- NEKUDA, Vladimír: *Morava ve středověku*. Brno 1997.
- NEKUDA, Vladimír: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*. Brno 1961.
- NĚMEC, Igor (ed.): *Slova a dějiny*. Praha 1980.
- NĚMEC, Jan (ed.): *Lesy v České republice*. Praha 2009.
- NEUHÄSLOVÁ-NOVOTNÁ, Zdenka: *Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky (Mapa 1: 500 000)*. Praha 1998.

NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006.

NEUSTUPNÝ, Evžen: *Metoda archeologie*. Plzeň 2007.

NOŽIČKA, Josef: *Přehled vývoje našich lesů*. Praha 1957.

OLECKÁ, Ivana, IVANOVÁ, Kateřina: *Případová studie jako metoda ve vědách o člověku. Olomouc 2010*. Dostupné na [www: http://emi.mvso.cz/EMI/2010-02/10%20Olecka/Olecka.pdf](http://emi.mvso.cz/EMI/2010-02/10%20Olecka/Olecka.pdf)

PAPOUŠEK, Miroslav: *Polní (selské) vápenky na Konicku a Litovelsku*. *Archeologica technica*, 20, 2009, s. 129–138.

PLEINER, Radomír: *Středověká výroba smoly v Krásné dolině u Rakovníka*, *Památky archeologické*, 61, 1970, s. 472–515.

POKORNÝ, Petr: *Neklidné časy: kapitoly ze společných dějin přírody a lidí*. Praha 2011.

POLÁČKOVÁ, Andrea: *Lidé od milířů*. *Živá historie*, 7–8, 2014, s. 32–34.

ROČEK, Ivan: *Vyprávění starých lesních map*. *Vesmír*, 87, 2008, s. 666.

SÁDLO, Jiří a kol.: *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha 2008.

SALÁTA, Denés – SZABÓ, Petér.: *Environmental history in Hungary*. *Environment and History*, 23, 2017, s. 331–334.

SAUNDERS, Corrine J.: *The Forest of Medieval Romance*. Cambridge 1993.

SEDLÁČEK, August: *Snůška starých jmen jak se nazývaly v Čechách řeky potoky hory a lesy*. Praha 1920.

SIMMONS, Ian: *Environmental History: A Concise Introduction*. Blackwell 1993.

SKOŘEPA, Hynek: *Lesy Dražanské vrchoviny*. Boskovice 2006.

SKOŘEPA, Hynek: *Vývoj druhové skladby lesů Dražanské vrchoviny z pohledu historického průzkumu*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 57–61.

SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2009.

SOUKUP, Václav: *Dějiny antropologie*. Praha 2004.

STIBRAL, Karel – DADEJÍK, Ondřej – ZUSKA, Vlastimil: *Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu*. Praha 2009.

STIBRAL, Karel *O malebnu: estetika přírody mezi zahradou a divočinou*. Praha 2001.

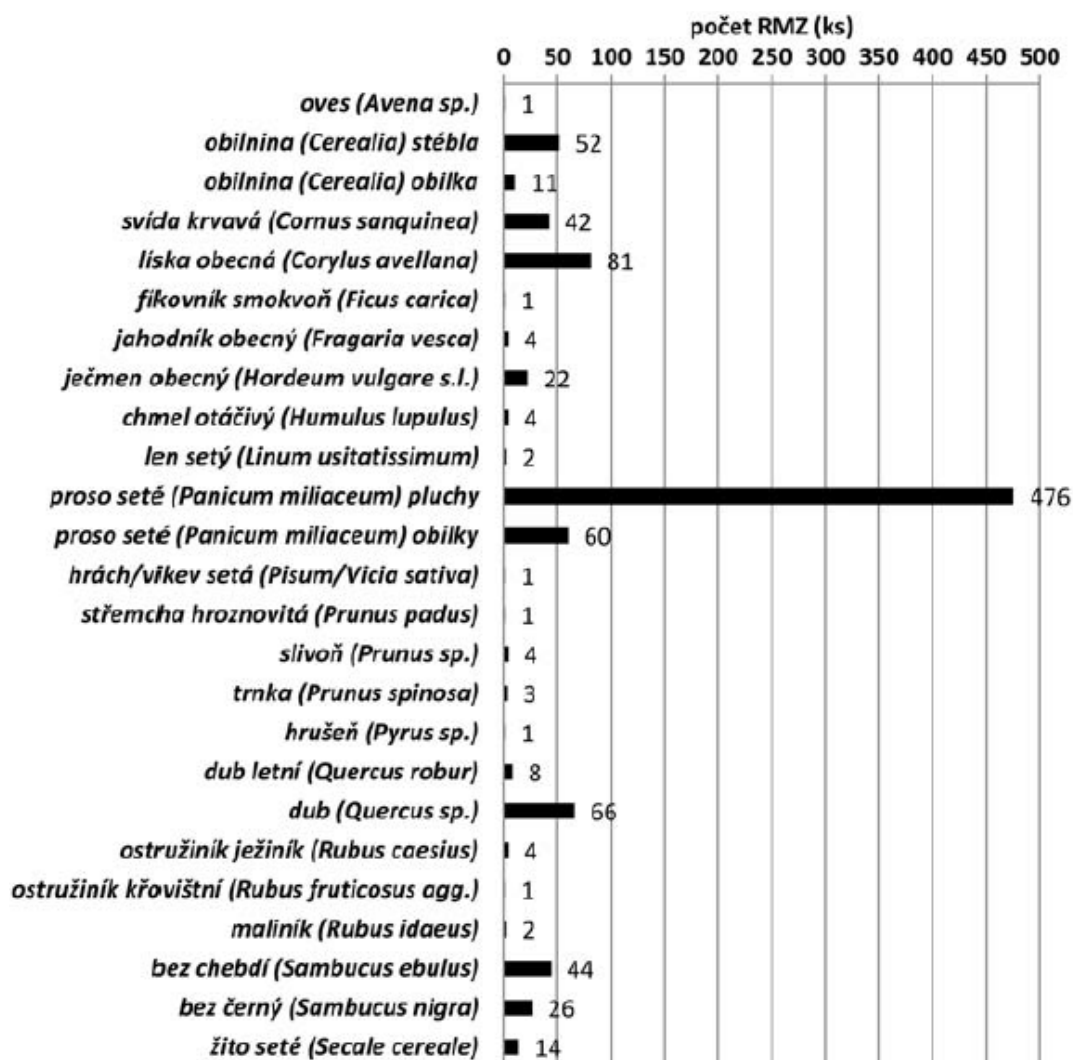
STIBRAL, Karel: *Je les krásný? Estetické vnímání lesa a přírody v průběhu staletí*. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*, 28, 2006, s. 37–40.

- STIBRAL, Karel: *K estetickému vnímání lesní krajiny aneb odkdy je les krásný?* In: KLVAČ, Petr (ed.): *Člověk a les*. Brno 2006, s. 36–42.
- STIBRAL, Karel: *Proč je příroda krásná?: Estetické vnímání přírody v novověku*. Praha 2005.
- SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014.
- SZABÓ, Petér – HÉDL, Radim: *Starobylý les - nová kategorie pojmání lesa*. *Lesnická práce*, 89, 2010, s. 22–23.
- SZABÓ, Petér: *Historical ecology: past, present and future*. *Biological Reviews*, 90, 2015, s. 997–1014.
- ŠAUROVÁ, Dagmar: *Výzkum dehtařských pecí na výrobu kolomazi na Moravě*. *Archeologické rozhledy*, 20, 1968, s. 33–47.
- ŠIMANDL, Milan: *Vývoj ochrany stromů v českých zemích do roku 1754*. Práce studentské vědecké činnosti (nepublikováno). Praha 2015.
- ŠLÉZAR, Pavel: *Sádky, kopy a "výprask na pamětnou"*. *Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny*. *Vlastivědný věstník moravský*, 59/2, 2007, s. 155–161.
- ŠLÉZAR, Pavel – ŘEŘICHOVÁ, Zdeňka – HENDRYCHOVÁ, Lucie – SŮVOVÁ, Zdeňka: *Environmentální nálezy z vrcholně středověké a raně novověké Litovle*. *Ve službách archeologie*, 8, 2008, s. 197–206.
- ŠMAHEL, František: *Diví lidé (v imaginaci) pozdního středověku*. Praha, 2012.
- UEKOETTER, Frank (ed.): *The Turning Points of Environmental History*. Pittsburgh 2010.
- UNGER, Josef: *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. Brno 2006.
- UNGER, Josef: *Projevy křesťanského a předkřesťanského pohřebního ritu na středohradištním pohřebišti v Divákách, okr. Břeclav*. *Studia Archaeologica Brunensia*, 19/2, 2014, s. 113–114.
- VANĚČEK, Zdeněk: *Zprávy o archeobotanické analýze z lokality Uničov – cyklostezka*. In: *Uničov „Mezi silnicemi“, ulice Mohelnická*. Rkp. nálezové zprávy v archivu ACO 312/2013. Uloženo: *Archiv nálezových zpráv*, s. 230–234.
- VEPŘEKOVÁ, Eva: *Nejstarší městská kniha Litovelská*. Bakalářská práce (nepublikováno). Brno 2009.
- VERA, Frans: *Grazing Ecology and Forest History*. New York 2000.
- VEYNE, Paul: *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec 2010.
- WHITE, Richard: *American Environmental History: The Development of a New Historical Field*. *Pacific Historical Review*, 54, 1985, s. 297–335.
- WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno 2007

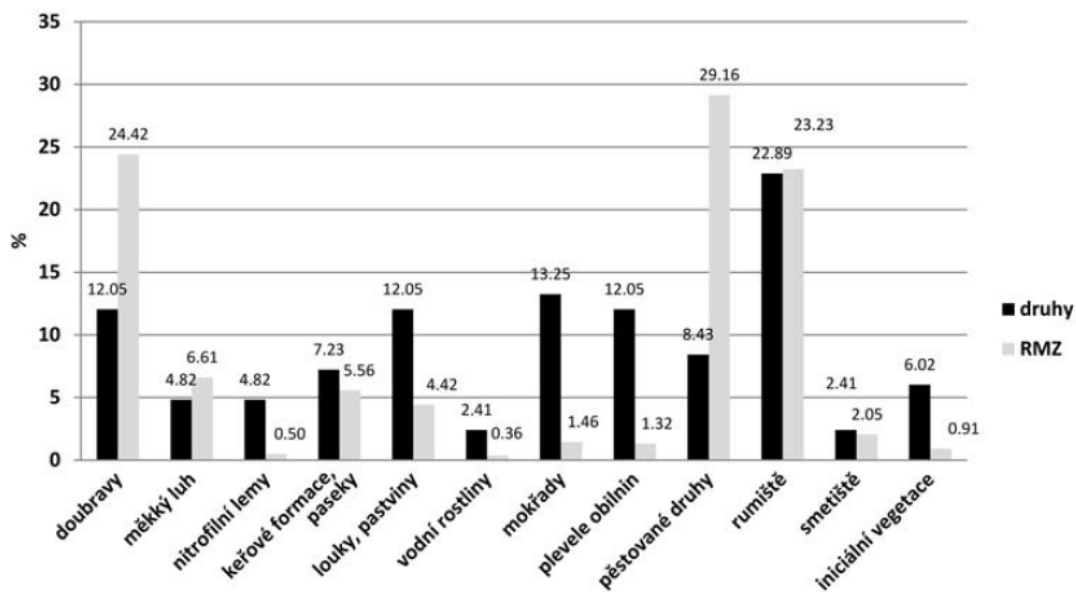

- WORSTER, Donald: *Doing Environmental History*. In: WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988, s. 289–307.
- WORSTER, Donald (ed.): *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*. Cambridge 1988.
- WOTISCH, Jiří: *Člověk a les v dějinách. Ambiciózní teorie versus realita*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 173–186.
- WOTISCH, Jiří: *K hospodářskému využití lesa v raném novověku. "Lesní řemesla" v 17.–18. století*. Disertační práce (nepublikováno). Praha 2009.
- WOTISCH, Jiří: *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. Dějiny a současnost. Kulturmě historická revue, 28, 2006, s. 30–33.
- WOTISCH, Jiří: *Tradiční výroba dehtu a kolomazi: od dehtářských jam k dvouplášťovým pecím* [cit. 19-7-2017] Dostupné na [www: http://files.ucl.webnode.cz/200000096-45426463b6/Woitsch_AT-2011_dehet.pdf](http://files.ucl.webnode.cz/200000096-45426463b6/Woitsch_AT-2011_dehet.pdf)
- WOTISCH, Jiří: *Vážení d'áblovi pacholci*. Vesmír, 2017, [cit. 17-5-2017]. Dostupné na [www: http://vesmir.cz/2017/06/05/vazeni-dablovi-pacholci/](http://vesmir.cz/2017/06/05/vazeni-dablovi-pacholci/);
- YIN, Robert: *Case study research: design and methods*. Los Angeles 2009.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198-1253: proměna státu a společnosti*. Praha 2002.

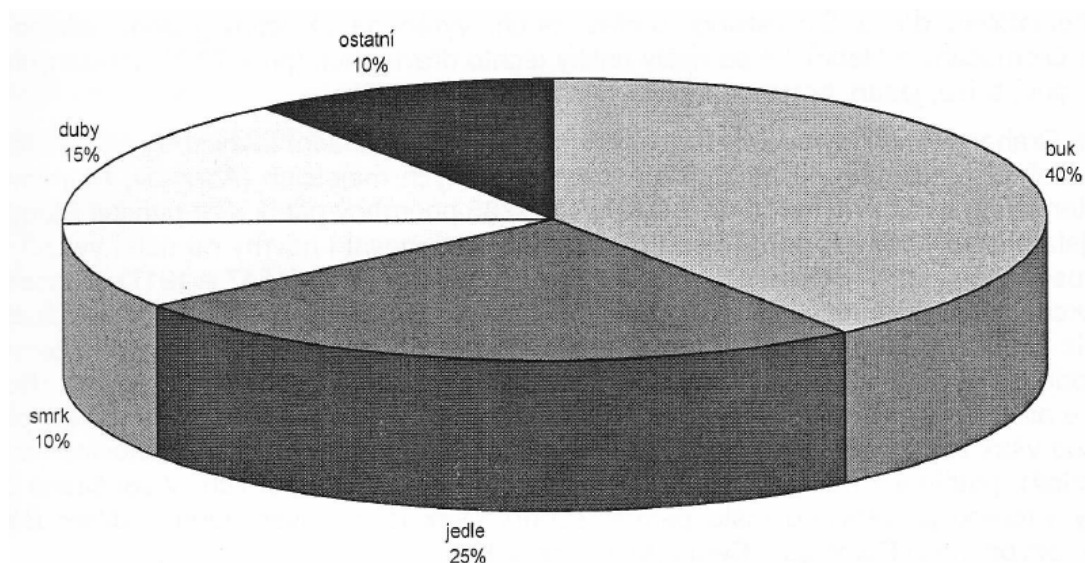
15 Přílohy

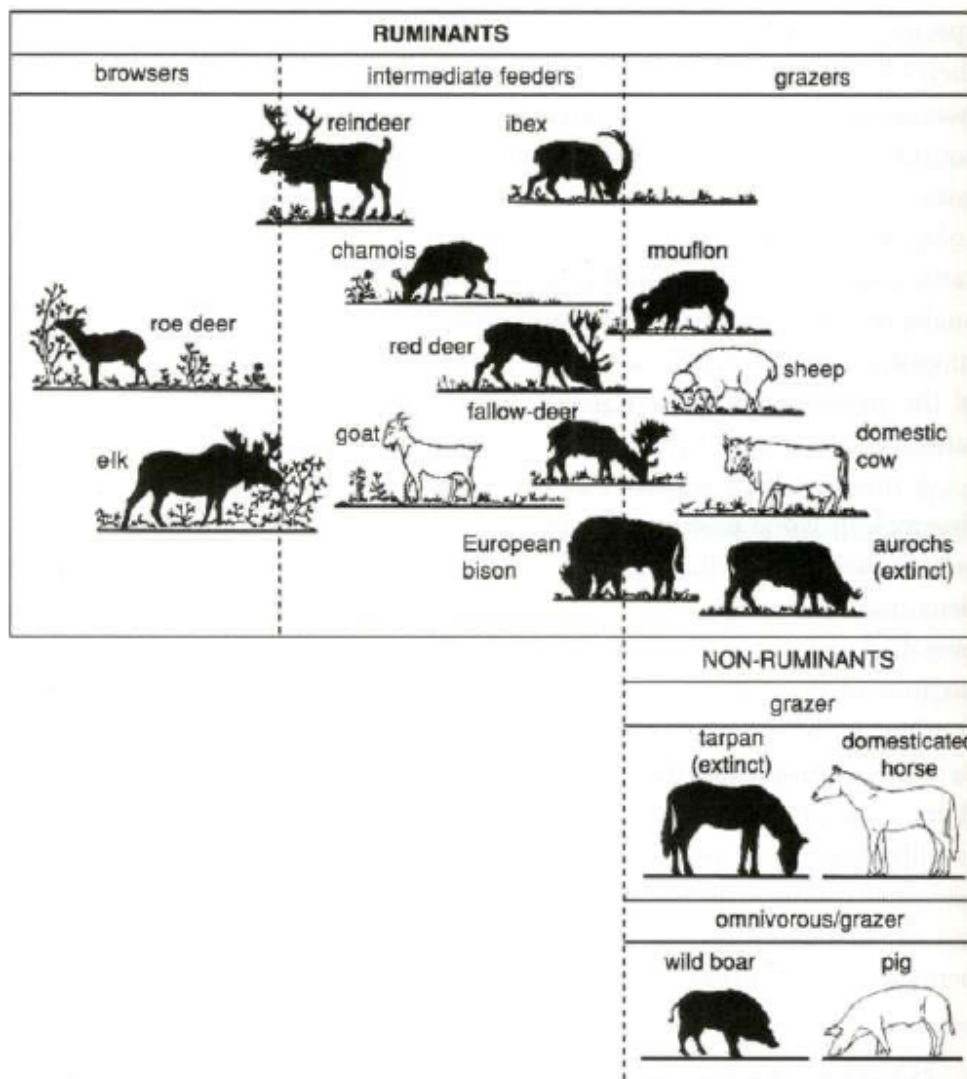
Obr. 1: Zastoupení makrozbytků užitkových rostlin v souboru analyzovaných rostlinných zbytků (n=931). Zdroj: KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – KOČÁROVÁ, Romana: *Vegetace a ekonomika předvelkomoravské centrální lokality v Olomouci-Povelu*. Archeologické rozhledy, 68, 2016, s. 558.

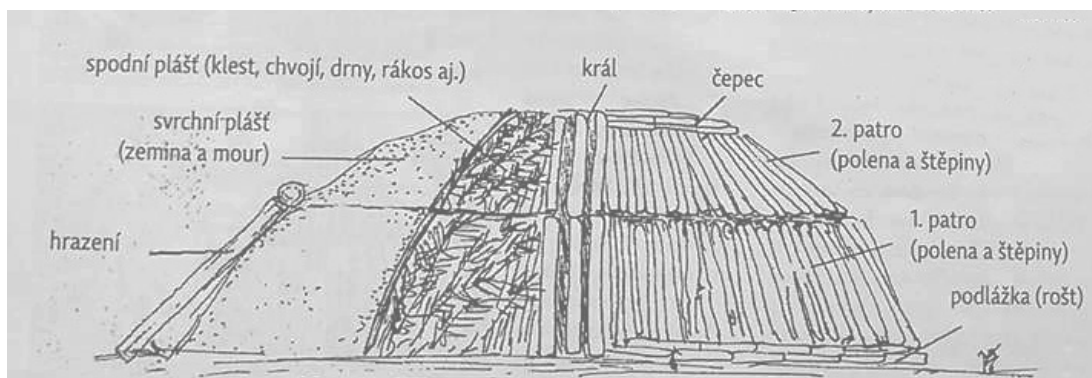
Obr. 2: Výsledky archeobotanické makrozbytkové analýzy. Poměry počtů makrozbytků a druhů jednotlivých odlišených ekologických skupin rostlin (n=2239, celkem 90 taxonů rostlin). Zdroj: KOČÁR, Petr – ŠLÉZAR, Pavel – KOČÁROVÁ, Romana: *Vegetace a ekonomika předvelkomoravské centrální lokality v Olomouci-Povelu*. *Archeologické rozhledy*, 68, 2016, s. 557.

Obr. 3: Graf znázorňující odhad zastoupení dřevin na Drahané vrchovině před intenzivními zásahy člověka (okolo roku 1200). Zdroj: SKOŘEPA, Hynek: *Vývoj druhové skladby lesů Drahané vrchoviny z pohledu historického průzkumu*. In: NEUHÖFEROVÁ, Pavla (ed.): *Historie a vývoj lesů v českých zemích: sborník referátů = Forest History and Development in the Czech Countries*. Praha 2006, s. 59.

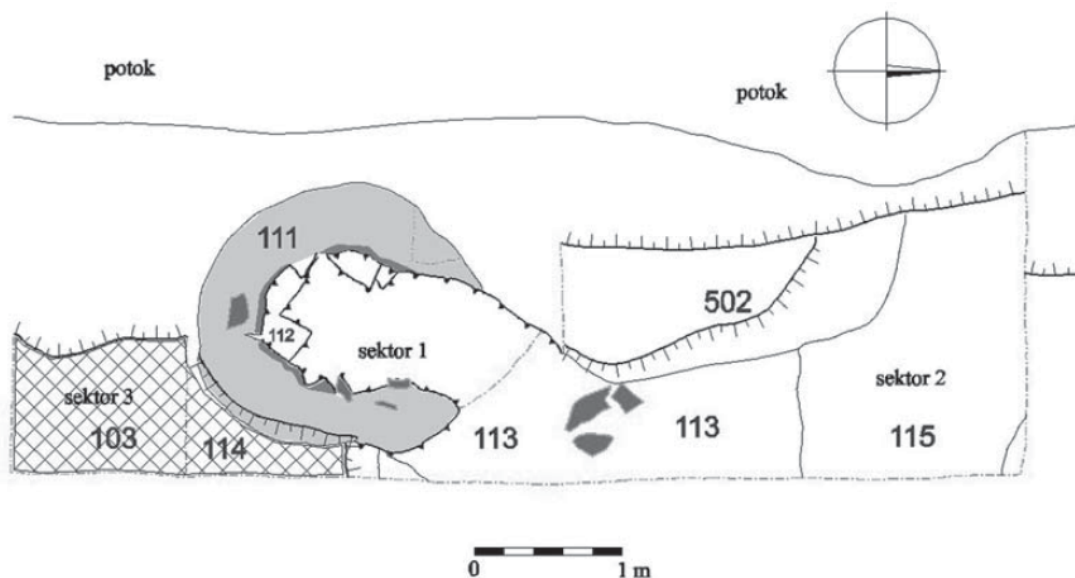
Obr. 4: Verovo rozdělení býložravců. Zdroj: VERA, Frans: *Grazing Ecology and Forest History*. New York 2000, s. 348.

Obr. 5: Konstrukce milíře. Zdroj: POLÁČKOVÁ, Andrea: *Lidé od milířů*. Živá historie, 7–8, 2014, s. 32.

Obr. 6: Vyobrazení dřevorubce z roku 1529. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista: *Dějiny lesů a lesnictví (hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa - soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek 1913, s. 783.

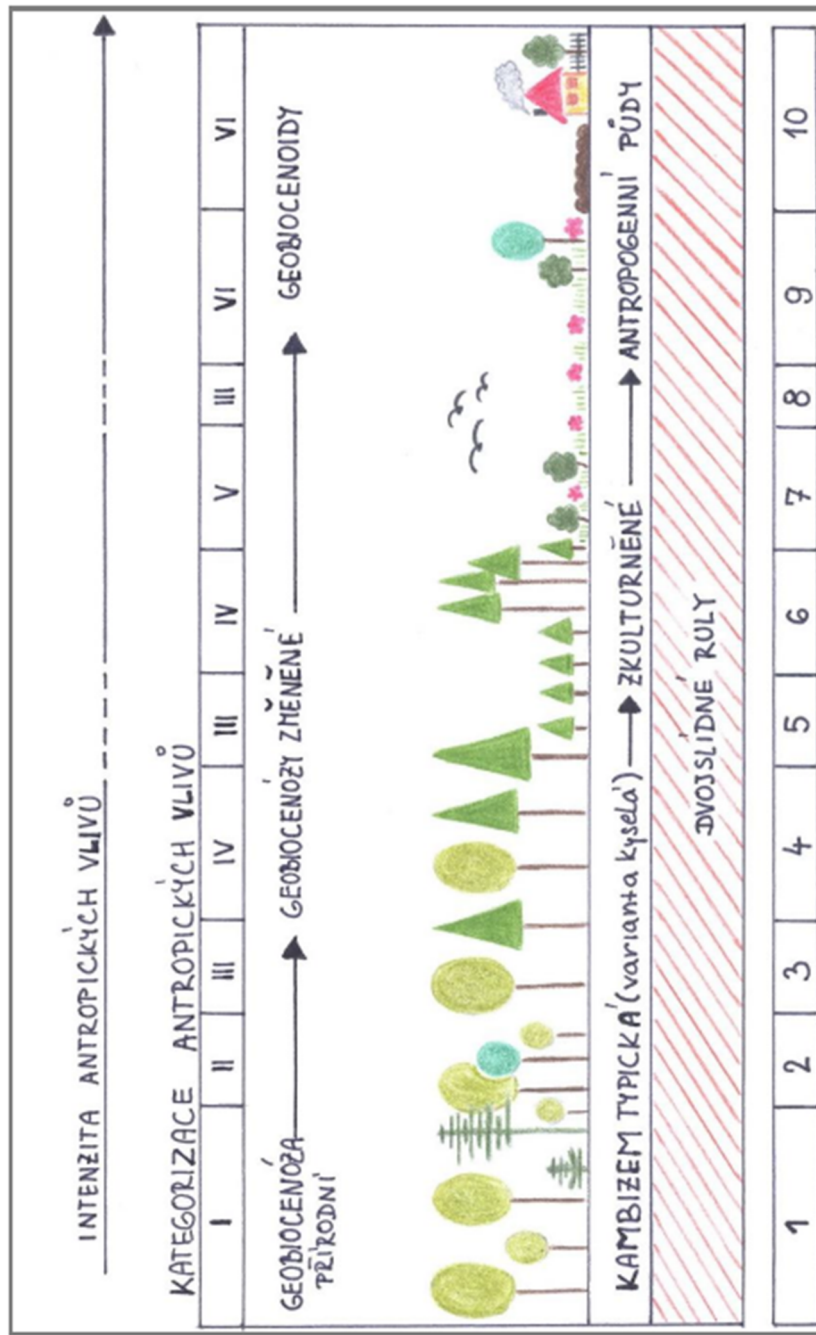
Obr. 7: Půdorysná situace středověké vápenné pece s předpecní jámou k. 501 a soujámím k. 502 ve Hvozdu v trati „Na dolech“, 2005. Terénní kresba: Karel Faltýnek, digitalizace: Jan Grégr. Zdroj: FALTÝNEK, Karel – ŠLÉZAR, Pavel – ŽENOŽIČKA, Jiří: *Lidové vápenictví v oblasti Javoříčského krasu*. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci: společenské vědy, 304, 2012, s. 45.

Obr. 8: Vyobrazení krvelačného vlka. Zdroj: BOROVSÝ, Tomáš: *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmívaný. Vlk ve středověku*. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Člověk a svět zvířat v středověku*. Bratislava 2015, s. 308.

Obr. 9: Pastva prasat v lese. Originál z French Book of Hours. Převzato z VERA, Frans: *Grazing Ecology and Forest History*. New York 2000, s. 125.

Popis: 1 – smíšený porost buku, jedle a smrčku; 2 – smíšený porost buku a smrčku; 3 – bukový porost se smrčkem; 4 – smrčkový porost s bukem; 5 – smrčková monokultura – mladý porost; 6 – smrčková monokultura – dospělý porost; 7 – ekotonové společenstvo; 8 – kulturní louka; 9 – ekotonové společenstvo v mezích; 10 – pole, sídla s vegetací. Kategorie vegetace podle intenzity lidského ovlivnění (podle Ellenbergera 1973): I – přírodní; II – přirozená; III – přirodě blízká; IV – přirodě vzdálená; V – přirodě cizí; VI – umělá.

Obr. 10: Proměna prostředí člověkem (bukový porost). Převzato od SUCHOMEL, Josef a kol.: *Ekologie lesních ekosystémů*. Brno 2014, s. 131.